

บทที่ ๓

เทวดาและพุทธวิธีการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาเทวดาและพุทธวิธีการสอนเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงประวัติและความเป็นมาของเทวดา ประเภทของเทวดา พุทธวิธีการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าและพระสาวก พุทธวิธีการตอบปัญหาเทวดา ข้อแตกต่างระหว่างการสอนเทวดากับมนุษย์คือ ข้อแตกต่าง จุดร่วมของเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติและความเป็นมาของเทวดา

ประวัติและความเป็นมาของเทวดา เป็นการกล่าวถึงประวัติและความเป็นมาของเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแยกออกเป็นประวัติความเป็นมาของเทวดา และความหมายของเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของเทวดา

เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่งซึ่งยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ ด้วยว่าโลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลางเป็นประจวบเหมาะทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิดมาทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว^๑ โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ อันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีหนุนนำให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมาจนกว่าจะวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพาน

ในเบื้องต้นที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของเทวดานี้ ขอนำข้อความบางตอนในอัครัญญสูตร^๒ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเทวดามาแสดงไว้ ณ ที่นี้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า โดยล่วงไป ระยะเวลาที่ยาวช้านานโลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ สัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นสำเร็จทางใจ มีปิตุเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายของตน สัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน และมีสมัยที่โลกนี้จะ

^๑ พระเทพเทวี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖๗.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

กลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ เหล่าสัตว์จะพากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ (คือ มาเกิดเป็นมนุษย์) และสัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัสมิ์ชานออกจากร่างกายของตน ลัทธิจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยี่ดียวช้านาน^๓ เนื้อความในพระสูตรข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความเป็นมาของเทวดาเริ่มต้นที่เหล่าสัตว์อยู่ในโลกนี้ ไปบังเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม ซึ่งเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นพลังหนุนนำให้ได้ไปเกิดเป็นพรหมนั้นมีได้ด้วยการบำเพ็ญทาน กล่าวคือ เมื่อโลกจะถูกทำลาย มนุษย์จะพยายามให้ได้มานเพื่อ ไปเกิดบนพรหมโลกซึ่งเป็นโลกทิพย์

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีข้อความว่า ในสมัยที่กัปพิณาศด้วยไฟ แรกทีเดียวมหาเมฆล้งกัปตั้งขึ้น ยังฝนใหญ่ห่าหนึ่งให้ตกทั่วแสนโกฏิจักรวาล พวกมนุษย์ต่างพากันดีใจ นำเอาพืชไปหว่าน แต่ครั้นข้าวกล้าทั้งหลายงอกขึ้นพอที่โคกินได้เมฆก็ร้องสั่งลา ฝนไม่ตกแม้หยาดเดียว เป็นเวลาหลายแสนปี สัตว์ทั้งหลายที่เป็น วสุปปชีวิ คือ อาศัยฝนเป็นอยู่ ทำกาละไปเกิดในพรหมโลก พวกเทวดาที่เป็นบุปผผลูปชีวิ คือ อาศัยดอกไม้และผลไม้เป็นอยู่ ก็จุติไปเกิดในพรหมโลกด้วย สำหรับพวกที่ยังไม่อาจบรรลุฌานได้ ก็อาศัยการสร้างบุญเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เลี้ยงดูมารดา เลี้ยงดูบิดา โดยเคารพ ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุลอยู่เป็นนิตย์เพื่อไปบังเกิดในเทวโลกได้ บริโภคทิพย์สุราโภชนา ณ ที่นั่นแล้ว สามารถทำบริกรรมวาโยกสิณได้มานในเทวโลกนั้นก็จะไปเกิดในพรหมโลกได้เช่นกัน^๔

จากเนื้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่า เทวดาตลอดถึงพรหมคือ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายผู้ได้กระทำบุญไว้จึงทำให้ได้เกิดเป็นเทวดาหรือพรหม เมื่ออยู่ในพรหมโลกสิ้นกาลช้านาน และโลกหมุนกลับคือเกิดใหม่ภายหลังพิณาศ เหล่าเทพชั้นอาภัสสรพรหมที่หมดอายุบ้าง สิ้นบุญบ้าง ก็จุติจากอาภัสสรพรหมลงมาเกิดในโลกนี้วนไปเวียนมาอย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด จะเห็นได้ว่าทั้งเทวดาที่อยู่ในเทวโลกชั้นฉกามาพจรและเทวดาในพรหมโลกล้วนสืบเนื่องมาจากมนุษย์ซึ่งกันไปตามเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาจะเลวหรือประณีตอยู่ที่กรรมทำไว้ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกัน กรรมดีส่งผลให้ได้รับความสุข กรรมชั่วส่งผลให้ได้รับความทุกข์ ชีวิตของสัตว์โลกจึงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับกันไปตามเหตุปัจจัยนั้นๆ

สรุปตามหลักฐานจากพระไตรปิฎกในอรรถกถาสูตรและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่า ความเป็นมาของเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ โดยมีความเชื่อมโยงกัน

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันมา ซึ่งเหตุปัจจัยที่สำคัญคือบุญและคุณธรรม ความดีต่างๆ เช่น การเจริญเมตตา เลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น

ประวัติความเป็นมาของเทวดามีความเชื่อมโยงกับหลักปฏิจจสมุปบาท คือ กระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันไม่ขาดสาย โดยตัวการพิเศษในหลักปฏิจจสมุปบาทคือ ภวตัณหา ที่ทำให้สัตว์ไปเกิดเป็นเทวดา พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฏิจจสมุปบาทไว้ในรูปของกฎ ธรรมดาหรือหลักของความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ มีข้อความว่า

(๑) เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร

(๒) เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ

(๓) เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป

(๔) เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ

(๕) เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ

(๖) เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา

(๗) เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา

(๘) เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน

(๙) เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ

(๑๐) เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ

(๑๑) เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมเกิดด้วยประการฉะนี้^๕ บุคคลย่อมคำนึงถึงและใส่ใจ ในภาวะแห่งชีวิตที่ดีๆ ถ้าเป็นโลกหน้าก็คืออยากไปเกิดในสวรรค์ ในพรหมโลก มีความอยากเป็น ต้น ถ้าภพปัจจุบันก็อยากเป็นเศรษฐี อยากเป็นคนมีเกียรติ ตลอดจนอยากได้ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อมีความอยากเช่นนี้ก็จะเกิดการและลงมือกระทำการกรรมต่างๆ ซึ่งจะเป็นทางให้บรรลุดุจดหมายนั้นๆ เช่น อยากไปเกิดเป็นพรหมก็บำเพ็ญทาน อยากไปเกิดในสวรรค์ก็ให้ทานรักษาศีล อยากเป็นเศรษฐีก็ ขยันหาทรัพย์ อยากเป็นคนมีเกียรติก็สร้างความคิดเป็นต้น^๖

จุดเริ่มต้นแห่งชีวิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งอันเชื่อมโยงกับความเป็นเทวดาคือ โยนิ ได้แก่ กำเนิดแบบชนิดของการเกิด อันบ่งบอกถึงความเป็นมาของสัตว์ประเภทต่างๆ เทวดาจัดเป็น

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

^๖ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา เถร-วาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐-๓๑.

สัตว์ประเภทมีกายละเอียด ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยอธิตกรรม ตามทศณะของพระพุทธศาสนาจัดเทวดาอยู่จำพวกโอปปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น ตามหลักกำเนิด ๔^๖ คือ

(๑) อันทะ สัตว์เกิดในไข่ฟักออกมาเป็นตัว

(๒) ชลาพุชะ สัตว์เกิดในครรภ์คลอดออกมาเป็นตัว

(๓) สังเสทชะ สัตว์เกิดในถ้ำโคลของขึ้นและ เน่าบุด ขยายแพร่พันธุ์ไป

(๔) โอปปาติกะ สัตว์เกิดผุดขึ้นโตเต็มตัวทันที คือ เทวดา สัตว์นรก เปรต มนุษย์ต้นกับ

แนวทศเรื่องกำเนิด ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังที่ตรัสไว้ใน

มหาสิหนาทสูตรว่า สาริบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้คือ อันทะกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทชะกำเนิด โอปปาติกกำเนิด คือ

(๑)อันทะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิดนี้เราเรียกว่า อันทะกำเนิด

(๒)ชลาพุชกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกไข่ (มดลูก) เกิด นี้เราเรียกว่า ชลาพุชกำเนิด

(๓)สังเสทชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใดย่อมเกิดในปลาน้ำ ในขนมมุดหรือน้ำคร่ำในถ้ำโคล (ของสกปรก) นี้เราเรียกว่า สังเสทชะกำเนิด

(๔)โอปปาติกกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวกนี้เราเรียกว่า โอปปาติกกำเนิด^๗

พุทธทศนะต่อกำเนิด ๔ นี้ บ่งบอกให้รู้ถึงที่มาของเทวดา และเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องโอปปาติกะเป็นกรณีพิเศษไว้ส่วนหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี เป็นมิจฉาทิฎฐิ^๘ หมู่สัตว์ผู้เกิดในโอปปาติกะนี้ มนุษย์ปุถุชนไม่สามารถมองเห็นได้ แต่มีหลักฐานแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวก ผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส เป็นผู้สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่มีกายละเอียดได้ ดังข้อความในมหาสิหนาทสูตรว่า สาริบุตร ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลวประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพย์จักษุ อันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติดเียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วน

^๖ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^๗ ม. มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^๘ ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๕.

สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฐิเบื้องต้นนี้แต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๑๐}

๓.๑.๒ ความหมายของเทวดา

เทวดาเป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา คำว่า เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ทั้งหมด ดังข้อความในคัมภีร์อุทฺทหิตเทศว่าคำว่า เทวดานี้ ความว่า

- (๑) อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก
- (๒) นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก
- (๓) ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก
- (๔) ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก
- (๕) คบส เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต
- (๖) โค เป็นเทวดาของพวกประพตีกุญชรพรต
- (๗) สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตีกุญชรพรต
- (๘) กา เป็นเทวดาของพวกประพตีกากพรต
- (๙) ไผ่เป็นเทวดาของพวกประพตีสกพรต
- (๑๐) พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตีสกพรต
- (๑๑) ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตีสกพรต
- (๑๒) พระทักษิณายผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^{๑๑}

(๑) ในหนังสืออภิธานปิฎกปิฎกาสุจิกกล่าวว่า คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่นบูชา^{๑๒} วิเคราะห์ความหมายของคำว่า เทวะ หรือ เทวดา ว่า ทิพฺพนฺติ กิพฺพนฺติ วุฑฺธิ จจนฺตฺติ โลกา อเนนาคิ เทโว : ที่ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะอรรถว่า เล่น รื่นเริง คือย่อมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้^{๑๓}

^{๑๐} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

^{๑๑} บ. จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๒.

^{๑๒} กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร : อรุณ, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^{๑๓} ด. นาคะประทีป, บาลี อภิธานปิฎกปิฎกาสุจิก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓), หน้า

(๒) ในคัมภีร์สัททนิธิตาตุมาลาบาสิมหาไวยากรณ์ท่านได้แสดงความหมายของเทวดาเอาไว้ว่า

๑) ทิพพุนติ กามคุณฉานาภิญญาจิตตัสสุริยาทีหิ กิพฺพุนติ : ผู้ผลิตเพลินด้วยกามคุณ ฉาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา

๒) เตสุ วา วิหรนฺติเต เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา

๓) ทิพพุนติ ยถาภิสิตํ วิสขํ อปฺปปฏิมาเตน คจฺจนฺตติเต เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ดังปรารถนา โดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา

๔) ทิพพุนติ ยถิจฺจิตฺตนิปฺพาเทน สกฺโกณตติเต เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ ชื่อว่า เทวดา

๕) อถวา ตํพฺยสนนิตฺตฺรณตฺติเกหิ สรณํ ปฺรายนฺนติ เทวนิยา อภิตฺถวณิยาติเต เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิภตินั้นๆ ชื่อว่า เทวดา

๖) โสภาวิเสสโยเคน กมนิยาติ วา เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๑๔}

(๓) ในคัมภีร์จักรวาลทีปนีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสวสามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ใดก็ดังลมมีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ^{๑๕} และได้ให้ความหมายเกี่ยวกับเทวดาว่า

๑) ชื่อว่าเทวะ เพราะวิเคราะห์ว่า เล่นด้วยกามคุณ ๕ หรือด้วยอิทธิวิเศษต่างๆ

๒) ชื่อว่าเทวะ เพราะวิเคราะห์ว่า รุ่งเรืองด้วยเบญจกามคุณด้วยอานุภาพของตน

๓) ชื่อว่าเทวะ เพราะวิเคราะห์ว่า เล่นด้วยกามคุณ ๕ และด้วยอานุภาพของตนๆ

๔) ชื่อว่าเทวะ เพราะวิเคราะห์ว่า อันบุคคลยึดถือว่าเป็นที่พึ่ง

๕) ชื่อว่าเทวะ เพราะวิเคราะห์ว่า เล่นด้วยบุญญฤทธิ์ของตน ยินดีด้วยกามคุณ^{๑๖}

(๔) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า จกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้น ใน

^{๑๔} พระอัครคังสเถระ, สัททนิธิตาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

^{๑๕} กรมศิลปากร, จักรวาลทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : เนททลเธิกเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๖} กรมศิลปากร, จักรวาลทีปนี, หน้า ๑๒๕.

สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นดังกล่าวมานี้มีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา เพราะยังวนเวียนอยู่ในกามอยู่ คือ จาคู - มหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา कुสิต นิมมานรดี และปรินิมิทวสวัตตี) ส่วนเทวดาชั้นสูงๆ ขึ้นมีเทพชั้น รูปาวจร (รูปพรหม) ๑๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุพาจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น^{๑๗} มีแต่เทพบุตรไม่มีเทพธิดา เพราะไม่มีการเสพกาม

(๕) ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง^{๑๘}

(๖) ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์^{๑๙}

สรุปว่า เทวดา ได้แก่สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสว ในยามที่ปราศจากทุกข์ มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕ ส่วนเทวดาชั้นสูงๆขึ้นไปไม่เกี่ยวข้องกับกาม

๓.๒ ประเภทของเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ประเภทของเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงเทวดาแต่ละประเภทตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็นประเภทของเทวดา คุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับเทวดา และสถานภาพของเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ประเภทของเทวดา

ประเภทของเทวดา เป็นการกล่าวถึงการจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิ และเทวภูมิ มนุษย์เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดา โดยสมมติ คือเป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม ๒ ประการ^{๒๐} คือ หิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและ

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๐.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๓๕๐-๓๕๑.

ความสามารถของคนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไหร่ ก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเทวดาก็มี^{๒๑} ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิกาย ได้ระบุประเภทของเทวดาไว้ ๓ ประเภทคือ

(๑) สมมติเทพ คือ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี

(๒) อุปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้น มีชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย

(๓) วิสुทธิเทพ คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตปัจฉิมสาวกทั้งหลาย^{๒๒}

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเฉพาะอุปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้น มีชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลายผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด สัตว์โลกทั่วไปไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา และเหล่าสัตว์ในอบายภูมิ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ตามหลักวัฏฏะ ๓ หรือไตรวัฏฏ์ คือวน วงเวียน องค์กรประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักรคือ

๑) กิเลสวัฏฏ์ วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน

๒) กัมมวัฏฏ์ วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขาร และกรรมภพ

๓) วิปากวัฏฏ์ อันได้แก่ พระนิพพาน^{๒๓}

สังสารจักร ๓ อย่างนี้ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่แห่งปัจจัยการ หรือที่เรียกว่า ภวจักร หรือสังขารจักร ตามหลักปฏิจาสัมุปบาท^{๒๔} สภาพทั้งสามนี้ได้ชื่อว่า วน เพราะหมุนเวียนกันไปคือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้วย่อมได้รับวิบากแห่งกรรม เมื่อได้รับวิบาก กิเลส

^{๒๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๖๗.

^{๒๒} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒, ๑๘/๑๖๐-๑๖๑, ๓๘๗-๓๘๘.

^{๒๓} อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๘/๓๕๘.

^{๒๔} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๘.

เกิดขึ้นอีก วนกันไปอย่างนี้จนกว่าพระอรหันตมรรคจะตัดให้ขาดลง^{๒๕} การหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วเกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาคือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญกุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุปบัติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้ขนาด ไม่กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ได้แสดงถึง โยนิ คือ เหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ดังนี้

- ๑) อัมชชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่
- ๒) ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์
- ๓) สัมเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาแล้วในเถ้าโคล
- ๔) โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๒๖}

อุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมา ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่ เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย อุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพธิดา^{๒๗} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์ แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และอรุฬาวจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๒๘} ที่อยู่และชื่อเทวดานั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปซึ่งจะได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

๑) เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรกของเหล่าเทวดา ผู้เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ เทวดาผู้เป็นใหญ่ในการปกครองสวรรค์ชั้นนี้มี ๔ ท่าน จึงเรียกว่าจาตุมหาราชิกา แต่ละท่านล้วนมีบริวารผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาแตกต่างกันไปในทิศทั้ง ๔ คือ

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓.

^{๒๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^{๒๘} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๓.

๑.ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวารแวดล้อม

๒.ท้าววิรุฬหก เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวารแวดล้อม

๓.ท้าววิรูปักษ์ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวกนาคเป็นบริวารแวดล้อม

๔.ท้าวเวสสุวรรณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวารแวดล้อม^{๒๕}

เหล่าบริวารของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น แม้ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นเดียวกัน แต่ยังมีระดับชั้นต่างๆ กันออกไปอีก เช่น พวกยักษ์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณมหาราชปรากฏว่ามีการแบ่งเป็นยักษ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ยักษ์ทั้งสามระดับนี้ บางพวกเลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาค บางพวกไม่เลื่อมใส พวกที่ไม่เลื่อมใส เป็นเพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อลดเว้นจากปาณดิปัตต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ถึงแห่งความประมาท พวกยักษ์ส่วนมากมิได้งดเว้นจากสิ่งเหล่านั้น^{๒๖} อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีวิธีสัมพันธแบบฉันทมิตตมิโมตริจิตกับยักษ์เหล่านั้น ด้วยการเจริญอาณานาฏิรักษาทำให้ยักษ์เหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสหันมาคุ้มครองรักษาไม่เบียดเบียน ทำให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา อยู่เป็นสุขโดยทั่วกัน เทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกานี้ มีความพิเศษในด้านต่างๆ เป็นต้นว่า มีเครื่องประดับสวยงาม ร่างกายสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน สามารถเนรมิตกายให้ใหญ่โตหรือเล็กเท่าไรก็ได้ตามความประสงค์ มีอาหารทิพย์ทุกมื้อ ไม่รู้จักป่วยไข้ มีแต่ความสุขสำราญใจตลอดเวลา อยู่กับลูกเมียด้วยความสุขเบิกบานชั่วกาลนาน

สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีบรรยากาศที่สวยงามกล่าวคือ นับจากแผ่นดินที่เราอยู่ขึ้นไปเบื้องบน ๓๒๖,๐๐๐,๐๐๐ วา คิดเป็นโยชน์ได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์จะถึงสวรรค์ชั้นฟ้าที่ชื่อว่า จาตุมหาราชิกาภูมิ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาอัมรินทร์ทางทิศตะวันตกและตะวันออก ส่วนทิศใต้เป็นเขาสินธูราชมีเมืองสวรรค์สำหรับเทพดาอยู่ ๔ เมืองด้วยกันแต่ละเมืองมีความกว้างและยาวเท่ากันคือ ๔๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงทองล้อมรอบประดับประดาด้วยแก้ว ๗ ประการ กำแพงนี้มีความสูง ๘,๐๐๐ วา บานประตูทำด้วยแก้ว มีปราสาททองอยู่เหนือประตูทุกด้าน ภายในเมืองมีปราสาทแก้ว เป็นที่สถิตของเหล่าเทพดา แผ่นดินในเมืองนั้นเป็นแผ่นดินทองคำ แววาวงดงามและราบเรียบราวหน้ากลอง แต่อ่อนละมุนเหมือนฟูกผ้า แก้วที่ประดับพื้นนั้น เมื่อเหยียบลงไปก็

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๘๔/๒๑๘-๒๓๒.

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๘๔/๒๑๘-๒๓๒.

อ่อนนุ่มยุบลงเล็กน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเหมือนเดิม ไม่ปรากฏรอยเท้าที่เหยียบ นอกจากนี้ยังมีน้ำที่ใสยิ่งกว่าแก้ว มีดอกบัวชนิดบานอยู่ในสระน้ำ มีกลิ่นหอมราวอบไฉ้ มีดอกไม้ที่สวยงาม และต้นไม้ที่งามเลิศ มีผลไม้รสอร่อยยิ่งนัก ต้นไม้ดังกล่าวนี้ออกดอกออกผลตลอดทั้งปีไม่รู้โรย^{๓๐}

๒) เทวดาชั้นดาวดึงส์ เป็นสถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็นกามาพจร ตั้งอยู่เหนือเขาสินธุราช ภายในสวรรค์ชั้นนี้ประดับด้วยอุทยานและสระโบกขรณี มีปราสาทชื่อ เวชยันต์ สูง ๙๐๐ โยชน์ ประดับด้วยรัตนชาติ ๗ มีต้นไม้ชื่อ ปาริฉัตตะกะ มีปริมาตรแผ่ไป ๑๐๐ โยชน์ ที่โคนต้นไม้มีแท่นศิลาชื่อ บันฑุกัมพล มีสีดำ ดอกชัชพฤษ์ สีครึ่ง และสีบัวโรย ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงในเวลาประทับนั่ง พุจขึ้นอีกเต็มทีในเวลาเสด็จลุกขึ้น มีช้างทรงชื่อ เอราวัณ เป็นเทพบุตรเนรมิตกายเป็นช้าง^{๓๑} จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้ทรงพระนามว่า ท้าวสักกเทวราช สมดังข้อความที่พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ตรัสเรียกเทวดาชั้นดาวดึงส์มาสั่งว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย หากความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จะบังเกิดมีแก่พวกเทวดาผู้ไปในสงครามไซ้ สมัยนั้น พวกท่านพึงดูโดยตรงของเราทีเดียว เพราะเมื่อพวกท่านแลดูโดยตรงของเราอยู่ความกลัว ความหวาดระแวง หรือความขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้นจักหายไป^{๓๒}

และมีข้อความดังที่ปรากฏในอรรถกถา กล่าวถึงท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย เสวยราชสมบัติเป็นอิสริยาธิปัตย์แห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงเรียกว่า เทวานมินทะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย^{๓๓}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีความหมายว่า แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ คน มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียกว่า ไตรตรึงส์^{๓๔} พระมเหสีของท้าวสักกะมี ๔ พระองค์ คือ

๑.นางสุธรรมา

๒.นางสุนันทา

๓.นางสุจิตรา

๔.นางสุชาดา

^{๓๐} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๕.

^{๓๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๕๕-๑๕๖.

^{๓๒} ศ.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๐.

^{๓๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๕.

^{๓๔} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๒.

สมบัติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นมีมากมาย เพราะเหล่าเทพบุตรเทพธิดาซึ่งมีบุญญาธิการไปเกิดที่สวรรค์ชั้นนี้เป็นจำนวนมาก นอกจากเวชยันตประสารทแล้วยังมีอุทยานที่เป็นทิพย์อีกหลายแห่งด้วยกันคือ^{๓๖}

๑.ด้านทิศตะวันออกมีอุทยานทิพย์ชื่อนันทวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อนันทาโบกขรณีและจุลนันทาโบกขรณี

๒.ด้านแถบฝั่งสระโบกขรณีนันมีแผ่นดินผืน ๒ แผ่น ชื่อนันทาและชื่อว่าจุลนันทา

๓.ด้านทิศใต้มีอุทยานใหญ่ชื่อผารุสวัน มีสระใหญ่ ๒ สระชื่อว่าภัทราโบกขรณี และสุภัทราโบกขรณี มีแผ่นดินผืน ๒ แผ่น ชื่อ ภัทรา และสุภัทรา

๔.ด้านทิศตะวันตกมีอุทยานใหญ่ชื่อจิตรลดา มีสระ ๒ สระ ชื่อว่าจิตรโบกขรณี และจุลโบกขรณี มีแผ่นดินผืน ๒ แผ่น ชื่อจิตรและจุลจิตร

๕.ด้านทิศเหนือมีอุทยานใหญ่ชื่อมิสสวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อว่าธรรมาโบกขรณี และสุธรรมาโบกขรณี แถบฝั่งสระนั้นมีผืนดินชื่อธรรมา และสุธรรมา

๖.ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอุทยานชื่อมหาวันและบุญทริกวัน ในสวนบุญทริกนี้มีต้นทองหลวงใหญ่ชื่อปาริชาติกัลปพฤกษ์ (ปาริฉัตตะกะ) ซึ่งภายใต้มีแท่นศิลาแก้วชื่อปัทมกัมพล ใกล้กับต้นปาริชาตนั้นมีศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมา เป็นเทวสถานที่เหมาะของเทวดาทั้งหลาย

๗.ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีพระเจดีย์ทองชื่อ พระจุฬามณีเจดีย์งามรุ่งเรืองประดับด้วยอินทนิล กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทอง ประดับด้วยแก้วเจ็ดประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีธงปฏากและธงชัย กลด ชูดสายทั้งหลาย ล้วนประดับด้วยแก้วเงินทองมีสีต่างๆ กัน

พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทพยดาและนางฟ้าบริวารทั้งหลาย และทรงกระทำประทีปนิมิตพระเจดีย์ทุกวัน^{๓๗} กิจกรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ก็คือการฟังธรรมโดยใช้สุธรรมาเทวสถานเป็นที่ฟังธรรม มีพระพรหมและเทวดาผู้รู้ธรรมผลัดกันเทศนาธรรมตามวาระ ที่จริงแล้วเทวสถานี่ชื่อว่าสุธรรมานี้เกิดด้วยบุญของนางฟ้าที่บังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ คือนางสุธรรมาผู้ทำบุญไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ พอตายแล้วก็ไปเกิดในภพดาวดึงส์ และเทวสถานี่ชื่อสุธรรมา มีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ได้เกิดแล้วแก่นาง ณ ที่นั้น ที่สถานี่นี้มีการฟังธรรม

^{๓๖} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

^{๓๗} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

ของเหล่าเทวดาในวันอัฐมี (ดิถีที่ ๘) แห่งเดือน^{๓๘} เมื่อถึงวาระการฟังธรรม สันถัมภ์พรหมจะลงมาจากพรหมโลกเพื่อเทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายได้รับฟัง ในบางครั้งที่สันถัมภ์พรหมไม่มาแสดงธรรม เหล่าเทพทั้งหลายก็จะเชิญเทวดาที่รู้ธรรมให้แสดงธรรม และบางครั้งท้าวสักกเทวราชผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลายทรงแสดงธรรมเอง

ท้าวสักกเทวราช เป็นผู้ใฝ่ในธรรม ทรงพระอริยสาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ณ เวทียกบรรพต ด้านทิศอุดรแห่งปราหมณคามชื่อ อัมพสันทันตั้งอยู่ทิศปรายเงินแห่งพระนครราชคฤห์ในแคว้นมคธ ได้ทรงฟังคำพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องเครื่องผูกพันใจของเหล่าเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ซึ่งเมื่อทรงสดับแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมมีความเข้าใจถูกต้องว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง ว่า “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น”^{๓๙}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จึงมีความพิเศษต่างจากสวรรค์ชั้นอื่นตรงที่มีธรรมสภาของเทวดามีการแสดงธรรม การฟังธรรมอยู่เป็นประจำ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยเสด็จไปจำพรรษาและแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ ในพรรษาที่ ๗ หลังจากตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระพุทธเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ณ กรุงสาวัตถี หลังจากทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้วได้เสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาเป็นเวลา ๓ เดือน ในเวลาแสดงธรรมจบ เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ ได้บรรลุธรรมส่วนพระพุทธมารดาได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๔๐}

๓) เทวดาชั้นยามา คือ สวรรค์ชั้นที่ ๓ มีชื่อว่า ยามา แปลว่า แดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ เป็นสวรรค์ที่ปราศจากความลำบากโดยประการทั้งปวง เหล่าเทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นนี้เป็นผู้ถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นยามามีนามว่า ท้าวสุยามเทพบุตร^{๔๑} สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นยามานี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปเบื้องบนไกล ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีปราสาทเงินปราสาททองเป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทพยดาและปราสาทวิมานนั้นสวยงามวิจิตรตระการตาว่าชั้นดาวดึงส์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบวิมาน มีอุทยานและสระโบกขรณีอันเป็นทิพย์ ที่สวรรค์ชั้นยามานี้ไม่เห็นแสงพระอาทิตย์เลย เพราะอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากนัก

^{๓๘} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๗.

^{๓๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๕-๓๔๖/๒๓๓-๓๐๐.

^{๔๐} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๗๖.

^{๔๑} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

เหล่าเทวดามองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลาย และรัศมีจากตัวของเทวดานั้นเอง ส่วนจะรู้ว่าเข้าหรือค้ำได้ก็อาศัยดูจากดอกไม้มัทพ์ย์ ถ้าเห็นว่าดอกไม้มัทพ์ย์บานจึงรู้ว่ารุ่งเช้า ถ้าเห็นว่าดอกไม้นั้นหุบจึงรู้ว่าเย็นยามกลางคืน^{๔๒}

เทวดาทั้งหลายบรรดาที่ได้ก่อสร้างการกุศลไว้และได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นยามานี้มีหน้าตา ร่างกายรุ่งเรืองงดงามยิ่งนัก ได้รับความผาสุก มีความสำราญชื่นบานเทพฤทธิ์ เสวยทิพย์สมบัติ รื่นรมย์สมควรแก่อดีตภาพ ท้าวสุยามเทวราชผู้ทรงเป็นจอมเทพปกครองชาวสวรรค์ชั้นยามานี้ก็ทรงมีน้ำพระทัยประกอบด้วยกุศลยุติธรรมทำให้เหล่าเทพยดาได้รับความชุ่มน้ำใจได้เสวยสุขสุดพรรณนา^{๔๓}

๔) สวรรค์ชั้นดุสิต คือแดนแห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน คำว่า ดุสิต มาจากคำว่า ดุสิตา หรือ ดุสิตะ แปลว่า ยินดีชื่นบาน สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่เหนือชั้นยามาขึ้นไป ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีความสูงความงามมากกว่าปราสาทของเทวดาในชั้นยามา เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิตคือ ท้าวสันดุสิตเทพบุตร^{๔๔} เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้รู้บุญ รู้ธรรม ยินดีในการฟังธรรมเป็นอย่างยิ่ง ทุกวันธัมมัสสวนะจะมีการประชุมฟังธรรมกันอยู่เสมอ องค์สมเด็จพระเจ้าท้าวสันดุสิตเจ้าผู้พหูสูตก็เป็นผู้รู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงมีอริยาศัสนิมนการฟังธรรม และตามปกติสวรรค์ชั้นดุสิตนี้เป็นที่สถิตอยู่ของเทพบุตรผู้เป็นโพธิสัตว์ซึ่งสร้างโพธิสมภารที่จะได้ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกมนุษย์

ดังนั้น ท้าวสันดุสิตเทวราชบิดาจึงมักมีเทวโองการตรัสอัญเชิญให้เทพบุตรโพธิสัตว์ผู้ทรงปัญญาเป็นองค์แสดงธรรม เช่นในปัจจุบันนี้สมเด็จพระศรีอาริยเมตไตรยพระโพธิสัตว์ผู้มีชื่อเสียงซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ก็สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นนี้ และมักจะได้รับอาราธนาให้เป็นองค์แสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่เป็นประจำ^{๔๕}

๕) สวรรค์ชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ชั้นที่ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดาเหล่ากามาวจร คำว่านิมมานรดี แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิตถือกันว่าเทวดาชั้นนี้ปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เนรมิตได้เอง จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้คือ ท้าวสุนิมมิตเทพบุตร^{๔๖} ที่ตั้งของ

^{๔๒} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๓.

^{๔๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกทิปนี, หน้า ๑๘๓.

^{๔๔} อัง.อญฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๔๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗๔.

^{๔๖} อัง.อญฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

สวรรค์ชั้นนิมมานรดีอยู่เหนือชั้นดุสิตขึ้นไป ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ มีแผ่นดินเป็นทองราบเรียบเสมอกันทุกแห่ง มีสระน้ำมีสวนแก้วสวยงามยิ่งขึ้นไปกว่าสวรรค์ชั้นดุสิต และนอกจากอาภรณ์ทิพย์ที่มีอยู่โดยปกติแล้วหากปรารถนาสิ่งใดก็สามารถเนรมิตสิ่งนั้นขึ้นมาเองตามใจปรารถนาได้ทุกประการ เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ต่างสนุกสนานอยู่กับนางฟ้าทั้งหลายด้วยใจนันทินเองจึงเรียกสวรรค์นี้ว่านิมมานรดี^{๔๓}

๖) เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คือสวรรค์ชั้นที่ ๖ มีชื่อว่า ปรนิมมิตวสวัตติ แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิตให้ คือเสวยสมบัติที่พวกเทพอื่นนิรมิตให้ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้มีนามว่า ท้าวสวตัตติเทพบุตร^{๔๔} หรือเรียกตามชั้นสวรรค์ว่า ปรนิมมิตวสวัตติเทวราช ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไป ๖๗๒,๐๐๐ โยชน์ เทวดาทั้งหลายในชั้นนี้มีความประเสริฐด้วยสุขสมบัติมากกว่าสวรรค์ชั้นฟ้าที่กล่าวมาแล้ว คือเมื่อปรารถนาจะได้สรรพทิพย์อาหารใดๆ ก็จะมีผู้อื่นรู้ความคิดของจิตแล้วนิรมิตให้ดังใจปรารถนา แม้ว่าสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติจะมีความสวยงามประณีตวิจิตรบรรจงกว่าสวรรค์ทั้ง ๕ ชั้นที่กล่าวมาแล้วก็ตามที แต่ก็ยังมีความแตกต่างในด้านความเป็นอยู่บางประการ กล่าวคือ เทวดาผู้อุบัติบนสวรรค์ชั้นนี้มีการปกครองแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑.ฝ่ายเทวดา มีเทวราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า สมเด็จพระปรนิมมิตวสวัตติเทวราช ทรงเป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองเหล่าเทวดาทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญขึ้นบานบันเทิงจิต

๒.ฝ่ายมาร มีมาราธิราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า ท่านท้าวปรนิมมิตวสวัตติพญามาร เป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองหมู่มารทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญตามควรแก่อัธภาพ^{๔๕}

สวรรค์ชั้นนี้จึงมีจอมเทพผู้เป็นใหญ่ ๒ องค์ มีอำนาจปกครองไปคนละฝ่าย ไม่เคยไปมาหากันและกัน และไม่มีเรื่องปรากฏในคัมภีร์ทั้งหลายว่า ทั้งสองฝ่ายสู้รบกันเหมือนอย่างเทวดาในชั้นดาวดึงส์เลย จะมีก็แต่ฝ่ายพญามารที่มีเรื่องกล่าวถึงว่า คอยขัดขวางหมู่มนุษย์ที่จะละชั่วทำดีครอบงำทำให้หลงใหลในกิเลสไปตามอำนาจของมาร แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังมีการมาผจญ ดังข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกะมารซึ่งมากราบทูลเชิญพระองค์เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานว่า

พระยาสวตัตติมีมารกราบทูลว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเพื่อปรารถนาพระสัพพัญญู บัดนี้ก็สำเร็จมโนปณิธานแล้ว จะกระทำประโยชน์แก่สัตว์โลกให้ลำบากพระกายไปไยเล่า

^{๔๓} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภควา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๕.

^{๔๔} อัง.อภุญญก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๔๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), โลกทิปนี, หน้า ๒๐๓.

ขอเชิญเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานในวันนี้เถิด กาลนั้น พระชินสีห์ได้ทรงเสวนาการซึ่งคำพระยามาร กราบทูล จึงตรัสห้ามว่า มารผู้ใจบาป ต่อเมื่อใดสาวกทั้งหลายของตถาคตคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นพหูสูตอันฉลาด อาจทรงไว้ได้ซึ่งพระธรรมวินัยและปฏิบัติศึกษาเล่าเรียน บอกกล่าว กันสืบไป และสำแดงธรรมเทศนาโปรดเวไนยนิกรสัตว์เทพยตามนุษย์ให้สำเร็จมรรคผลพระอมต- มหานิพพานได้ ยังศาสนมรรคพรหมจรรย์ให้แผ่ไพศาลไปทั่วโลกธาตุกาลเมื่อใดแล้ว ตถาคตจึงจะ รับอาราธนาท่านเข้าสู่พระนิพพานในกาลเมื่อนั้น^{๕๐}

แม้ว่ามารจะมีความเก่งกล้าสามารถเพียงใด ก็ยังพ่ายแพ้พระพุทธเจ้าผู้ทรงบำเพ็ญบุญ บารมีอันมีทานบารมีเป็นต้นมาอย่างยิ่งยวด จอมเทพผู้ปกครองฝ่ายเทวดาบนสวรรค์ชั้นปรนิมมิต- วสวัตดีก็ดำรงอยู่ในตำแหน่งของตน ได้ด้วยบุญคุณนั่นเอง ดังมีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระ- สุตตรที่ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุว่า

ท้าวสวัตดีเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ ยิ่งใหญ่ขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีได้โดย- ฐานะ ๑๐ ประการ คือ

- | | |
|------------------------|--|
| ๑. อายุที่เป็นทิพย์ | ๒. วรรณะที่เป็นทิพย์ |
| ๓. สุขที่เป็นทิพย์ | ๔. ยศที่เป็นทิพย์ |
| ๕. อริปไตยที่เป็นทิพย์ | ๖. รูปที่เป็นทิพย์ |
| ๗. เสี่ยงที่เป็นทิพย์ | ๘. กลิ่นที่เป็นทิพย์ |
| ๙. รสที่เป็นทิพย์ | ๑๐. โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์ ^{๕๑} |

นับจากสวรรค์ชั้นที่ ๖ ขึ้นไปอีกไกลมากถึงจะถึงพรหมโลก คือที่อยู่ของพรหม คำว่า พรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ ได้แก่ เทวดาในพรหมโลก ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยกาม แบ่งเป็น ๒ พวกใหญ่ๆ ด้วยกันคือ รูปพรหม จำพวกรูปาวจรมี ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม จำพวกอรูปาวจรมี ๔ ชั้น^{๕๒} คติทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับรูปพรหมและอรูปพรหมไว้ว่า ผู้ที่ทำสมาธิจน บรรลุถึงรูปฌานที่มีรูปนิมิตเป็นอารมณ์ รูปฌานนั้นเป็นวิบากให้ไปเกิดในรูปพรหม ผู้ที่ทำสมาธิ สูงขึ้นไปกว่ารูปฌานคือถึงรูปนิมิตเสีย กำหนดอรูปนิมิตเป็นอารมณ์จนได้บรรลุอรูปฌานคือ ฌานที่มี อรูปนิมิตเป็นอารมณ์ ฌานนั้นก็มีวิบากให้ไปเกิดเป็นอรูปพรหม โดยนัยนี้ คำว่า พรหม จึงได้

^{๕๐} สมเด็จพระพรหมญาณสังวร, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : อานวสานการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

^{๕๑} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

ความหมายว่า เจริญรุ่งเรือง ด้วยคุณวิเศษมีฉานเป็นต้น ในที่นี้จะได้กล่าวถึงชั้นของรูปพรหมและ
อรุปรหมตามลำดับโดยสังเขปดังนี้

๓) พรหมชั้นปฐมรูปฉาน แบ่งออกเป็นพรหม ๓ ประเภทคือ

๑. พรหมปาริสาชชา แปลว่า เป็นบริษัของพรหม ได้แก่ เกิดในบริษั
ของมหาพรหม เป็นผู้บำรุงมหาพรหม

๒. พรหมปุโรหิตา แปลว่า เป็นปุโรหิตของพรหม ได้แก่ ปุโรหิตของ
มหาพรหม

๓. มหาพรหม^{๕๓} แปลว่า พรหมผู้ใหญ่กว่า คือใหญ่กว่าพวกพรหม
ปาริสาชชาเป็นต้น เช่น มีวรรณะยิ่งกว่า มีอายุยืนกว่า พรหม ๓ จำพวกนี้

อยู่ในปฐมรูปฉาน สถิตอยู่ในชั้นเสมอกัน แต่มีความรุ่งเรืองต่างกันคือ ผู้ที่ได้ปฐมรูป
ฉานอย่างอ่อนก็เกิดในพวกพรหมปาริสาชชา ถ้าได้อย่างกลางก็เกิดในพวกพรหมปุโรหิต ถ้าได้
อย่างกล้าแข็งก็เกิดในพวกมหาพรหม

๔) พรหมชั้นทุติยรูปฉาน แบ่งออกเป็นพรหม ๓ ประเภทคือ

๑. ปริตตาภา แปลว่า มีรัศมีน้อย คือมีแสงสว่างน้อยกว่าพรหมชั้นที่
สูงๆ ขึ้นไป

๒. อัปปรมาณาภา แปลว่า รัศมีไม่มีประมาณ คือมีแสงสว่างมากเกินที่
จะประมาณได้

๓. อาภัสสรา^{๕๔} แปลว่า มีรัศมีชานไป คือแผ่ออกไปแต่ที่นั่นที่นี้ ดุจ
สายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆมีรัศมีพวยพุ่งดุจเปลวไฟโคมประทีป

พรหม ๓ จำพวกนี้อยู่ชั้นทุติยรูปฉาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองต่างกัน ผู้ที่
ได้ทุติยรูปฉานอ่อนก็เกิดเป็นพวกพรหมปริตตาภา ผู้ที่ได้อย่างกลางก็เกิดเป็นพวกอัปปรมาณาภา ผู้ที่
ได้อย่างแรงกล้าก็เกิดเป็นพวกอาภัสสรา

๕) พรหมชั้นตติยรูปฉาน แบ่งออกเป็นพรหม ๓ ประเภทคือ

๑. ปริตตสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระน้อย คือน้อยกว่าพรหมชั้น
สูงขึ้นไป

๒. อัปปรมาณสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระสวยงามไม่มีประมาณ คือ
พรหมที่มีรัศมีมากเกินจะประมาณได้

^{๕๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๑๒๓/๑๐๕.

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๕.

๓. สุกกิงหา^{๕๕} แปลว่า พรหมที่มีรัศมีผุดสว่างทั่วไป มีสิริเหมือนอย่างแท่งทองที่โรจน์รุ่งอยู่ในหีบทอง

พรหม ๓ จำพวกนี้อยู่ในชั้นตติยรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่ากัน ผู้ที่ได้ตติยรูปฌานอย่างอ่อนก็เกิดเป็นพรหมปรตตสุภา ผู้ได้อย่างปานกลางก็เกิดเป็นพรหม-อัปปมาณสุภา ผู้ได้อย่างแข็งแกร่งกล้าหรือประณีตก็เกิดเป็นพรหมสุกกิงหา

๑๐) พรหมชั้นจตุตถรูปฌาน แบ่งออกเป็นพรหม ๒ ประเภทคือ

๑. เวหัพผลา แปลว่า มีผลไพบูลย์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจของฌาน ได้แก่ พรหมผู้ที่เคยประพฤติจนได้ฌานที่ ๔ ไม่มีแบ่งเป็น ๓ ชื่อเหมือนชั้นอื่นๆ ที่กล่าวมาในเบื้องต้น สำหรับผู้ได้อย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต กล่าวไว้ชื่อเดียวรวมกันไป

๒. อสัณญี^{๕๖} แปลว่า ไม่มีสัญญาพรหมชั้นนี้เป็นที่เกิดของท่านผู้ได้ฌานสมาบัติด้วยการเพ่งอยู่เป็นนิจว่าจิตไม่มีเวลาจุติ พอเกิดสัญญาขึ้นก็จุติจากภavnัน

๑๑) พรหมชั้นสุทธาวาส ๕ คือ สุทธาวาส แปลว่า อวาสคือที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ หรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ คำว่า ผู้บริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึงพระอนาคามีและพระอรหันต์ คือ พระอริยบุคคลชั้นอนาคามีในโลกนี้สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดอยู่ชั้นสุทธาวาส และจะสำเร็จเป็นอรหันต์นิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้นไม่มีกลับลงมาอีก สุทธาวาสมีอยู่ ๕ ชั้น คือ

๑. พรหมชั้นอวิหา แปลว่า ไม่ละฐานะของตนโดยกาลอันน้อย หรือเสื่อมจากสมบัติของตน เป็นภูมิสุทธาวาสขั้นต้น

๒. พรหมชั้นอตัปปา แปลว่า ไม่สะดุ้งอะไร หรือไม่ทำผู้ใดผู้หนึ่งให้เดือดร้อน เป็นภูมิสุทธาวาสขั้นที่สอง

๓. พรหมชั้นสุทัตสา แปลว่า งาม คือมีรูปร่าง น่ารัก คือพรหมผู้เกิดขั้นนี้มีรูปร่างงดงามน่ามอง เป็นภูมิสุทธาวาสขั้นสาม

๔. พรหมชั้นสุทัตถิ แปลว่า มีทัศนะ คือพรหมผู้มีความเห็นดีบริสุทธิ์ เป็นภูมิสุทธาวาสขั้นสี่

๕. พรหมชั้นอกนิฏฐา^{๕๗} แปลว่า ไม่มีเป็นรอง คือพรหมผู้ที่ไม่มีสิ่งใดยกกว่าทั้งรูปธรรมและนามธรรมเพราะมีสมบัติอุกกฤษฎ์ สุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้นนี้จัดเข้าในพรหมชั้นจตุตถฌาน คือฌานที่มีรูปกัมมัญฐานเป็นอารมณ์ขั้นที่สี่

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๕.

^{๕๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓/๓๘.

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๕.

๑๒) พรหมชั้นรูปฌาน ๔ คือ พรหมชั้นที่สูงกว่าสุทธาวาสขึ้นไป เรียกว่า พรหมรูปฌาน ผู้ที่เกิดเป็นพรหมในรูปฌานนี้คือผู้ที่เคยประพาศฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ พรหมชั้นรูปฌานจัดเป็น ๔ ชั้นตามภูมิณาดังนี้

๑. พรหมชั้นอากาศานัญจนตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกัมมัญฐานว่า อากาศไม่มีที่สุด

๒. พรหมชั้นวิญญานัญจนตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกัมมัญฐานว่า วิญญานไม่มีที่สิ้นสุด

๓. พรหมชั้นอากิญจัญจนตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกัมมัญฐานว่า น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี

๔. พรหมชั้นเนวตัณณาสัญจนตนะ^{๕๘} คือชั้นของพรหมผู้ได้รูปฌาน เพราะได้เจริญรูปกัมมัญฐานที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จนดับตัณหาอย่างหยาบเหลือแต่ตัณหาอย่างละเอียด จึงเรียกว่ามีตัณหาที่ไม่ใช่ ไม่มีตัณหาที่ไม่ใช่ รูป ๔ ชั้นนี้ ละเอียดกว่ากันขึ้นไปโดยลำดับ^{๕๙}

๓.๒.๒ คุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับเทวดา

คุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับเทวดา เป็นการกล่าวถึงเทวดาทั้งหลายที่มีคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับการเป็นเทวดาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น การอุปบัติและการจุติของเทวดา การปฏิสนธิของพวกเทวดา อายุของเทวดา การจุติของเทวดา เพศของเทวดา และปาฏิหาริย์ของเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) การอุปบัติและการจุติของเทวดา คือ การอุปบัติและการจุติของสัตว์ทั้งหลายที่ต้องเกิดมีแก่เทวดาและมนุษย์ ย่อมมีเป็นเรื่องราวธรรมดา ถึงแม้พวกเทวดาจะเป็นผู้อยู่ในโลกทิพย์ก็ตาม ก็ย่อมไม่พ้นกฎธรรมดาอันนี้ไปได้ เพราะยังต้องท่องเที่ยวในสังสารวัฏ ในที่นี้ขอยกเรื่องอุปบัติในกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายมี ๔ ประเภท คือ

๑) อณูชา ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในฟองไข่ คือ ออกมาเป็นฟองไข่ก่อนแล้วจึงฟักเป็นตัวที่หลัง เช่น นก เป็ด ไก่ เป็นต้น

๒) ชลาพุช ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ คือ พอลอดออกจากท้องมารดาก็เป็นตัว เช่น คน โค สุ่นัข แมว เป็นต้น

^{๕๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๕.

^{๕๙} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖-๒๕๑.

๓) สัมผัส ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดในโลก คือเกิดในของขึ้นและหมักหมมเน่าเปื่อย ขยายแพร่พันธุ์ออกไปเอง เช่น หนอนบางชนิด

๔) โอปปาทิก ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นมา คือเกิดผุดขึ้นมาที่เติบโตเต็มตัวทันใด เช่น เทวดา สัตว์นรกมนุษย์บางพวกและเปรต บางพวกท่านว่า เกิดและตายไม่ต้องมีเชื้อ หรือ ชากปรากฏ^{๖๐}

เทวดาทั้งหลายจัดเข้าในประเภท โอปปาทิกะกำเนิด คือ พงเกิดขึ้นในเทวโลกก็โตเป็นหนุ่ม เป็นสาว มีอรรถภาพสมบูรณ์ทันที ในข้อนี้ มีข้อความที่ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า กบนั้น ทำกาลกิริยาในทันใดนั้นแล้ว ก็บังเกิดในวิมานทองประมาณ ๑๒ โยชน์ในภพดาวดึงส์เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้นจะนั้น^{๖๑} เทพบุตรนั้นเห็นตนมีหญิงนางอัปสรแวดล้อม ตรวจดูว่า เรามาเกิดในภพนี้ได้ ด้วยได้สร้างบุญกรรมอะไรมา

(๒) การถือปฏิสนธิของเทวดาทั้งหลายมีความแตกต่างกัน แล้วแต่บุญกุศลที่ตนสร้างมาตามทีน้อยหรือมาก ที่สร้างมาน้อยก็เกิดเป็นเทวดาชั้นต่ำ ที่สร้างมามากก็เกิดเป็นเทวดาชั้นสูง ในข้อนี้ไม่จำเพาะแต่เทวดาเท่านั้น แต่หมายถึงสัตว์ทั้งหมด ในกรณีของเทวดาทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ทางกาย ความรู้สึก คือมีกายต่างกัน ความรู้สึกต่างก็ก็มี มีกายต่างกัน ความรู้สึกเหมือนกันก็มี มีกายเหมือนกัน มีความรู้สึกเหมือนกันก็มี ฯลฯ ในกรณีดังที่ว่ามานี้มีข้อความพระพุทธพจน์ในนวกนิบาตอังคุตตรนิกายว่า ภิกษุทั้งหลาย ที่อยู่ของหมู่สัตว์มี ๕ สถานเหล่านี้ คือ

๑) นานตุดกขา นานตุดสญญี ได้แก่ หมู่สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีความรู้สึกต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ พวกเทวดาบางหมู่ พวกวิบาตเปรตบางหมู่

๒) นานตุดกขา เอกตุดสญญี ได้แก่ หมู่สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพอยู่ในพวกพรหมผู้เกิดในภูมิปฐมฉาน

๓) เอกตุดกขา นานตุดสญญี ได้แก่ หมู่สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีความรู้สึกต่างกัน เช่น พวกเทพอภัสสรพรหม

๔) เอกตุดกขา เอกตุดสญญี ได้แก่ หมู่สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีความรู้สึกอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุกกิณหะ

๕) อสญญีสตฺตา ได้แก่ หมู่สัตว์ที่ไม่มีความรู้สึกตัว ไม่มีเวทนา เช่น พวกผู้เป็นอัสญญีสัตว์

๖) อากาसानัญจายตนะ ได้แก่ สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงรูปพรหมชั้นอากาसानัญจายตนะ

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๕/๑๔๗.

^{๖๑} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๖๗.

๗) วิญญาณัญญาตนะ ได้แก่ สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงอรุปรพรมชั้นวิญญาณัญญาตนะ

๘) อากิญจัญญาตนะ ได้แก่ สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงอรุปรพรมชั้นอากิญจัญญาตนะ

๙) เนวสัญญานาสัญญาตนะ ได้แก่ สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงอรุปรพรมชั้นเนวสัญญานาสัญญาตนะ^{๖๒}

นอกจากสัตว์วาส ๙ สถานนี้ ซึ่งมาในพระบาลีแล้ว ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังหะได้กล่าวถึงสถานที่ไปอุบัติของพระอนาคามีผู้บริสุทธิ์คือสุทธาวาสอีก ๕ สถาน คือ

๑) อวิหา ได้แก่ พระอนาคามีผู้เข้าถึงพรหมอวิหา

๒) อตปปา ได้แก่ พระอนาคามีผู้เข้าถึงพรหมอตปปา

๓) สุทตฺตา ได้แก่ พระอนาคามีผู้เข้าถึงพรหมสุทตฺตา

๔) สุทตฺติ ได้แก่ พระอนาคามีผู้เข้าถึงพรหมสุทตฺติ

๕) อกนิฏฐา ได้แก่ พระอนาคามีผู้เข้าถึงพรหมอกนิฏฐา^{๖๓}

สุทธาวาสทั้ง ๔ ภูมินี้ เป็นภูมิที่พระอริยบุคคลชั้นอนาคามีมาถือปฏิสนธิ ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังหะ พระอนุรุธาจารย์ได้กล่าวถึงประเภทการปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย ตามระดับจิตของสัตว์ประเภทนั้นๆ มี ๔ ประเภท คือ

๑) อปายปฏิสนธิ ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดด้วยปฏิสนธิจิตที่เป็นอเหตุกกุศลวิบากซึ่งมีดวงเดียวเท่านั้น แต่มีหลายระดับชั้น อกุลธรรมมีมากมายหลายประการ ฉะนั้น สัตว์ผู้เกิดในอบายภูมิจึงมีหลายประเภท ได้แก่ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปต อสุรกาย

๒) กามสุคติปฏิสนธิ ได้แก่ สัตว์ผู้เกิดด้วยปฏิสนธิจิตที่เป็นอเหตุกกุศลวิบากคือกุศลวิบากจิตที่ไม่ประกอบด้วยโสภณเหตุ ได้แก่

๑. ไม่มีอโลกะ

๒. ไม่มีอโทสะ

๓. ไม่มีอโมหะ^{๖๔}

สัตว์ประเภทนี้ ได้แก่ มนุษย์และเทวดาชั้นต่ำ ประเภทวินิปาติกอสุรอาศัยอยู่บนพื้นดินผู้มีอวัยวะพิการตั้งแต่เกิด เช่น ตาบอด หูหนวก เป็นต้น และสัตว์ผู้เกิดด้วยปฏิสนธิจิตที่เป็นสเหตุกกุศลวิบาก คือกุศลจิตที่ประกอบด้วยโสภณเหตุ ได้แก่ ประกอบด้วย อโลกะ อโทสะและ

^{๖๒} นวก.อง. (ไทย) ๒๓/๒๒๘/๔๑๓.

^{๖๓} สงฺกห. (บาลี) ๒๖.

^{๖๔} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๓๘/๔๐๔.

โมหะ สัตว์ประเภทนี้ ได้แก่ ได้แก่ มนุษย์และเทวดาชั้นสูงผู้มีอวัยวะไม่พิการ

๓) รูปาวจรปฏิสนธิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดด้วยปฏิสนธิจิตที่ได้สำเร็จรูปมาน ๔ ประการคือ

๑.ปฐมฌาน อันมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๒.ทุติยฌาน อันมีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓.ตติยฌาน อันมีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๔.จตุตถฌาน อันมีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา^{๖๕}

๔) อรูปาวจรปฏิสนธิ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดด้วยปฏิสนธิจิตที่ได้สำเร็จรูปมาน ๔ ประการ ได้แก่

๑.อากาศาณูญายตนฌาน

๒. วิญญาณูญายตนฌาน

๓.อาภิญญายตนฌาน

๔.เนวาสัญญานาสัญญายตนะ^{๖๖}

การถือปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย จะเลวหรือประณีตกว่ากัน ขึ้นอยู่กับการจำแนกของกรรม ดีหรือชั่ว ที่สัตว์ทั้งหลายสร้างมามากหรือน้อยกว่ากัน

(๓) อายุของเทวดา คือ อายุของเทวดาทั้งหลาย ย่อมมีมากน้อยไม่เท่ากัน ทั้งไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนว่า จะต้องมียายุเท่านั้น เท่านั้น จึงจะตาย เป็นแต่เพียงถือได้โดยประมาณเท่านั้น อย่างเช่น ในครั้งพุทธกาล อายุของมนุษย์โดยประมาณ ๑๐๐ ปี มากหรือน้อยกว่ากันก็มี อายุของเทวดาทั้งหลายก็เช่นกันกับมนุษย์ คือมีความไม่แน่นอน แต่ที่ยกมาอ้างถึงนี้ เป็นแต่เพียงประมาณ อายุของเทวดาบนสวรรค์ชั้นนั้นๆ เท่านั้น เพราะเทวดาบางประเภทอาจจะจุติก่อนกำหนดอายุก็ได้ การนับอายุของเทวดาเทียบกับวัน เดือน ปี ของมนุษย์ย่อมแตกต่างกัน มีข้อความในอุโบสถสูตร ว่า

๑) ๕๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นจาตุมหาราช

๒) ๑๐๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นดาวดึงส์

๓) ๒๐๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นมายา

๔) ๔๐๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นดุสิต

๕) ๘๐๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นนิมมานรดี

๖) ๑,๖๐๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง คืนหนึ่ง ของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

ในสวรรค์แต่ละชั้น มีการนับวัน เดือน ปี เช่นเดียวกันกับมนุษย์ คือ ๓๐ วันเป็น ๑ เดือน

^{๖๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๒๓/๔๑๓.

^{๖๖} สงฺกท. (บาลี) ๒๖-๓.

๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี^{๖๗}

ในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนี กล่าวว่า ภูมมเทวดามีอายุไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับเทวดานั้น
สร้างกรรมมาอย่างไร ในธรรมหทัยวิงค์อรรถกถากล่าวว่า พวกภูมมเทวดามีกรรมนั้นแหละเป็น
เกณฑ์อายุ บางพวกมีอายุ ๗ วัน บางพวกครึ่งเดือน บางพวกเดือน ๑ บางพวกปี ๑^{๖๘} สำหรับใน
เทวโลกแต่ละชั้น อายุของเทวดานั้นเป็นปีทิพย์เท่ากับปีของมนุษย์ดังนี้

ปีทิพย์		ปีมนุษย์
๑) จาตุम्मหาราช	๕๐๐	๕,๐๐๐,๐๐๐
๒) คาวดึงส์	๑,๐๐๐	๓๖,๐๐๐,๐๐๐
๓) ยามา	๒,๐๐๐	๑๔๔,๐๐๐,๐๐๐
๔) कुสิต	๔,๐๐๐	๓๕๖,๐๐๐,๐๐๐
๕) นิมมานรดี	๘,๐๐๐	๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐
๖) ปรนิมมิตวสวัตตี ^{๖๙}	๑๖,๐๐๐	๕๒๑,๖๐๐,๐๐๐,๐๐๐

การนับอายุของเทวดาชั้นรูปาวจรไม่สามารถนับเป็นปีได้ เพราะเทวดาเหล่านั้นมีอายุ
ยืนมาก ต้องนับเป็นมหากัป ดังมีข้อความในอภิธรรมปิฎก วิงค์ว่า

มหากัป

๑) พรหมปารีสัชชา	๑ ใน ๓ ^{๗๐}
๒) พรหมปุโรหิต	๑ ใน ๒
๓) มหาพรหมา	๑
๔) ปริตรตาภา	๒
๕) อัปปมาณาภา	๔
๖) อาภัสสรา	๘
๗) ปริตตสุภา	๑๖
๘) อัปปมาณสุภา	๓๒
๙) สุภกัณหา	๖๔

^{๖๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๓/๒๓๖.

^{๖๘} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๖๘๗.

^{๖๙} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๖๘๗.

^{๗๐} อภิ.ก. (ไทย) ๓๓/๓๓๓/๓๐๘.

๑๐) เวหุปปลา	๕๐๐
๑๑) อสัณญีสัตตา	๕๐๐
๑๒) อวิหา	๑,๐๐๐
๑๓) อตปปา	๒,๐๐๐
๑๔) สุทตสา	๔,๐๐๐
๑๕) สุทตสี	๘,๐๐๐
๑๖) อกนิษฐา	๑๖,๐๐๐ ^{๓๑}

อายุของเทวดาชั้นอรุปาวจรพรหมโลกก็เช่นกัน ไม่สามารถนับเป็นปีได้ แต่นับเป็นมหากัปได้ ดังนี้

มหากัป

๑) อากาธานัญญาตนะ	๒๐,๐๐๐ ^{๓๒}
๒) วิญญาณัญญาตนะ	๔๐,๐๐๐
๓) อากิญจัญญาตนะ	๖๐,๐๐๐
๔) เนวสัญญานาสัญญาตนะ	๘๐,๐๐๐

ในด้านการได้บรรลุมรรคผลแล้ว อาจมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องอายุและการดำรงอยู่ ทั้งนี้ เพราะในเทวโลกเป็นสถานที่ไม่เหมาะกับท่านผู้บริสุทธิ์จากกิเลส อรรถกถาธรรมทศยวิภังค์ให้เหตุผลว่า พวกภุมมเทวดาได้บรรลุมรรคผลแล้ว ยังอยู่ในภุมินั้นจนตลอดอายุพระโสดาบัน และพระสกทาคามีในกามวจรเทวโลก ๖ ชั้น ดำรงอยู่จนตลอดอายุ พระอนาคามีต้องไปอุบัติในสุทธาวาส พระชีवासพริณีพพาน เพราะกามวจรเทวโลกไม่มีโอกาสหลีกเลี่ยง ในอรุปาวจรและอรุปาวจรพรหมโลก ดำรงอยู่ในพรหมโลกที่ตนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์นั้นจนตลอดอายุทุกองค์^{๓๓}

ในคัมภีร์จักรวาลที่ปนิยัคัมภีร์ฎีกานวกนิบาต อังคุตตรนิกายมาอ้างว่า เทวดากามวจรตั้งแต่ชั้นจาตุम्मหาราชขึ้นไป เมื่อได้บรรลุมรรคผลแล้วไม่ดำรงชีวิตสักครู่หนึ่ง ปรีณิพพานทันที^{๓๔}

(๔) การจุติของเทวดา คือ จุติ หมายถึง ตาย ละจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง ในความหมายที่นิยมพูดกัน โดยมาจะใช้ในความหมายที่เกี่ยวกับการละจากภาวะที่สูงไปสู่ภาวะที่ต่ำ

^{๓๑} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๓๗/๓๐๕.

^{๓๒} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๓๗/๓๐๕.

^{๓๓} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๖๘๗-๘

^{๓๔} จก.ท.ป. (บาลี) ๑๕๕.

กว่า เช่น จูติจากสวรรค์มาสู่โลกมนุษย์เป็นต้น แต่ในความหมายภาษามคธใช้ในความหมายจูติในชั้นต่ำเพื่ออุบัติในชั้นสูงด้วย^{๓๕}

ในคัมภีร์อิทธิกรรมมัตถสังคหะ ได้จำแนกการตายของสัตว์ทั้งหลายมาจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ

- | | |
|---------------------|----------------------------------|
| ๑) อายุกฺขเณ | เพราะสิ้นอายุ |
| ๒) กมฺมกฺขเณ | เพราะสิ้นกรรม |
| ๓) อุภยกฺขเณ | เพราะสิ้นทั้งอายุและกรรม |
| ๔) อุปฺจฺเจทกมฺมฺนา | เพราะกรรมมาตัดอายุ ^{๓๖} |

ในคัมภีร์อิทธิกรรมวิภาวินีได้กล่าวอธิบายว่า

๑) สิ้นอายุ หมายถึง หมคอายุตามเกณฑ์ของสัตว์ทั้งหลายในภพนั้นๆ เช่น ครั่ง พุทธกาล มนุษย์ทั้งหลายมีอายุประมาณ ๑๐๐ ปี พอครบ ๑๐๐ ปี ก็ตาย

๒) สิ้นกรรม หมายถึง หมคกรรมที่ทำให้ได้เกิดในภพนั้นๆ ก็ตาย

๓) สิ้นทั้งอายุและกรรม หมายถึง หมคอายุและกรรมพร้อมกันสัตว์ก็ตาย

๔) กรรมมาตัดอายุ หมายถึง การตายด้วยเหตุปัจจุบันทันด่วน เช่น การฆ่าตัวตาย ด้วยศัสตราอาวุธ ยาพิษ เป็นต้น

ด้วยเหตุที่ตนไม่อาจรับสภาพของตนได้อีกต่อไป เพราะกรรมของตนที่ได้ทำไว้อย่าง ๑ กรรมชั่วที่ตนทำไปนั้นเป็นกรรมหนักมาก เช่น ได้ทำผิดในบุคลลผู้มีคุณงามความดีมาก กรรมนั้นมาตัดอายุของสัตว์ผู้นั้นให้สั้นลงไม่ให้มีอายุอยู่ตามกำหนด ๑ ความตายตามที่ยกมานี้ มีข้อยกเว้นสำหรับสัตว์นรกทั้งหลาย มนุษย์ในอุตตรกุรุทวีปและเทวดาบางจำพวก^{๓๗}

สำหรับการจูติของเทวดานั้น มีสาเหตุแห่งการจูติที่แตกต่างจากเหตุผลที่กล่าวมานั้นบางประการ เพราะเทวดาดำรงความเป็นเทวดาด้วยคุณธรรม หากขาดคุณธรรมก็จูติทันที

ในอรรถถาธรรมบทกล่าวอธิบายว่าบรรดาเทวดาทั้งหลาย เทวดาที่ได้สร้างบุญไว้มาก จึงได้เกิดในเทวโลกดำรงอยู่ในเทวโลกชั้นนั้น จนหมดอายุแล้ว ได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นสูงๆ ยิ่งขึ้นไป นี้เรียกว่า จูติเพราะสิ้นอายุ เทวดาผู้สร้างบุญมาน้อย หมดบุญเท่าที่สร้างมาก็ตาย นี้เรียกว่า จูติเพราะสิ้นบุญ เทวดาผู้หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ หลงลืมสติ ไม่เสวยอาหาร ร่างกายไม่อาจทนอยู่ได้ก็ตาย นี้เรียกว่า จูติเพราะหมดอาหาร เทวดาผู้ริษยาสมบัติของผู้อื่น ขัดเคืองใจตาย นี้เรียกว่า จูติ

^{๓๕} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๑๓๓.

^{๓๖} สงฺกห. (บาลี) ๓๑.

^{๓๗} สงฺกห.ฎีกา. (บาลี) ๑๘๓-๔.

เพราะโกรธ^{๗๘}

พวกเทวดานับว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการที่เคยได้สร้างไว้ เมื่อจะจุติจากสวรรค์ มีนางแห่งการจุติ ปรากฏบอกล่วงหน้า ๕ ประการ

- ๑) ดอกไม้ทิพย์เหี่ยวแห้ง
- ๒) ผ้านุ่งห่มเศร้าหมอง
- ๓) เหยื่อไหลจากรักแร้
- ๔) ผิวพรรณเศร้าหมอง
- ๕) เบื่อหน่ายในทิพย์อาสน์^{๗๙}

นางทั้ง ๕ ปรากฏจำเพาะแต่เทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ ไม่ปรากฏแก่เทวดาทั้งปวงเหมือนนิมิตอุกกาบาต แผ่นดินไหวและจันทรคราสเป็นต้น ปรากฏแก่พระราชและอำมาตย์ของพระราช แต่ไม่ปรากฏแก่คนทั้งปวง

(๕) เพศของเทวดา คือ ธรรมดาสัตว์ทั้งหลายในชั้นกามาวจร ย่อมมีปรากฏเป็นเพศชายและเพศหญิงโดยมาก แต่ที่ปรากฏเป็นบัณฑิตะวิก็มีอยู่เหมือนกัน แต่เป็นส่วนน้อยและโดยมากมีในพวกเทวดาชั้นต่ำ มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ส่วนเวมานิกเปรต ตอนพระจันทร์ข้างขึ้นปรากฏเป็นเพศชาย เพราะกุศลธรรมแรง อกุศลธรรมอ่อน ตอนข้างแรมปรากฏเป็นเพศหญิง เพราะกุศลธรรมอ่อน อกุศลธรรมแรง^{๘๐} เทวดาทั้งหลาย โดยทั่วไป มีอยู่ ๒ เพศ คือ

- ๑) เพศชายเรียกว่า เทพบุตร
- ๒) เพศหญิงเรียกว่า เทพธิดา

เทวดาที่อยู่ในชั้นกามาวจร ๖ ชั้น จะมีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา เพราะมีการเสพกามกัน แต่เทวดาในชั้นสูงๆขึ้นไปจะมีแต่เทพบุตรเท่านั้น ไม่มีเทพธิดา เพราะเทวดาชั้นสูงๆขึ้นไปไม่มีการเสพกาม

สำหรับเทวดาชั้นพรหมไม่ปรากฏเป็นเพศชายเพศหญิง ปรากฏภาวะเป็นพรหมซึ่งมีรูปร่างคล้ายผู้ชายเท่านั้น^{๘๑}

(๖) ปาฏิหาริย์ของเทวดา คือ ปาฏิหาริย์ หมายถึง การแสดงความจริงรู้งเรื่องเป็นผลสำเร็จได้อย่างน่าอัศจรรย์ เทวดาทั้งหลายผู้อยู่ในโลกทิพย์ อาจแสดงฤทธิ์ได้ตามกำลังของตน ผู้มีศักดิ์ใหญ่อาจแสดงฤทธิ์อำนาจในการต่อสู้ปกป้องตนเองได้มาก ส่วนผู้มีศักดิ์น้อยก็มีฤทธิ์เดช

^{๗๘} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒-๓.

^{๗๙} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑/๒๘๕.

^{๘๐} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๑๒-๒๕.

^{๘๑} อญ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๑๐.

น้อย ปกป้องตนเองได้น้อย อิทธิปาฏิหาริย์ของเทพทั้งหลายไม่อาจคำนวณนับได้ว่า อาจแสดงได้มากน้อยสักแค่ไหน อย่างวัดความแรงของวัดระเบิดเพราะฤทธิ์ของเทวดาเป็นของเฉพาะส่วนตัวของเทวดานั้นๆ และการแสดงฤทธิ์ของท่านผู้มีฤทธิ์นั้นเป็นไปได้หลายอย่าง หลายประการ ไม่อาจที่จะคาดได้ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ ขึ้นอยู่กับเจตน์จำนงของแต่ละท่าน อีกอย่างหนึ่ง ฤทธิ์ของเทพทั้งหลายย่อมสูญหายไปพร้อมกับการจุติของเทพผู้นั้น เพราะฤทธิ์อันนั้นเกิดจากกรรมดีที่เทวดาได้ทำมา เมื่อหมดบุญ ฤทธิ์อันนั้นจึงสูญหายไปด้วย

การแสดงฤทธิ์อำนาจของเทพทั้งหลายนั้น พอกกล่าวได้สังเขป ตามหลักแห่งอภิญา ๕ เพราะอภิญา ๕ หมายถึงความรู้ยิ่งพิเศษเหนือกว่าความรู้มนุษย์ธรรมดา คือ

๑) อิทธิวิธี การแสดงฤทธิ์ หมายถึง ความสำเร็จตามความปรารถนา คือ สำเร็จได้โดยอุบาย เพราะประสบผลสำเร็จตามประสงค์ เช่น พระอินทร์ทรงย่นแผ่นดินในการช่วยเหลือพระจักรวาลให้เดินทางได้เร็วขึ้น^{๔๒} ฤทธิ์ในการทำให้แผ่นดินไหว เทวดาผู้มีฤทธิ์านุภาพมากอาจทำให้แผ่นดินไหวได้ ข้อนี้ พระพุทธองค์จัดเข้าเป็นหนึ่งในแปดแห่งเหตุของแผ่นดินไหว^{๔๓} ฤทธิ์ในการบันดาลให้ต้นไม้ตายแล้วกลับเป็นขึ้นมา พร้อมทั้งมีผลตกอีกด้วย เช่น พระอินทร์ทรงทดลองกับพญานกเขกเต้า^{๔๔} นอกจากนี้ พวกเทวดยังสามารถแสดงฤทธิ์ในสิ่งที่ตนประสงค์ได้ทั้งที่เป็นฝ่ายดี และฝ่ายชั่ว เช่น

๑. เทวดาฝ่ายดีนิมิตตนเป็นคนแก่มาช่วยเหลือมนุษย์ ลอยอยู่บนอากาศประกาศตนให้พวกมนุษย์ทราบว่าเป็นเทวดา เหาะเหิน เดินอากาศ คำดิน บันดาลให้มีฤทธิ์เป็นไปได้ตามกำลังฤทธิ์ของตนๆ

๒. เทวดาฝ่ายชั่ว พวกเทวดาฝ่ายมารอาจใช้ฤทธิ์ของตนเบียดเบียนผู้ที่มิกำลังน้อยกว่าให้เป็นไปได้อย่างพกพรหม^{๔๕} เป็นต้น

รวมความว่า ฤทธิ์ดังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าในเรื่องความเป็นทิพยธรรมนั้น เป็นเรื่องที่ยิ่งยกว่าเกินวิสัยมนุษย์ธรรมดา อย่างที่เรียกว่า อุตตริมนุสสธรรม ธรรมอันล่วงเกินมนุษย์นั่นเอง

๒) ทิพฺพโสถํ หุตฺติพฺย คือ ญาณที่ทำให้มีหุตฺติพฺย คัมภีร์วิสุทธิมรรคให้ความหมายคำว่า หุตฺติพฺยของพวกเทวดาว่า เทวดาทั้งหลาย มีปสาทโสทธาตุเป็นทิพยอันเกิดจากกรรมอันสุจริต ดี เสมหะ และเลือดเป็นต้น ไม่หุ้มห่อ สามารถรับอารมณ์ได้ไกล เพราะปราศจาก

^{๔๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗.

^{๔๓} อัง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๖๗/๓๒๓.

^{๔๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๓-๔.

^{๔๕} พกพรหมเห็นว่า พรหมสถานพร้อมทั้งร่างกายเป็นภาวะที่เที่ยง ม.ญ.อ. (บาลี) ๒/๕๐๑/๓๑๒.

ความเศร้าหมอง สามารถรับฟังได้ทั้งเสียงมนุษย์และเสียงเทวดา^{๘๖}

๓) เจโตปริยญาณ ญาณกำหนดรู้ใจผู้อื่น คือ คุณวิเศษรู้วาระจิตของผู้อื่น ในข้อนี้หมายถึง

๑.ปุถุชนไม่อาจทราบวาระจิตของพระอริยเจ้าได้

๒.มนุษย์ผู้เป็นปุถุชนไม่อาจทราบวาระจิตของเทวดาผู้เป็นปุถุชนได้

๓.เทวดาผู้เป็นปุถุชน ไม่อาจทราบวาระจิตของมนุษย์ผู้เป็นอริยเจ้าได้

๔.เทวดาทั้งหลายอาจทราบวาระจิตมนุษย์โดยทั่วไป อย่างเช่น เทว

บุตรตัวแทนของเทวดาทั้งหลาย ในการถามมงคลปัญหาทราบวาระจิตของมนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งหมดที่ต้องการมงคล แม้ไม่ได้มาในสมาคมนั้นก็ตาม^{๘๗}

๕.เทวดาชั้นต่ำไม่อาจรู้วาระจิตของเทวดาชั้นสูง

๖.พระอริยบุคคลชั้นต่ำไม่อาจรู้วาระจิตของพระอริยบุคคลชั้นสูง

ในอิทธิปาฏิหาริย์ข้อนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวอธิบายว่า คุณวิเศษข้อนี้ จะเกิดมิได้ ต้องได้ทิพยจักขุก่อนจึงอาจทำได้ คือ ต้องทำให้มีแสงสว่างก่อนแล้ว ใช้ทิพยจักษุมองดูสี่แห่งโลहितในหัวใจของบุคคลอื่นแล้ว จึงค้นหาจิต เช่น

๑. ในเวลาดีใจโลहितจะแดงเหมือนผลไทรสุก

๒. ในเวลาเสียใจโลहितจะดำเหมือนผลหว้าสุก

๓. ในเวลาไม่ดีใจไม่เสียใจโลहितจะใสเหมือนน้ำมันงา

เพราะฉะนั้น ควรสำรวจดูสีโลहितในหัวใจของคนอื่นก่อนว่า สีโลहितในหัวใจเช่นนี้ มีความดีใจเป็นสมุฏฐานเช่นนี้ มีความเสียใจเป็นสมุฏฐานเช่นนี้ มีความรู้สึกละแวก เป็นสมุฏฐานแล้ว ค่อยฝึกทำเจโตปริยญาณให้มั่นคงแล้ว ย่อมอาจรู้จิตของบุคคลอื่นได้^{๘๘}

๔) ปุพฺเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงการระลึกชาติว่า ท่านผู้บำเพ็ญเพียรระลึกชาติในอดีตได้หลายอย่าง คือ

๑ ชาติบ้าง

๒ ชาติบ้าง

๓ ชาติบ้าง

๔ ชาติบ้าง

๕ ชาติบ้าง

๑๐ ชาติบ้าง

๒๐ ชาติบ้าง

๓๐ ชาติบ้าง

๔๐ ชาติบ้าง

๕๐ ชาติบ้าง

^{๘๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๔๘.

^{๘๗} มงคล. (บาลี) ๑/๕.

^{๘๘} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๕๑.

๑๐๐ ชาติบ้าง

๑,๐๐๐ ชาติบ้าง

๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง

ตลอดหลายสังวัฏฏกัปบ้าง

หลายวิวัฏฏกัปบ้าง

หลายสังวัฏฏวิวัฏฏกัปบ้าง

ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขทุกข้ออย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้ จุตจากภพนั้นไปเกิดในภพโน้นในภพนั้น เรามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขทุกข้ออย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้ ครั้นจุตจากภพนั้นมาเกิดในภพนี้ เฮอร์ลักษณะดีก่อนได้หลายอย่าง พร้อมทั้งอาการ (มีผิวเป็นต้น) อุเทศ (มีนามและโคตรเป็นต้น) ด้วยประการฉะนี้^{๔๘}

ในส่วนพวกเทวดา โดยมากระลึกชาติปางหลังของตนได้หนึ่งชาติว่า ก่อนที่ตนจะได้มาเกิดเป็นเทวดานั้น เกิดเป็นอะไรมาก่อน ทำความดีอะไรจึงได้มาเกิดเป็นเทวดาที่เป็นเช่นนี้ เพราะเทวดาทั้งหลายรู้ภาวะของตนว่า ได้เป็นเทวดาเพราะบุญอย่างเดียว ไม่มีทางได้ด้วยความพยายามอย่างอื่น ตัวอย่างเช่นเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า กำลังทรงแสดงธรรมโปรดชาวนครจำปา ที่ฝั่งสระโบกขรณีคัคครา มีกบตัวหนึ่งกำลังถือตามทำนองพระสุรเสียงของพระองค์อยู่ เด็กเลี้ยงวัวคนหนึ่งเอาไม้เท้ามาขึ้นกตศิระของมัน มันตายทันทีไปเกิดบนวิมานทองกว้างใหญ่ ๑๒ โยชน์ในภพดาวดึงส์เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น ฉะนั้น ณ ภพดาวดึงส์นั้น เทพบุตรนั้นได้เห็นตนมีหมูนางอัปสรห้อมล้อม จึงระลึก (ชาติปางก่อน) ว่า เรามาเกิด ณ ที่นี้ได้ เพราะทำกรรมอะไรหนอ ก็ไม่ได้เห็นกรรมอะไรอย่างอื่น นอกจากถือตามทำนองพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๔๙}

๕) ทิพพกฤษฎาณั ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ คือ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาให้ความหมายคำว่า ตาทิพย์ของพวกเทวดา หมายถึงประสาทจักษุอันเป็นทิพย์ของพวกเทวดาที่เกิดจากกรรมอันสุจริต ไม่มีโทษ เช่น ดี เสมหะ และเลือดเป็นต้น หุ้มห่อสามารถมองเห็นรูปในที่ไกลได้^{๕๐}

ในคัมภีร์อรรถกถาที่มนิกาย อธิบายถึงทิพยจักษุของพวกเทวดาอีกแง่หนึ่งว่า เหล่าเทวดาสามารถมองเห็นทะเลเหล่า (มนุษย์) ปุณฺณได้ แต่มองทะเลเหล่าพระชินาสพไม่ได้^{๕๑}

รวมความว่า ฤทธิ์ของพวกเทวดาไม่ว่าจะเป็นสิ่งลึกลับจนมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้ถึงแม้ว่า ฤทธิ์เหล่านั้น จะเรียกว่า อุดตริมนุสสรธรรม คือธรรมอันล่องวิสัยมนุษย์ก็ตาม ถึงอย่างนั้นมนุษย์ก็สามารถที่จะมีฤทธิ์อย่างเทวดาได้ ถ้ามนุษย์พากเพียรบำเพ็ญทานสมบัติอภิญญาจนสำเร็จได้ และฤทธิ์อันเกิดจากฌานสมบัติอภิญญานั้น ยังมีอำนาจสูงกว่าฤทธิ์ของพวกเทวดาชั้น

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๓/๓๐-๓.

^{๔๙} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๗.

^{๕๐} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๒.

^{๕๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘.

กามาวจรเสียอีก เพราะฤทธิ์ของพวกเทวดาเป็นเพียงได้มาด้วยอำนาจของการให้ทาน รักษาศีลแต่ภวานั้นกระทำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ยังไม่ได้สำเร็จเป็นฉนสมบัตติกิณญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่า ถ้าหากผู้ปฏิบัติไม่สามารถบรรลุคุณวิเศษขั้นสูงขึ้นไปได้เพียงอุปจารฉนไม่ถึงอัปนา ก็จะได้สุคติโลกสวรรค์ในเบื้องต้น^{๕๓}

๓.๒.๓ สถานภาพของเทวดา

สถานภาพของเทวดาในพระพุทธศาสนา ถือว่าเทวดาเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่เคยได้สร้างคุณความดีมาในครั้งเป็นมนุษย์ จึงได้เสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ มนุษย์ควรถือเอาเทวดาเป็นแบบอย่างที่เทวดาเคยประพฤติมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เทวดาครั้งเป็นมนุษย์ได้ทำความดีเป็นประการใด มนุษย์ปรารถนาสวรรค์สมบัติควรทำความดีเป็นประการนั้น สิ่งที่น่าปรารถนานั้นมิใช่ได้ด้วยการอ่อนวอนขอ หรือด้วยความปรารถนา แต่ได้ด้วยความดีที่ตนสร้างมา ผู้วิจยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ความปรารถนาของมนุษย์ทั้งหลายที่จะเป็นเทวดา ดังข้อความที่ปรากฏในอัฐสุตรปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า คุณก่อนคฤหบดี ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ที่น่าปรารถนา น่าต้องการ น่าถูกใจ หาได้ยาก ในโลก ๕ ประการ มีอะไรบ้าง คือ

- | | |
|-----------|----------|
| ๑) อายุ | ๒) วรรณะ |
| ๓) สุข | ๔) ยศ |
| ๕) สวรรค์ | |

ธรรมทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ น่าปรารถนา น่าต้องการ น่าถูกใจ หาได้ยากในโลก เรามีได้กล่าวว่า จะพึงได้เพราะเหตุแห่งความอ่อนวอน หรือ เพราะเหตุแห่งความปรารถนา ถ้าจักได้เพราะเหตุแห่งความอ่อนวอน หรือเพราะเหตุแห่งความปรารถนาไซ้ ในโลกนี้ ใครจะพึงเสื่อมจากอะไร

คุณก่อนคฤหบดี อริสาวกผู้ต้องการอายุ ไม่ควรอ่อนวอน หรือหลงระเหิงอายุ แม้เพราะเหตุแห่งอายุ อริยสาวกต้องการอายุ พึงปฏิบัติปฏิบัติทำอันเป็นไปเพื่ออายุ เพราะปฏิบัติทำอันเป็นไปเพื่ออายุที่พระอริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้อายุ อริยสาวกผู้นั้นย่อมได้อายุที่เป็นของทิพย์ หรือเป็นของมนุษย์

คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกผู้ต้องการวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ไม่ควรอ่อนวอนหรือหลงระเหิงสวรรค์ หรือแม้เพราะเหตุแห่งสวรรค์ อริยสาวกผู้ต้องการสวรรค์พึงปฏิบัติปฏิบัติทำอันเป็นไป

^{๕๓} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๗๒.

เพื่อสวรรค์ เพราะปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อสวรรค์ที่ อริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้
สวรรค์ อริยสาวกนั้นย่อมได้สวรรค์^{๕๔}

เทวดาเป็นแต่เพียงแบบอย่างในการดำเนินชีวิตเท่านั้น มิใช่เป็นที่พึงสูงสุด หรือจำต้อง
เคารพนอบน้อม ด้วยความเกรงกลัวฤทธิ์อำนาจบันดาลให้มนุษย์ประสบกับภัยพิบัติด้วยประการ
นั้นๆ ถึงแม้ว่าเทวดาจะมีฤทธิ์อำนาจมากกว่ามนุษย์ก็ตาม แต่เคารพนอบน้อมในฐานะที่มีคุณค่า คือ
ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่เทวดาเคยได้ปฏิบัติมาแล้ว ดังข้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงโปรดเจ้า
ศากยะพระนามว่ามหาหาม มีปรากฏในลักกณปิชาด อังคุตตรนิกายว่า อริยสาวกเจริญเทวดานุสสติ
ว่า มีเทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้น
นิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาชั้นพรหมกาย เทวดาชั้นสูงขึ้นไปกว่านั้น เทวดา
เหล่านั้นประกอบด้วยศรัทธาเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้วไปเกิดในเทวโลกนั้น แม้เราเองก็มีศรัทธา
เช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศีลเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้วไปเกิดในเทวโลกนั้น แม้เราเอง
ก็มีศีลเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยสุตะเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้วไปเกิดในเทวโลกนั้น
แม้เราเองก็มีสุตะเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยจาคะเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้วไปเกิดใน
เทวโลกนั้น แม้เราเองก็มีจาคะเช่นนั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยปัญญาเช่นใด จุตจากโลกนี้
แล้วไปเกิดในเทวโลกนั้น แม้เราเองก็มีปัญญาเช่นนั้น

มหาหามะ สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของตนและ
ของเทวดาเหล่านั้น สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกัสมัรุม ไม่ถูกโทสะกัสมัรุม ไม่
ถูกโมหะกัสมัรุม สมัยนั้นจิตของอริยสาวกนั้นย่อมปรารถนาเทวดาทั้งหลายดำเนินไปตรงทีเดียว

มหาหามะ ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงแล้ว ย่อมได้ความปลาบปลื้มอิงอรรด
ย่อมได้ความปลาบปลื้มอิงธรรม ย่อมได้ปราโมทย์ที่ประกอบด้วยธรรม เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิด
ปีติ เมื่อใจมีปีติกายย่อมสงบ เขมิกายสงบย่อมได้รับสุขเมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น

มหาหามะ ตถาคคกล่าวว่า อริยสาวกนี้เป็นผู้ถึงความสงบอยู่ในหมู่สัตว์ผู้ถึงความไม่
สงบ เป็นผู้ไม่มีพยาบาทอยู่ในหมู่สัตว์ผู้มีพยาบาท เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม เจริญเทวดา
นุสสติอยู่^{๕๕}

ความจริงที่ว่า สัตว์เล็กย่อมต้องมีความเกรงกลัวสัตว์ใหญ่ ผู้มีกำลังมากกว่าเป็นธรรมดา
พระพุทธศาสนามีได้สอนให้กระด้างกระเดื่องกับเทวดา แต่เพียงให้ถือว่าเทวดาเป็นแบบอย่างใน
การดำเนินชีวิต เทวดาและมนุษย์ยังต้องพึ่งพาอาศัย เคารพ ผูกไมตรี ช่วยเหลือกันและกัน ดังพระผู้มี
พระภาคเจ้าสอนให้เทวดา ภูตผี ปีศาจ แผ่นเมตตาให้การรักษาแก่มนุษย์ผู้มีอุปการะแก่ตน ตามที่มี

^{๕๔} อย.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๕๑-๓.

^{๕๕} อย.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๔-๔๒๕.

ปรากฏในรัตนสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐว่า

หมู่ภูต(อมนุษย์ทั้งหลาย)เหล่าใด อยู่ภาคพื้นดิน หรืออยู่ภาคพื้นอากาศ มาประชุมกัน แล้วในที่นี้ ขอหมู่ภูตทั้งหมดเหล่านั้นจงมีใจดี และจงฟังภยิตโดยเคารพ เพราะฉะนั้น ขอท่าน ทั้งหมดจงตั้งใจฟัง จงแผ่เมตตาในหมู่หมู่สัตว์ที่เป็นมนุษย์ มนุษย์เหล่าใดย่อม นำพลีกรรมไปทั้ง กลางวันและกลางคืน เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงไม่ประมาทช่วยรักษามนุษย์เหล่านั้นด้วยเถิด^{๕๖}

การทำพลีกรรม เป็นการบูชาเทวดา ภูต ผี ปีศาจ ถือว่ามนุษย์ควรทำ เพราะมนุษย์มี อุปการะต่อเทวดา ซึ่งเทวดาไม่สามารถที่จะช่วยตนเองได้จำเป็นต้องพึ่งอาศัยมนุษย์ และเป็นธรรมเนียม ที่มนุษย์ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ พระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธข้อนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการทำบุญอุทิศกุศล ให้เทวดาแล้วก็ตาม เปรียบเหมือนเรานิมนต์พระสงฆ์มาถวายปัจจัยสี่เพื่อเป็นการปรารภถึงวันเกิด ให้บิดา-มารดาผู้ยังมีชีวิตอยู่แล้ว แต่ยังคงเลี้ยงดูท่านอีกฉะนั้น แต่พิธีนี้ไม่สำคัญมากนัก การอุทิศ กุศลผลบุญไปให้สำคัญกว่า เรียกว่า เทวดาพลี ดังในภัตตสูตร ปัญจนินบาตอังคตตรนิกายพระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงอานิสงส์แห่งการหุงภัตตารไม่ทัน และทันเวลาว่า

เทวดาผู้มารับพลีประจำตระกูล เมื่อไม่ได้รับพลี(เครื่องสังเวย) ตรงเวลา ย่อมเข้าใจว่าผู้นี้ ไม่นับถือเรา จึงเลิกให้การคุ้มครอง ตรงกันข้ามถ้าหากว่า กุลบุตรจัดเครื่องสังเวย ทันเวลาที่จะให้ การคุ้มครองโดยถือว่าตนยังได้รับการเคารพยกย่องอยู่ กุลบุตรผู้ได้รับการคุ้มครองจากเทวดา ย่อม ได้ความเจริญทุกเมื่อ^{๕๗}

(๒) รัศมีของเทวดา คือ เทวดามีอีกสิ่งหนึ่งที่มาเกี่ยวข้องคือรัศมี ซึ่งเป็นของทิพย์ มี สภาพเป็นแสงสว่างออกมจากกายเทวดาซึ่งหมายถึง

๑)อาจกำจัดความมืดได้

๒)เป็นสภาพทำให้เกิดความงามรุ่งเรือง

สัตว์ผู้มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย ย่อมมีความงามรุ่งเรืองสำหรับเทพชั้นต่ำเช่น ชั้น จาตุम्मหาราชบางประเภทไม่มีรัศมีแผ่ชานออกจากกายได้แก่ เทวดาผู้เป็นครั้งดิรัจฉานครั้งยักษ์มี รูปร่างน่าเกลียดไม่มีรัศมี เทวดาชั้นนี้บางพวกมีรูปร่างสวย บางพวกมีรูปร่างไม่สวย เทวดาในชั้นนี้ มีอยู่หลายจำพวก มีความงดงามไม่เท่ากัน เทวดาในสวรรค์ชั้นสูงๆ ยิ่งขึ้นไป ล้วนมีแสงสว่างรัศมี แผ่ชานออกจากกาย ยิ่งจะเป็นเทวดาชั้นสูงขึ้นไป ยิ่งจะมีรัศมีมากยิ่งขึ้น ถึงขั้นอาจทำให้โลกธาตุเกิด ความสว่างไสวทั่วทั้งหมดได้ แต่รัศมีที่แผ่ชานออกมานั้นก็เป็นแต่เพียงความงามเฉพาะตัว เทวดาองค์นั้นเท่านั้น เทวดาผู้มีรัศมีทั้งหลาย อาจทำให้เกิดความสว่างแทนประทีปได้ แต่จะมีความสามารถทำให้เกิดความสว่างไสวได้สักแค่ไหน ขึ้นอยู่กับกำลังฤทธิ์ของเทวดานั้น เช่น

^{๕๖} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๗/๕.

^{๕๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๘/๒๘๘.

ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า ครั้งนั้น ในเวลาปฐมยาม ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทำให้มีแสงสว่างทั่ว (บริเวณ) มาอุปัฏฐากพระพุทธองค์ ชัมพูกาชีวิตเห็นแสงสว่างคิดว่า นั่นแสงสว่างอะไร มาถึงมัชฌิมยาม ท้าวสักกะเทวราชเสด็จมา ชัมพูกาชีวิตเห็นท้าวเธอคิดว่า นั่นใคร มาถึงปัจฉิมยาม ท้าวมหาพรหมผู้สามารถทำ ๑ จักรวาล ให้สว่างด้วย ๑ นิ้ว ๒ จักรวาล ด้วย ๒ นิ้ว ฯลฯ ๑๐ จักรวาลด้วย ๑๐ นิ้ว มาทำให้ป่าทั้งหมดสว่างไปทั่ว^{๕๘}

ในเรื่องรัศมีนี้ ขึ้นอยู่กับการได้สร้างบุญกุศลของเทพนั้นๆ จะมีมากน้อยแค่ไหน เทพผู้ที่ได้สร้างบุญกุศลมากย่อมมีรัศมีรุ่งเรืองมาก เทพผู้บริสุทธิ์ยิ่งจะมีรัศมีเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะการเปล่งจะมีอาณาภาพมาก ผ่องใสมาก ก็ด้วยไม่มีกิเลสเจือปน กิเลสเป็นเหตุทำให้เกิดความมัวหมอง ดังนั้น เทพผู้มีบุญมากจึงมีรัศมีมากกว่าเทพผู้มีบุญน้อย ดังตัวอย่าง คราวหนึ่ง พระอินทร์ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จประพาสพระอุทยาน แต่ต้องเสด็จกลับพระนคร เพราะพระรัศมีของพระองค์ไม่อาจเทียบกับเทพบุตรอีก ๓ องค์ได้ เพราะเทพทั้ง ๓ องค์นั้น เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้สร้างบุญไว้ในพระพุทธศาสนา^{๕๙} การแผ่ฐานของรัศมีแผ่ออกจากกายและภูษาอาภรณ์เครื่องประดับ ดังมีข้อความอธิบายว่า เทวดาทั้งหมดมีรัศมีชานออกจากฝ่ามือ-ห่ม เครื่องประดับ วิมาน และกาย แผ่ไปได้ ๑๒ โยชน์ สำหรับเทวดาผู้มีบุญมากมีรัศมีแผ่ฐานออกจากกายไปได้ ๑๐๐ โยชน์^{๖๐}

ในขุททกนิกาย วิมานวัตถุ มีข้อความกล่าวถึงพวกเทวดาสามารถทำให้มีแสงสว่างทั่วทิศ ในการมาเฝ้าพระพุทธองค์หรือพระสาวกอยู่หลายเรื่องทำนองเดียวกันว่า ด้วยบุญกรรมอะไรท่านจึงมีอาณาภาพรุ่งเรืองอย่างนี้และผิวพรรณรัศมีของท่าน รุ่งเรืองทั่วทิศ^{๖๑}

เทวดาชั้นกามาวจรบางองค์มีรัศมีงดงามมาก ดังคำชมในพระบาลีขุททกนิกาย วิมานวัตถุว่า

อภิกุณฺเฑน วณฺเณน ยา ตฺวํ ติฏฺฐสฺสึ เทวเต

โอภาสณฺตี ทิสฺสา สพฺพา โอสถิ วิย ตารกาติ^{๖๒}

เทวดา คนหนึ่ง ท่านมีรัศมีงามยิ่ง

ยืนอยู่ทำให้มีแสงสว่างทั่วทิศ เหมือนดาวประกายพริ้ว ดังนี้

เทวดาชั้นพรหมหุติยมาน เรียกว่า อาภัสสรพรหม หมายถึงพรหมผู้มีรัศมีแผ่ฐานออกจากกายอยู่เสมอ นับแต่พรหมชั้นหุติยมานนี้ขึ้นไป ล้วนแต่มีรัศมีแผ่ฐานออกจากกายอยู่เสมอ

^{๕๘} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๑๕๐.

^{๕๙} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๘๓.

^{๖๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘.

^{๖๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑-๘๕/๑-๑๕๖.

^{๖๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘/๑๓.

เพียงแต่ว่าแผ่ไปได้ไกลมาน้อยกว่ากันอย่างไรเท่านั้น พรหมชั้นสูงขึ้นไปยังมีรัศมีมากยิ่งขึ้น ฉะนั้น รัศมีมากหรือน้อยของเทวดา จึงขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่ทำเอาไว้

(๓) การเสวยทิพย์สมบัติของเทวดา คือ เทวดาทั้งหลายมีกายละเอียดเพราะเป็นกายทิพย์ สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลาย หรือเรียกว่า เบญจกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทั้งหลาย ล้วนเป็นของทิพย์ ได้รับการบำรุงบำเรอด้วยเบญจกามคุณอันเป็นทิพย์ทั้งนั้น ซึ่งนับว่าเป็นที่รักที่ ถูกใจ เพลิดเพลิน เิบอ้อมใจ เบญจกามคุณเหล่านี้เกิดจากกุศลกรรมในอดีตภพที่ได้สร้างมา อารมณ์ ต่างๆ ในโลกสวรรค์ตั้งแต่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปล้วนแต่มีอารมณ์ดีทั้งสิ้นคือ

๑) เทพบุตรนั้นมีรูปร่างผิวพรรณงามเป็นหนุ่มราวอายุ ๒๐ ปี อยู่เสมอ

๒) เทพธิดามีรูปร่างผิวพรรณงามเป็นสาวในวัยอายุราว ๑๖ ปีอยู่เสมอตลอด อายุขัย^{๑๐๓}

เทวดาทุกองค์ไม่มีความขรา คือ ผมหงอก ฟันหัก ตามัว หูตึง เนื้อหนังเหี่ยวแห้งเหล่านี้ ปรากฏ มีแต่ความสวยงามเป็นหนุ่มเป็นสาวตลอดอายุขัย พยาธิ คือความป่วยไข้ก็ไม่มี อาหารที่เป็นเครื่องบริโภคนั้นเป็นชนิดละเอียดบริสุทธิ์ เรียกว่า สุขาโภชนะ ในสุขาโภชนาขาดกว่า อาหารประเภทนี้ กำจัดโทษถึง ๑๒ ประการ คือ

๑) ความหิว

๒) ความกระหาย

๓) ความกระสั่น

๔) ความกระวนกระวาย

๕) ความเหน็ดเหนื่อย

๖) ความโกรธ

๗) ความผูกโกรธ

๘) ความวิวาท

๙) ความส่อเสียด

๑๐) ความหนาว

๑๑) ความร้อน

๑๒) ความเกียจคร้าน

นับว่าอาหารนี้มี รสเลิศสูงสุด^{๑๐๔} ดังนั้น ภายในร่างกายจึงไม่มีอุจจาระ ปัสสาวะ เทพธิดาทั้งหลายไม่มีประจำเดือน และไม่มีการตั้งครรภ์

ส่วนภุมมัญญเทพธิดาบางองค์ เหมือนหญิงมนุษย์ทั่วไปเพราะมีประจำเดือนและตั้งครรภ์ เป็นอันว่า เทพชั้นต่ำบางประเภทมีการตั้งครรภ์และคลอดบุตรเหมือนมนุษย์ ดังมีคราวหนึ่ง พระภิกษุรูปหนึ่งได้ใช้ขวานตัดต้นไม้ ขวานไปถูกแขนบุตรของรุกขเทวดาองค์หนึ่งแขนขาด^{๑๐๕}

ในโลก เทวดาทั้งหลายไม่มีการได้บุตรธิดาเหมือนมนุษย์ สัตว์ที่จะไปเกิดเป็นบุตร ธิดาของเทพองค์ใด ก็จะเกิดบนดักหรือบนบัลลังก์ของเทพองค์นั้น อย่างเช่น โลกเทพบุตร

^{๑๐๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘-๕.

^{๑๐๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๗๑/๕๔.

^{๑๐๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๓๕๔/๒๓๒.

พระโอรสของพระอินทร์ผู้เกิดบนบัลลังก์เป็นต้น^{๑๐๖}

ในอรรถกถาที่ฉกนิกาช พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า พวกสตรีที่เป็นบาทบริจาริกา ย่อมเกิดบนที่นอน เทวดาผู้จะเป็นบริวารของเทวดาผู้มีบุญมาก ก็เกิดขึ้นเป็นบริวารมีหน้าที่ห้อมล้อมช่วยตกแต่งภูษาภรณ์ให้เทพองค์นั้น ณ บริเวณล้อมรอบที่นอนของเทพผู้มีบุญมากองค์นั้น ส่วนเทวดาผู้มีหน้าที่รับใช้เกิดในภายในวิมานของเทพผู้มีบุญมากองค์นั้น การทะเลาะวิวาทกัน เพื่อแย่งชิงเอาบริวารของผู้อื่น ซึ่งเกิดขึ้นในบริเวณของนั้นๆ อยู่แล้ว ย่อมไม่มี แต่ในกรณีเทพบริวารผู้เกิดในระหว่างเขตแดนของเทพผู้มีบุญมากหลายองค์ เมื่อไม่อาจตัดสินว่าควรเป็นบริวารของผู้ใดก็เป็นคดีความขึ้น ทั้งสองฝ่ายจึงพากันไปกราบทูลพระอินทร์ผู้เป็นราชาของเทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงตัดสินว่า อยู่ใกล้วิมานของผู้ใดกว่าเป็นบริวารของผู้นั้น ถ้าอยู่ในระยะห่างจากวิมานของทั้งสองฝ่ายพอๆ กัน พระองค์ทรงตัดสินว่า เทพบริวารผู้นั้นยื่นมองวิมานของผู้ใด ก็เป็นบริวารของผู้นั้น ถ้าหากไม่มองวิมานของผู้ใด เพื่อตัดการทะเลาะของทั้งสองฝ่าย พระองค์ทรงยึดเอาเสียเอง^{๑๐๗}

เทพบุตรผู้มีบุญมากอาจมีนางฟ้าเป็นนางบำเรอถึง ๕๐๐ บ้าง ๗๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้างตามที่ได้ยกมาอ้างนี้ แสดงให้เห็นว่า เทวดาที่ไม่มีวิมานอยู่เป็นของตนเองโดยเฉพาะต้องอาศัยบุญบารมีผู้อื่นนั้นมิได้อยู่เป็นจำนวนมาก ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชและดาวดึงส์มีความเป็นไปได้ว่ามนุษย์ คือ มีการทะเลาะวิวาทกัน และมีผู้พิพากษาเช่นเดียวกับมนุษย์

เทพบุตรและเทพธิดาที่อยู่ในเทวโลกนี้มีการไปมาหาสู่กัน เยี่ยมเยือน เกี่ยวพาราสีกันอย่างมนุษย์ ดังตัวอย่าง ปญฺจสิขะเทพบุตรผู้ชำนาญในการเล่นดนตรีตีพิณที่มีชื่อว่า เพลูวะและการขับร้อง มีความรักใคร่ในสุริยวงศาเทพธิดาซึ่งเป็นธิดาของเทวดาผู้ใหญ่องค์หนึ่ง นามว่าคิมพรุเทพบุตร วันหนึ่งปญฺจสิขะเทพบุตรได้ไปหาสุริยวงศาเทพธิดาแล้วได้ตีพิณพร้อมทั้งขับร้องว่า นื่องสุริยวงศาผู้งามผุดผ่องทั้งเรือนร่าง บุญอันใดที่ได้สร้างไว้ในพระอรหันต์ ทั้งหลายผู้มั่นคงไม่หวั่นไหว ขอบุญนั้นจงอำนวยผลให้พี่และน้องได้พบกัน^{๑๐๘}

แต่เพราะเหตุที่เทพธิดาสุริยวงศานั้น ได้มีความรักกันกับสัจจันดิเทพบุตรผู้เป็นบุตรของเทพสารถิมาตติเทพบุตรอยู่ก่อนแล้ว เมื่อมีปัญหาหักกันเช่นนี้ ท้าวสักกะผู้เป็นพระราชาของเทวดาทั้งหลาย จึงทรงตัดสินยกสุริยวงศาเทพธิดาให้แก่ปญฺจสิขะเทพบุตรผู้มีความชอบและทำคุณประโยชน์ให้แก่พระองค์มากไป เทพธิดาบางองค์มีวิมานเป็นที่อยู่ของตนๆ แล้ว แต่ขาดคู่ครองก็เกิดความเบื่อหน่ายในสมบัติของตน ดังเช่น นางเทพธิดาทั้งหลายรอการอุปถัมภ์ในเทวโลกของนันทิยะ กฤหบดีบุตร ผู้สร้างวิหารถวายพระบรมศาสดาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วยความกระวน

^{๑๐๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๒/๓๐๕.

^{๑๐๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๓.

^{๑๐๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๘/๓๐๑.

กระวายเป็นฝูงความมากับพระมหาโมคคัลลานะให้นันทิยะภคฺชบดินฺตร ธิมาเกิดในเทวโลกเป็นต้น^{๑๐๕} ส่วนเทพธิดาที่มีคู่ครองอยู่แล้ว ต่างก็ชวนกันไปแสวงหาความสุขสำราญในอุทยานทั้ง ๔ แห่ง พร้อมด้วยบริวารของตน

(๔) อุทยาน ๔ แห่งของเทวดา คือ ในสวรรค์ชั้นกามาวจรตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไป ล้วนแต่มีอุทยาน ๔ แห่งเป็นที่พักของเทวดาทั้งหลาย ในอุทยานทั้ง ๔ แห่งนั้น ล้วนแต่ประดับประดาไปด้วยสมบัติอันเป็นทิพย์ ทำให้เกิดความสุขสำราญเพลิดเพลินใจ แม้แต่จะต้องจุติจากสวรรค์เพราะบรรพณิบัติที่จะต้องจุติทั้ง ๕ ประการปรากฏขึ้นก็ตาม เมื่อได้เข้าไปสู่อุทยานทั้ง ๔ แห่งโดยเฉพะสวนนันทวันแล้วก็ลืมความทุกข์ได้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๑) สวนนันทวันโดยเฉพะสวนนันทวันแล้ว มีเรื่องเล่าว่า ในสวนนันทวันนั้น เมื่อบุคคลผู้ใดคนหนึ่งได้เข้าไปแล้ว ย่อมเกิดความเพลิดเพลิน บันเทิงใจ ลืมความทุกข์เพราะมรณภัยคุกคามได้ เทวดาผู้จะต้องจุติจากสวรรค์เมื่อมรณนิมิต ๕ อย่างคือ

๑. ดอกไม้ทิพย์เหี่ยวแห้ง

๒. ฝ้านุ่งห่มเศร้าหมอง

๓. เหยื่อไหลจากรักเร็ว

๔. ผิวพรรณเศร้าหมอง

๕. เบื่อหน่ายในทิพยอาสน์ปรากฏขึ้นแล้ว ย่อมคร่ำครวญบ่นเพื่อถึงสมบัติอันเป็นทิพย์ของตน ที่จะต้องพลัดพรากจากไป^{๑๐๖}

ในอรรถกถาสารัตถกาสินิธิบายว่า เทวดาทั้งหลาย จึงนำเทวดาองค์นั้นไปเฝ้าพระอินทร์ พระองค์ประทานโอวาทว่า “ท่านทั้งหลาย อย่ารำไรรีบไปเลย อันธรรมาสังขารทั้งหลาย ที่จะไม่แตกดับไปเป็นอันไม่มี” จึงรับสั่งให้นำเทวดานั้นไปสู่สวนนันทวันนั้น เพราะได้เข้าไปยังสวนนันทวันนั้น เทวดาผู้เศร้าโศกเพราะมรณภัยเช่นนั้น ถึงแม้ว่าจะถูกผู้อื่นประครองแขนเข้าไปก็ตาม แต่พอได้เข้าไปในสวนแห่งนั้นแล้ว ได้เห็นสมบัติในสวนแห่งนั้น ก็ระงับความโศกได้มีความร่าเริงบันเทิงใจในสวนแห่งนั้น ลืมความทุกข์ที่จะต้องจุตินั้นได้ เมื่อเทวดาเหล่านั้นกำลังเล่นเพลิดเพลินจนลืมสติอยู่ในสวนแห่งนั้น ร่างกายย่อมละลายหายไป ดูก่อนหิมะถูกแดดร้อนเผา และย่อมดับหายไปดุจเปลวประทีปถูกลมพัดดับไปจะนั้น^{๑๐๗}

สวนนันทวันนั้น เป็นสถานที่รื่นเริงบันเทิงใจของเทวดาทั้งหลาย ถ้าหากเทพองค์ใดยังไม่เคยเข้าไปในสวนนันทวันนั้น นับว่ายังไม่รู้ซึ่งถึงความสุขอย่างแท้จริง ดังมีเทพบุตรองค์หนึ่งได้

^{๑๐๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๕๖.

^{๑๐๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๓.

^{๑๐๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๕-๖.

พรรณมาถึงสวนแห่งนั้น ปรากฏความในสกาลวรรคสังยุตตนิกายพระบาลีว่า

น เต สุขํ ปชานนฺติ

เย น ปสฺสนฺติ นนฺทนํ

อวาสิ นรเทวานํ

ติทฺสถานํ ยสฺสสฺสินี^{๑๑๒}

ชนเหล่าใด ยังไม่ได้เห็น

สวนนั้นทวัน เป็นที่อยู่ของเทวดา

ชั้นดาวดึงส์ ผู้มียศ

ชนเหล่านั้น นับว่ายังไม่รู้จักความสุข

สวนนั้นทวันนั้น กว้าง ๑,๐๐๐ โยชน์โดยประมาณ ภายในสวนมีสระโบกขรณีอยู่ ๒

สระ คือ

๑. สวนชื่อว่ามหานันทา

๒. สวนชื่อว่าจุพนันทา

รอบบริเวณสระและขอบสระปลูกด้วยแผ่นศิลาเป็นที่สำหรับนั่งพักผ่อน แผ่นศิลาที่ปูรอบอยู่บริเวณสระใด ก็เรียกแผ่นศิลานั้นไปตามชื่อของสระนั้นๆ และมีอยู่ในสวรรค์ชั้นกามาวจรชั้นสูงๆ ขึ้นไปทุกชั้นเหมือนกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และมีชื่อเรียกว่า นันทนะ^{๑๑๓}

๒) สวนจิตรลดา ในคัมภีร์จักรวาลทีปนี^{๑๑๔} ได้ยกเอาคำอธิบายในเรื่องอุทยานอีก ๓ แห่งที่เหลือจากคัมภีร์ต่างๆ มาอธิบายว่า สวนจิตรลดานั้น มีความกว้าง ๕๐๐ โยชน์ มีสระโบกขรณีอยู่ ๒ สระ คือ

๑. สวนชื่อว่าวิจิตรา

๒. สวนชื่อว่าจุพจิตรา

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของประสาทเวชยันต์ ต้นไม้และเถาวัลย์ในสวนจิตรลดานั้นมีรัศมีแผ่ชานออก ทำให้ผิวพรรณของร่างกายเทวดาทั้งหลายผู้เข้าไปให้วิจิตรงดงาม ดังนั้น สวนนั้นจึงชื่อว่า จิตรลดาวัน เถาวัลย์ ชื่ออัสวาคิเกิดในสวนจิตรลดาวันนั้น พันปีมันจึงออกผลๆ หนึ่ง^{๑๑๕} ถึงแม้ว่า ต่อกลานั้น จึงออกผล ๑ ผลก็ตาม แต่กระนั้น เทวดาทั้งหลายก็ยังหวังรอคอย เพราะข้างในผลมีน้ำ เรียกว่า “น้ำทิพย์” น้ำทิพย์ที่อยู่ข้างในผลไม้เนื้อหยาบและเป็นสุราของพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์และฤทธิ์ของความมีนมน้ำนี้ ทำให้หลับไปเป็นเวลานานถึง ๔ เดือน จึงสว่างมา

๓) สวนมิสสกวัน ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของประสาทเวชยันต์ มีความกว้าง ๕๐๐ โยชน์ มีสระโบกขรณีอยู่ ๒ สระ คือ

๑. สวนชื่อว่าธรรมา

^{๑๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๘.

^{๑๑๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑.

^{๑๑๔} จกภ.ทีปนี. (บาลี) ๑๗๐-๑.

^{๑๑๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๕๕/๑๕๑.

๒. สวนชื่อว่าสุทธรรมา

๔) สวนพารุสกวัน เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ปารุสกวัน ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของ
ประสาทเวษยันต์ มีความกว้าง ๗๐๐ โยชน์ มีสระโบกขรณีอยู่ ๒ สระ คือ

๑. สวนชื่อว่าสระภัททา

๒. สวนชื่อว่าสระสุภัททา

สวนทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่สำหรับพักผ่อนรื่นเริงของเทวดาทั้งหลาย ที่อยู่ในสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ ส่วนชั้นสูงๆ ขึ้นไปยิ่งมีความสุขมากกว่านี้ เป็นลำดับๆ ไปอีก ทางด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครสุทิสสนะ มีสวน ๒ แห่ง คือ สวนปูลนทริกะ ไม่ปรากฏว่ากว้าง
เท่าใด^{๑๑๖} อีกสวนหนึ่งชื่อว่า สวนมหาวัน กว้าง ๗๐๐ โยชน์ สวนทั้ง ๒ แห่งนี้ ที่สวนปูลนทริกะมี
ต้นปาริฉัตรหรือปรีชาตสูง ๑๐๐ โยชน์ ภายใต้นปาริฉัตรมีแท่นปัทมกัมพลศิลาอาสน์ แท่นนี้
กว้าง ๕๐ โยชน์ ยาว ๖๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีแดงเหมือนดอกชบา มีลักษณะหย่นคือยุบลงได้
ในขณะหนึ่ง และฟูขึ้นเป็นปกติในขณะที่ถูกขึ้น มีศาลาเป็นที่ประชุมฟังธรรม ชื่อว่า ศาลาสุทธรรมา
มีเจดีย์แก้วมรกตที่เรียกว่า พระจุฬามณี ขนาด ๓ โยชน์ ภายในพระเจดีย์บรรจุพระเขี้ยวแก้วข้างขวา
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพระเกษาที่พระองค์ตัดทิ้งในตอนที่ได้เสด็จออกผนวช^{๑๑๗} อนึ่ง สวน
มหาวันนั้น เป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถของท้าวสักกะเทวราช มีสระโบกขรณีกว้างหนึ่ง
โยชน์ชื่อว่าสุนันทา มีวิมานหนึ่งพัน^{๑๑๘}

ชื่อสวนทั้ง ๔ แห่งนั้น มีอิทธิพลต่อโลกมนุษย์มาก เช่น ที่เมืองไทยเราก็มีการตั้งชื่อ
สวน พระราชวัง คล้ายสวนของพวกเทวดา โดยตั้งชื่อว่า สวนสุนันทา สวนจิตรลดา สวนมิสสกวัง
วังปารุสกเป็นต้น

(๕) การเสวยกามคุณของเทวดา คือ พวกเทวดาชั้นกามาวจรยังเสวยกามคือ เบญจกาม
คุณ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสอันเป็นทิพย์มากมาย และนับว่า เป็นแดนที่ได้รับการบำรุง
บำเรอที่เพียบพร้อมทุกอย่างเป็นที่ถูกใจ แม้พระพุทธองค์ก็ตรัสถึงโทษของกามในสวรรค์ว่า เป็นที่
ลุ่มหลงของพวกเทวดา จึงต้องศึกษาว่า พวกเทวดาเหล่านั้น มีการเสวยกามคุณเป็นประการใด ข้อนี้
ขึ้นอยู่กับว่า เป็นเทวดาชั้นใดด้วย เพราะพวกเทวดากามาวจรมันมีถึง ๖ ชั้น ดังนั้น การเสวยกามคุณ
จึงมีสภาพเป็นไปตามเทวดาชั้นนั้นๆ ในสังกัตสูตรได้แบ่งไว้ ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑) สัตว์ประเภทเสพกามตามที่ปรากฏ ย่อมให้อ่านาไปในกามที่ปรากฏ (เสพ
กามตามที่มีในภพนั้นๆ) เช่น มนุษย์ เทพบางจำพวก และวินิบาตบางจำพวก

^{๑๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๖๕.

^{๑๑๗} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๘๔.

^{๑๑๘} จกฺก.ทีปนี. ๑๓๑.

๒) สัตว์ประเภทที่เนรมิตกามได้ สัตว์เหล่านั้นเนรมิตแล้วๆ ย่อมให้อำนาจเป็นไปในกามทั้งหลาย (ที่เนรมิตขึ้นนั้น) เช่น พวกเทพชั้นนิมมานรดี

๓) สัตว์ประเภทที่เสพกามที่ผู้อื่นเนรมิตให้ สัตว์เหล่านั้นย่อมให้อำนาจเป็นไปในกามที่ผู้อื่นเนรมิตให้แล้ว เช่น พวกเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี^{๑๑๕}

ตามเนื้อหาที่ว่ามานี้ ยิ่งกว้างอยู่มาก พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ให้คำอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมว่า การเสพกามของพวกเทวดาชั้นกามาวจรย่อมมิได้ตามปกติเหมือนในมนุษย์ เพียงแต่วัตถุกามประณีตต่างกัน นอกจากนี้ยังได้ปฏิเสธคำที่ว่า กามกิจ ย่อมสำเร็จได้ด้วยเพียงการหิวระะ มองดูและสวมกอด^{๑๒๐}

ในไตรปิฎกมีการรับรองว่า พวกเทวดากามาวจรทั้ง ๖ ชั้น ย่อมเสพเมถุนธรรมเป็นคู่ๆ กัน เหมือนมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๒๑} ถึงแม้พวกเทวดาจะมีการเสพเมถุนเหมือนมนุษย์ แต่ก็ไม่มีการหลั่งน้ำอสุจิ ส่วนการถึงที่สุดแห่งกามย่อมมิได้เป็นปกติ

ในคัมภีร์อรรถกถาภาววัตถุ กล่าวว่า การหลั่งน้ำอสุจิของพวกเทวดาเหล่านั้น ย่อมไม่มี^{๑๒๒} ส่วนเทวดาชั้นพรหมทุกประเภทไม่มีการเสพเมถุนธรรม

ในไตรปิฎกกล่าวว่า น้ำกามของพระปัจเจกพระพุทธเจ้าและพรหมทั้งหลายย่อมไม่มี^{๑๒๓}

๓.๓ พุทธวิธีในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าและพระสาวก

พุทธวิธีในการสอนเทวดาของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เป็นการกล่าวถึงพุทธวิธีหรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็นพุทธวิธีในการตอบปัญหาเทวดา และหลักธรรมในการสอนเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ พุทธวิธีในการตอบปัญหาเทวดา

พุทธวิธีในการตอบปัญหาเทวดา เป็นการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงดำริถึงสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับผู้ฟังและทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณในพระองค์ที่จะทรงโปรดเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นโอฆสงสารจงทรงแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่เทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเรียงตามลำดับ

^{๑๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐.

^{๑๒๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๘-๕.

^{๑๒๑} สารตุด.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓.

^{๑๒๒} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๔๘.

^{๑๒๓} สารตุด.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓

ดังต่อไปนี้

(๑) พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจให้บริบูรณ์ คือ เหตุผลประการหนึ่งของการตอบปัญหาเทวดา พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธกิจประจำวัน ที่จะต้องปฏิบัติในแต่ละวันอันเกี่ยวข้องกับการชี้แจงสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัท จัดเป็นพุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งมีข้อที่จะต้องสัมพันธ์กับเทวดาในการตอบปัญหาแก่เทวดาโดยเฉพาะ ๑ ในพุทธกิจ ๕ ประการข้อที่ ๔ คือ กิจในมัชฌิมยาม ได้แก่ กิจที่ทรงทำในยามอันมีในท่ามกลาง คือเมื่อสิ้นสุดกิจในปฐมยาม ภิกษุทั้งหลายถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุเมื่อ ได้โอกาสต่างพากันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาตามที่เตรียมมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ เทวดาเหล่านั้นให้มัชฌิมยามผ่านไป^{๑๒๔} ตามที่กล่าวมาจะเห็น ได้ว่าการบำเพ็ญพุทธกิจข้อที่ ๔ นั้น จัดว่าเป็นเหตุผลประการหนึ่งในการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า

(๒) พระพุทธองค์ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือ พุทธคุณ ๘ ประการ ข้อที่ ๗ เป็นที่ปรากฏชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาคือเป็นผู้สอนธรรมโดยสอนทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจนได้การยกย่องถวายพระนามว่าเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๒๕} เพราะทรงสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ด้วยประโยชน์ในโลกนี้ประโยชน์ ในโลกหน้าและประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพานตามสมควรแก่ประโยชน์ที่เทวดาและมนุษย์จะพึงได้รับและเพราะทรงช่วยพาหมู่สัตว์ให้พ้นความกัณดาร คือ ความเกิด ดุจสัตว์พาหะคือหัวหน้า กองเกวียนพาบริวารข้ามทางกัณดาร^{๑๒๖}

พระพุทธคุณข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยมุ่งประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยทรงสอนตอบปัญหาธรรมมุ่งหมายให้ผู้รับการสอนได้รับประโยชน์ในระดับต่างๆและเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณโปรดเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่ง สอนโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์จึงได้พระนามว่าเป็นศาสดาของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย

(๓) พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงสติปัญญาความสามารถของผู้ฟัง คือ หลังจากที่ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ ๗ วันพระผู้มีพระภาคเสด็จไปในที่สงัด หลีกเร้นอยู่ ได้มีปริวิตกแห่งจิตขึ้นว่า ยังไม่ควรประกาศธรรมที่ได้บรรลุแล้วโดยยากเพราะธรรมนี้ อันสัตว์ผู้มีราคะโทสะครอบงำแล้วไม่ตรัสรู้ได้โดยง่ายเมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงน้อมไปเพื่อความชวนชวนน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม

^{๑๒๔} ที.ที.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๔-๔๗.

^{๑๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{๑๒๖} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๐๘.

ครั้งนั้นท้าวสหัมบดีพรหมทราบพระปริวิตกแห่งจิตของพระผู้มีพระภาค จงมาปรากฏเข้าเฝ้าทูลขอให้แสดงธรรมพระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้วได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายว่ามีสติปัญญาระดับความสามารถที่แตกต่างกันกล่าวคือ

- ๑)เหล่าสัตว์ที่มีฐลีในดวงตาน้อยก็มี
- ๒)เหล่าสัตว์ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี
- ๓)เหล่าสัตว์ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี
- ๔)เหล่าสัตว์ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี
- ๕)เหล่าสัตว์ที่มีอาการดีก็มี
- ๖)เหล่าสัตว์ที่มีอาการทรามก็มี
- ๗)เหล่าสัตว์ที่จะสอนให้รู้ได้โดยง่ายก็มี
- ๘)เหล่าสัตว์ที่จะสอนให้รู้ได้โดยยากก็มี
- ๙)เหล่าสัตว์ที่ตระหนักในโทษภัยในปรโลกก็มี^{๑๒๗}

ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกอบูบล กอปทุม หรือกอบุณทริก ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า เราเปิดประตูมตะแก่ท่านแล้วสัตว์เหล่าใด จะพึงงปลดปล่อยศรัทธามาเถิด ท่านพรหมเพราะเรามีความสำคัญในความลำบากจึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่วในหมู่มนุษย์ ครั้นท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่ พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้วจึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป^{๑๒๘}

สติปัญญาระดับความสามารถของสัตว์โลกที่เป็นไปต่างๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงยกบัวเหล่าต่างๆ มาเปรียบเอาไว้ในที่นี้ ผู้วิจัยขอนำไปเทียบกับบุคคล ๔ ประเภทที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่อื่น ดังนี้

- ๑)บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลันแต่พอยกหัวขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า อุคฆฏิตัญญูเทียบกับบัว พันน้ำ แต่พอสัมผัสสรัสมิ่ะวันก็จะบาน ณ วันนั้น
- ๒) บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ต่อเมื่อท่านอธิบาย ความพิสดารออกไป เรียกว่า วิปจิตัญญู เทียบกับบัวปริ่มน้ำจักบานต่อวันรุ่งขึ้น
- ๓) บุคคลผู้พอจะหาทางคอยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการชักเยื้องให้เข้าใจได้ค่อยๆ ไป เรียกว่าเนยยะเทียบกับบัวงามได้พื้น น้ำ จักบานในวันต่อๆ ไป
- ๔) บุคคลผู้อับปัญญา มีดวงตามืดมิดยังไม่อาจให้บรรลุคุณวิเศษได้ในชาตินี้

^{๑๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๔.

^{๑๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๑๑๑-๑๕.

เรียกว่า ปทปรมะ เทียบกับบัวจมน้ำ จักเป็นภิกษาแห่งปลาและเตา^{๑๒๕}

(๔) พระพุทธองค์ทรงอนุเคราะห์ชาวโลก คือ พระพุทธเจ้าทรงมีหน้าที่ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏในพุทธจริยา ๓ คือ

- ๑) โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก
- ๒) ญาติัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระประยูรญาติ
- ๓) พุทธัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๓๐}

การตอบปัญหาเทวดา จัดเป็นวิธีสอนธรรมแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ปฏิบัติมา การสอนธรรมในลักษณะตอบปัญหาเทวดาเป็นการปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก จากการศึกษาเรื่องราวในพระวินัยปิฎกทำให้ทราบถึงการทำงานของพระพุทธเจ้าและพระสาวกว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก ดังจะเห็นได้เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป

- ๑) เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก
- ๒) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก
- ๓) เพื่อเกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์

อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมคือ

- ๑) มีความงามในเบื้องต้น
- ๒) มีความงามในท่ามกลาง
- ๓) มีความงามในที่สุด

จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและ พยานนะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาแสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๑๓๑}

(๕) เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า คือ ปัญหาที่ตั้งขึ้นในหมู่เทวดามีต้นเหตุมาจากเทวดาเอง บ้างจากหมู่มนุษย์บ้างซึ่งปัญหา บางอย่างเมื่อประชุมกันตั้งขึ้นแล้วก็ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ ปัญหา

^{๑๒๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๑๓๐} บ.จ. (ไทย) ๓๐/ ๑๒๑ /๓๕๕.

^{๑๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

บางเรื่องเช่นเรื่องมงคล^{๑๒} เรื่องท้าวสักกะ ล่วงเลยไปตั้ง ๑๒ ปี ยังหาคำตอบไม่ได้ ปัญหาของเทวดาบางเรื่องไม่ใช่วิสัยที่เทวดาอื่นๆ จะตอบได้ ไม่ว่าจะเป็นท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือท้าวสักกเทวราชก็ตอบไม่ได้ แต่พระพุทธเจ้าสามารถตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีพระปัญญาบารมีที่จะตอบได้ดังมี ตัวอย่างเรื่องของท้าวสักกเทวราชที่กล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อคือ

- ๑) บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม
- ๒) บรรดารสทั้งหลาย รสชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม
- ๓) บรรดาความยินดีทั้งหลายความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ
- ๔) ความสิ้นไปแห่งคณหา บัณฑิตกล่าวประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร^{๑๓}

ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาคนใดตอบได้ เทวดาจึงถามกันและกันอย่างนี้จนล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบปัญหาได้ แต่ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะ เมื่อท้าวสักกะทรงทราบจึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า ท้าวสักกะตรัสว่า ปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ เหล่าเทวดาจึงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอโอกาสถามปัญหาทั้ง ๔ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

- ๑) ธรรมทาน ชนะทานทั้งปวง
- ๒) รสแห่งพระธรรม ชนะรสทั้งปวง
- ๓) ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง
- ๔) ความสิ้นไปแห่งคณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง การฟัง

พยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นได้รับผลดีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การตรัสรู้ธรรม (ธรรมากิสมัย) ได้มีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน^{๑๔} จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นว่าการตอบปัญหาในบางเรื่องเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ มิใช่วิสัยของพระสาวกและเทวดาอื่นๆ

(๖) เป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ สิ่งพึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งจัดว่าเป็นความสำเร็จในขั้นต่างๆ นั้น มีอยู่ ๓ ระดับด้วยกันคือ

- ๑) มนุษย์สมบัติ
- ๒) สวรรค์สมบัติ
- ๓) นิพพานสมบัติ

^{๑๒} จ.ป. (ไทย) ๒๕/๑/๖.

^{๑๓} จ.ป. (ไทย) ๘/๕๔-๕๕.

^{๑๔} จ.ป. (ไทย) ๘/๕๔-๕๕.

พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถ์ หรือปรมัตตะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมพระพุทธศาสนาได้นำคำว่าประโยชน์มาจัดแบ่งระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ชั้นสามัญธรรมดาไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด โดยจัดเป็น ๓ ชั้นคือ^{๑๓๕}

๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ประโยชน์ชีวิตนี้เป็นจุดหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน

๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ภายนอกนี้ ประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายที่สูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตสูงขึ้นด้วยคุณธรรม

๓) ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ได้แก่ พระนิพพาน

สำหรับผู้บังเกิดเป็นเทวดา จัดว่าเป็นผู้ได้รับสมบัติในขั้นสวรรค์สมบัติ ยังไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การตอบปัญหาแก่เทวดาในแต่ละครั้ง แม้ว่าเทวดาได้รับฟังแล้วบรรลุนิพพานไม่ได้ก็ตามที แต่พระพุทธเจ้าทรงมีเป้าหมายที่จะทรงสอนให้ทราบไปทั่วทั้งมนุษย์และเทวดาเพื่อให้ได้รับการพัฒนาที่สูงขึ้นไป ว่าโดยภาวะพื้นฐานแล้ว เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายและส่วนใหญ่ก็ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพุดรวมๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสุคติด้วยกัน^{๑๓๖}

ประโยชน์ ๓ ระดับที่กล่าวในเบื้องต้นนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า สวรรค์สมบัตินั้นเป็นประโยชน์ระดับกลางเป็นจุดหมายระดับหนึ่งของการทำความดี ยังไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สวรรค์สมบัติจัดอยู่ในระดับของชาวสวรรค์ซึ่งได้แก่เทวดาทั่วไป “สวรรค์คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ผู้เกิดใน

^{๑๓๕} บ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๓๕๗.

^{๑๓๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖๖.

สวรรค์เรียกว่า เทวดา”^{๑๓๗}

เทวดยังมีข้อขัดข้องเกี่ยวกับภาวะความเป็นอยู่ของตน ยังต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนาให้ก้าวสูงขึ้นไปกว่าสวรรค์สมบัติคือขึ้นไปสู่นิพพานสมบัติจึงจะดับปัญหาและทุกข์ทั้งมวลได้ การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้งส่งผลให้เกิดการพัฒนาภาวะความเป็นอยู่ของเทวดาไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ เทวดาบางคนได้เป็นพระโสดาบันซึ่งเป็นการยกระดับภาวะของเทวดาให้สูงขึ้นเช่น

ดังมีเรื่องของท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวารซึ่งมีข้อความกล่าวไว้ว่า “ท้าวสักกะพร้อมเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้เข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตจึงทูลถามปัญหามีใจความสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อ ผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเทวดาผู้เป็นบริวาร ๘๐,๐๐๐ คน ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน”^{๑๓๘} ผลของการฟังธรรมดังกล่าวนี้

ในอรรถกถาได้กล่าวว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับมาเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง ดังข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกะเทวราชทำลิเนหาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกะเทวราชนี้ ในกาลเมื่อถูกมรณภัยคุกคามจึงพร้อมด้วยเทพบริษัทนึ่งฟังธรรมเทศนา ณ อินทสาลคูหา เมื่อได้ฟังพยากรณ์ปัญหาจากเราจบแล้วได้เป็นพระโสดาบันละความเป็นท้าวสักกะแก่ ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่มเพราะอาศัยเรา”^{๑๓๙}

(๓) การให้ธรรมยอดเยี่ยมกว่าการให้ทั้งปวง คือ งานสอนธรรมเป็นงานที่ประเสริฐสุด เพราะเป็นการช่วยดับทุกข์ให้ผู้อื่นพระพุทธเจ้า ทรงยกย่องว่า การให้ธรรมทานชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๔๐} การตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า จัดเข้าในการให้ธรรมเป็นทานเป็นเยี่ยมคือชนะการให้ทุกอย่างคือ

- ๑) ประเสริฐกว่าบิณฑบาต
- ๒) ประเสริฐกว่าเภสัชทาน
- ๒) ประเสริฐกว่าเสนาสนทาน
- ๒) ประเสริฐกว่าปราสาทวิหารทาน

^{๑๓๗} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑.

^{๑๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐-๓๗๑/๒๗๘-๓๐๐.

^{๑๓๙} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘.

^{๑๔๐} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

คือบุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรมจนรู้ว่า คุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละมีอย่างไรเสียก่อนจึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้^{๑๔๑} พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาธรรมแก่เทวดาคือให้ธรรมเป็นทาน เป็นการยืนยันให้เห็นว่า ธรรมทานยอดเยี่ยมกว่าทานทั้งปวง หลักระบวนต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบเทวดานั้นสามารถนำมาเป็นเครื่องฝึกหัด ขัดเกลากาย วาจา ใจ ของเทวดาและมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิได้อย่างดียิ่ง

๓.๓.๒ พุทธวิธีในการสอนเทวดา

พุทธวิธีในการสอนเทวดา เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๓.๒.๑ การสอนเทวดาในเทวดาสังยุต

การสอนเทวดาในเทวดาสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเทวดาตามที่ปรากฏในเทวดาสังยุต และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวดาในโหมตรณสูตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เทวดาคนหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี โดยครั้งนั้น

เทวดาคนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาว่า “พระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราเองเมื่อไม่พัก มีความเพียร จึงข้ามโอชะได้” คำว่า โอชะ เป็นชื่อ ของกิเลสซึ่งมีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) กาโมชะ ความยินดีพอใจใน กามคุณ

๒) ภโวชะ ความยินดีพอใจในรูปภพ อรูปภพ และความใคร่ในฉน

๓) ทิฏฐิโชะ ได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒ ประการ

๔) อวิชโชะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ เป็นต้น^{๑๔๒}

(๒) พุทธวิธีการสอนเทวดาในนิโมกขสูตร พระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นเทวดาคนหนึ่งมี วรรณะงดงามยิ่งนัก ครั้นเมื่อราตรีผ่านไป ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร

^{๑๔๑} บ.ช.อ. (ไทย) ๘/๕๖-๕๘.

^{๑๔๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๒.

ทูลถามปัญหาพะพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้บริบูรณ์ พระองค์ ทรงทราบนิโมกษ์ (ทางหลุดพ้น) ปโมกษ์ (ความหลุดพ้น) และวิเวก (ความสงบ) ของสัตว์ทั้งหลาย หรือไม่”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เราทราบนิโมกษ์ ปโมกษ์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลาย”

เทวดาทูลถามว่า “พระองค์ทรงทราบนิโมกษ์ ปโมกษ์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลายอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ เพราะความสิ้นไปแห่งภพอันมีความเพติดเพลินเป็นมูล เพราะความสิ้นไปแห่งสัญญาและวิญญาณ เพราะความดับ เพราะความสงบแห่งเวทนาทั้งหลาย เราจึง ทราบนิโมกษ์ ปโมกษ์ และวิเวกของสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้”^{๑๔๓}

(๓) การสอนเทวดาในกัตติณทสูตร พระสูตรนี้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต^{๑๔๔} เรื่องเกิดขึ้น ณ กรุงสวตถิ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามเป็นคาถาในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า

บุคคลควรตัดกรรมเท่าไร ควรละกรรมเท่าไร ควรบำเพ็ญกรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงกรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระองค์จึงตรัสว่าข้ามโอชะได้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลควรตัดกรรม ๕ ประการ ควรละกรรม ๕ ประการ ควรเจริญกรรม ๕ ประการ ให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุก้าวล่วงกรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แล้ว เราจึงกล่าวว่าข้ามโอชะได้

(๔) การสอนเทวดาในชาครสูตร พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสวตถิ เทวดาคนหนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า

เมื่อกรรมทั้งหลายตั้งอยู่ กรรมประเภทไหนชื่อว่าหลับอยู่ เมื่อกรรมทั้งหลายหลับแล้ว กรรมประเภทไหนชื่อว่าตื่นอยู่ บุคคลหมกหมมธุลีคือกิเลสเพราะกรรมประเภทไหน บุคคลบริสุทธิ์เพราะกรรมประเภทไหน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมื่ออินทรี ๕ ตั้งอยู่ นีรณ ๕ ชื่อว่าหลับอยู่ เมื่อนีรณ ๕ หลับแล้ว อินทรี ๕ ชื่อว่าตื่นอยู่ บุคคลหมกหมมธุลีคือกิเลสเพราะนิรณ ๕ บุคคลบริสุทธิ์เพราะอินทรี ๕^{๑๔๕}

(๕) การสอนเทวดาในอรัญญสูตร พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสวตถิ ครั้งนั้นเทวดาคน

^{๑๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

^{๑๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

^{๑๔๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖/๗.

ย่อยขาดหายไป ในที่นั้น^{๑๔๘}

(๘) การสอนเทวดาในอรหันตสูตร ตอนต้นของพระสูตรเป็นคำสนทนาระหว่างเทวดากับ พระพุทธเจ้า ตอนที่ของพระสูตรเป็นคำถามตอบปัญหา

เทวดาทูลถามว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์ ทำกิจเสร็จแล้ว ลี้นอาสวะแล้ว เหลือแต่ร่างกายในชาติสุดท้าย ภิกษุนั้นยังคิดมานะอยู่หรือหนอจึงกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กิเลสเครื่องผูกทั้งหลายไม่มีแก่ภิกษุผู้ละมานะได้แล้ว มานะและกิเลสเครื่องผูกทั้งปวงอันภิกษุนั้นกำจัดได้แล้ว ภิกษุผู้มีปัญญาดีล่วงพ้นความถือตัวได้แล้ว ภิกษุนั้นกล่าวว่า เราพูดดังนี้บ้าง กล่าวว่า คนทั้งหลายพูดกับเราดังนี้บ้าง ภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาดทราบคำพูดที่รู้กันในโลก เธอกล่าวตามสมมติที่เขาพูดกัน^{๑๔๙}

(๙) การสอนเทวดาในปัจจุตสูตร พระสูตรนี้บอกให้รู้ว่าแสงสว่างของพระพุทธเจ้า ประเสริฐกว่า แสงสว่างทั้งหลาย เนื้อความในพระสูตรนี้เหมือนกับมาตฐสูตรที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น^{๑๕๐}

(๑๐) การสอนเทวดาในสรสูตร คำถามและคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา

เทวดาทูลถามว่าความเล่นไปจะหยุดที่ไหน วัฏฏะไม่หมุนไปที่ไหน นามและรูปดับไม่เหลือที่ไหน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ ตั้งอยู่ไม่ได้ที่ใด ความเล่นไปย่อมหยุดที่นี้ วัฏฏะไม่หมุนวนที่นี้ นามและรูปดับไม่เหลือที่นี้^{๑๕๑}

๓.๓.๒.๒ การสอนเทวดาในเทวปุตตสังยุต

การสอนเทวดาในเทวปุตตสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการสอนเทวดาตามที่ปรากฏในเทวปุตตสังยุต และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวดาในมาฆสูตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาฆเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยคำถามและคำตอบ

^{๑๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

^{๑๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕/๒๘-๒๙.

^{๑๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖/๓๐.

^{๑๕๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗/๓๑.

ปัญหาว่า

มาฆเทพบุตร กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคือ อะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ทำวัตรกุ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก^{๑๕๒}

(๒) การสอนเทวดาในมาฆสูตร พระสูตรนี้ทำให้ทราบว่าเป็นแสงสว่างของพระพุทธเจ้า ประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ซึ่งมีข้อความของคำถามคำตอบปัญหาว่า

เทวดาทูลถามว่า โลกรุ่งเรืองเพราะแสงสว่างเหล่าใด แสงสว่างเหล่านั้นมีอยู่เท่าไรในโลก พวกข้าพระองค์มาเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าจะรู้แสงสว่างนั้นได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในโลกมีแสงสว่างอยู่ ๔ อย่าง อย่างที่ ๕ ไม่มีในโลกนี้คือ

๑) ดวงอาทิตย์ส่องสว่างในกลางวัน

๒) ดวงจันทร์ส่องสว่างในกลางคืน

๓) ไฟส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืนทุกหนทุกแห่ง

๔) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประเสริฐกว่าแสงสว่างทั้งหลาย แสงสว่างนี้เป็นแสงสว่างอย่างยอดเยี่ยม^{๑๕๓}

(๓) การสอนเทวดาในนันทนสูตร พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่มีคุณสมบัติสามารถล่วงทุกข์ได้

นันทนเทพบุตรทูลถาม พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระโคตม ผู้มีปัญญาจุณแผ่นดิน ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ถึงญาณทัสสนะอันไม่มีสิ่งใดขวางกั้นของพระผู้มีพระภาค บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทใดว่าเป็นผู้มีศีล ประเภทใดว่าเป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทใดล่วงทุกข์ได้ เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทใด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลใดมีศีล มีปัญญาอบรมตนดีแล้ว มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ ละความเศร้าโศกได้หมดสิ้น สิ้นอาสวะแล้ว เหลือไว้แต่ร่างกายในชาติสุดท้าย บัณฑิตทั้งหลายเรียกบุคคลประเภทนั้นว่าเป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีปัญญา บุคคลประเภทนั้นล่วงทุกข์ได้แล้ว เทวดาทั้งหลายบูชาบุคคลประเภทนั้น^{๑๕๔}

(๔) การสอนเทวดาในจันทนสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยจันทนเทพบุตร พระสูตรนี้

^{๑๕๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔/๘๘-๘๙.

^{๑๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕/๘๙.

^{๑๕๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕/๑๐๑ - ๑๐๒.

แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้ที่สามารถข้ามโอฆะซึ่งข้ามได้โดยยาก

จันทเทพบุตรทูลถามว่า บุคคลที่ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนจะข้ามโอฆะได้อย่างไร ใครไม่จมในห้วงน้ำลึกซึ่งไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่ยึดเหนี่ยว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดี ปราศจากความเพียร อุทิสกายและใจตลอดกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามโอฆะที่ข้ามได้ยาก เขาเว้นขาดแล้วจากกามสัญญา ล่วงรูปสังโยชนได้ มีความกำหนดด้วยความเพติดลันแล้ว ย่อมไม่จมในห้วงน้ำลึก^{๕๕}

(๕) การสอนเทวดาในสุพรมสูตร เนื้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนที่นำไปสู่ความสวัสดิ เพื่อมีชีวิตยืนนาน

สุพรมเทพบุตรได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ใจนี้หวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เมื่อกิจทั้งหลายยังไม่เกิดขึ้นก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดี ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ พระองค์ผู้ที่ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอจงตรัสบอก ข้อความนั้นแก่ข้าพระองค์

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นอกจากปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสำรวมอินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง เรายังไม่เห็นความสวัสดิแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย^{๕๖}

ในอรรถกถาได้ระบุไว้ว่า ในเวลาจบพยากรณ์ปัญหา สุพรมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน พร้อมด้วยเทพอัปสร ๕๐๐ นาง ทำทิพย์สมบัตินั้นใหม่เสถียรภาพตามเดิมแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลก^{๕๗}

(๖) การสอนเทวดาในกกุขสูตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่กกุขเทพบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระอัญชนวัน สถานที่พระราชทานอภัยแก่หมู่เนื้อ เมืองสาเกต

กกุขเทพบุตร มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระอัญชนวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระสมณะ พระองค์ทรงยินดีอยู่หรือ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาวุโส เราได้อะไรเล่า” เทพบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ทรงเศร้าโศกอยู่หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาวุโส เราเสื่อมอะไรเล่า” กกุขเทพบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ถ้าอย่างนั้นพระองค์ไม่ทรงยินดีเลย ไม่ทรงเศร้าโศกเลยหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นเช่นนั้น อาวุโส”

กกุขเทพบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นภิกษุ พระองค์ไม่ทรงมีความทุกข์บ้าง

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๑๐๒-๑๐๓.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๑๐๔.

^{๕๗} ม.น.อ. (บาลี) ๑/๑/๖๕๑-๖๕๒.

หรือ ไม่ทรงมีความเพิดเพินบ้างหรือ ความไม่ยินดีไม่ครอบงำพระองค์ผู้อยู่ผู้เดียวหรือ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ท่านผู้อันคนบูชา เราไม่มีความทุกข์และความเพิดเพิน อนึ่ง ความไม่ยินดีก็ไม่ครอบงำเราผู้อยู่ผู้เดียว กุศเทพบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นภิกษุ ทำไมพระองค์จึงไม่มีความทุกข์ ไม่มีความเพิดเพิน ทำไมความไม่ยินดีจึงไม่ครอบงำพระองค์ผู้อยู่ผู้เดียว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้มีความทุกข์เท่านั้นจึงมีความเพิดเพิน ผู้มีความเพิดเพินเท่านั้นจึงมีความทุกข์ ภิกษุเป็นผู้ไม่มีความเพิดเพิน เป็นผู้ไม่มีความทุกข์^{๕๔}

(๗) การสอนเทวดาในโรหิตัสสสูตร พระสูตรนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่โรหิตัสสเทพบุตรโดยใจความของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกว่าไม่พึงถึงได้ด้วยกาไป แต่ได้แสดงไว้ว่า ผู้รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า

โรหิตัสสเทพบุตรได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์สามารถหรือหนอที่จะทรงรู้ทรงเห็นหรือทรงถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ด้วยกาไป”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ด้วยกาไป”

โรหิตัสสเทพบุตรได้กล่าวขึ้นชมว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ไว้ดียิ่งนัก เราไม่กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ ว่าพึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยกาไป”^{๕๕}

(๘) การสอนเทวดาในนันทวิสาละสูตร เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึงสรีรยนต์ว่าจะเล่นไปได้ต้องตัดความปรารถนา ความโลภ และถอนตัณหาออกให้หมด

นันทวิสาละเทพบุตรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า ข้าแต่พระมหาวิระเจ้า สรีรยนต์ ๔ ล้อ มีประตุ ๘ ประตุเต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกโลภะ ประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรีรยนต์นั้นจักเล่นไปได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เพราะตัดชะเนาะเชือกหนัง ตัดความปรารถนาและความโลภอันเลวทราม และเพราะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้ สรีรยนต์นั้นจักเล่นไปได้อย่างนี้^{๕๖}

๓.๓.๒.๓ การสอนเทวดาในสักกสังยุต

การสอนเทวดาในพระสักกสังยุต เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเทวดาตามที่ปรากฏในสักกสังยุต และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดา

^{๕๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๑๐๔-๑๐๖.

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๘.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๕/๑๒๐-๑๒๑.

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวคาในสักกปัญหสูตร พระสูตรนี้พระพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาธ ที่เวทียกบรรพต ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน พรหมณ์ชื่ออัมพสันท์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์แคว้นมคธ เพื่อทรงตอบปัญหา ของท้าวสักกะ ใจความสำคัญของพระสูตรนี้มีเนื้อหาแบ่งออกได้เป็น ๒ ภาณวารคือ

๑) ภาณวารที่ ๑ แบ่งย่อยเป็น ๔ ตอนคือ ตอนที่เป็นการนำ ตอนปัญจลักษณะคันธรรพเทพบุตรบรรเลงเพลง ตอนท้าวสักกะเข้าเฝ้า และตอนท้าวสักกะทูลเรื่องโคปกเทพบุตร

๒) ภาณวารที่ ๒ แบ่งย่อยเป็น ๒ ตอนคือ ตอนที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา และตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะ

การเข้าเฝ้าทูลถามปัญหานั้น ท้าวสักกะได้ตรัสเรียกปัญจลักษณะคันธรรพเทพบุตรมา รับสั่งให้กราบทูลขออนุญาตเข้าเฝ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะ พร้อมด้วยเหล่าเทพผู้เป็นบริวารจึงเข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะจึงทูลถามปัญหา มีใจความสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อดังนี้

ปัญหาข้อที่ ๑ ทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่นๆ จำนวน มากมีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเอาไว้ จึงยังคงมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และจองเวรกันอยู่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เป็นเครื่อง ผูกมัดเอาไว้^{๑๖๑}

สำหรับเนื้อหาและกระบวนวิธีอธิบายในสักกปัญหสูตรนี้นับว่าเป็นแบบฉบับของการตอบปัญหาที่ชัดเจนมาก มีวิธีอธิบายที่แตกต่างไปจากพระสูตรอื่นๆ คือทรงอธิบายแบบแก้หรือลดของอรรถกถาทั้งหลาย ผลการพึงพยากรณ์ปัญหาตามที่ปรากฏในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง^{๑๖๒}

(๒) การสอนเทวคาในรามณยยกสูตร พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี

ท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้ทูลถามปัญหา พระพุทธเจ้ามีใจความว่า “สถานที่เช่นไรหนอ เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร สระโบกขรณีที่สร้างอย่างดียังไม่ถึงเศษ ๑ ส่วน ๖ แห่งภูมิสถานอันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด เป็นบ้าน

^{๑๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๓/๒๕๕.

^{๑๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

หรือ เป็นป่า เป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั่นเป็นภูมิสถานที่น่ารื่นรมย์”^{๑๖๓}

(๓) การสอนเทวดาในยฆมานสูตร พระสูตรนี้เกิดขึ้น ณ ภูเขากิษฌกุฏ เขตเมืองราชคฤห์ ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามปัญหาพระผู้มีพระภาคมีใจความว่า เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ปรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในที่ไหนมีผลมาก พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ท่านผู้ปฏิบัติดี ๔ จำพวก ท่านผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวกนั้นคือ พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติตรง ตั้งมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ ปรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในพระสงฆ์มีผลมาก^{๑๖๔}

(๔) การสอนเทวดาในฉัตวาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า สถานที่เกิดขึ้นของพระสูตรนี้ เป็นสถานที่เดียวกันกับรามณยฆสูตร แต่มีความต่างกันในเรื่องคำถามคำตอบ โดยพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่านี้

ท้าวสักกะจอมเทพได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาค มีใจความว่า บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววสวะ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่า ความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจึงไม่เศร้าโศก^{๑๖๕}

(๕) การสอนเทวดาในจุพัตถมหาสังขยสูตร พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท้าวสักกะจอมเทพขณะประทับอยู่ในปราสาทของนางวิสาขาหมการมาตา ณ บุพพารามเขตกรุงสาวัตถี โดยเนื้อหาของพระสูตรเป็นพระพุทธานุญาต สรุปรูปเนื้อหาที่สำคัญของคำถามคำตอบได้ดังนี้

ท้าวสักกะทูลถามว่า กล่าวโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุจึงชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วย ธรรมเป็นที่สิ้นต้นหามีความสำเร็จขั้นสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อภิกษุได้สดับว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น เธอรู้ธรรมทั้งปวงนั้นแล้วกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้น เธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับ และความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลาย เมื่อเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับและความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลาย

^{๑๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๑/๓๘๑-๓๘๒.

^{๑๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๒/๓๘๒-๓๘๓.

^{๑๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๓/๓๘๑.

เธอไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น จึงไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น จึงดับกิเลสได้เฉพาะตน และรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ (เพื่อบรรลุหรือหัตถผล) อีกต่อไป ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ ภิกษุจึงเชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นแล้วด้วยธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด มีที่สุดอันสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๖๖}

๓.๓.๒.๔ การสอนเทวดาในวิมานวัตถุ

การสอนเทวดาในวิมานวัตถุ เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเทวดาตามที่ปรากฏในวิมานวัตถุ โดยมีพระเถระเป็นสื่อกลางในการนำความดีที่เทวดาทั้งหลายเคยทำในโลกมนุษย์แล้วมาเกิดเป็นเทวดาอยู่ในวิมาน ด้วยผลบุญที่ตนทำนั้น ผู้วิจยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวดาในนาควิมาน^{๑๖๗} โดยที่พระวังคีสเถระได้รับอนุญาตจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้ถามเทพบุตรคนหนึ่งว่า

ท่านขึ้นนั่งบนคอช้างใหญ่เผือกผ่อง มีกระพองประดับไปด้วยขี้ผึ้งเป็นคชสารอันอุดม แวดล้อมไปด้วยหมู่เทพนารียังทิศทั้ง ๔ ให้สว่างไสว ดังดาวประกายพุกฤษ์ เทียวไปมาจากสวนโน้นสู่สวนนี้ ท่านมีวรรณะงามเช่นนี้ เพราะบุญกรรมอะไร ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ เพราะบุญกรรมอะไร^{๑๖๘}

เทพบุตรนั้น มีความปลาบปลื้มใจ จึงตอบปัญหาว่า เมื่อชาติก่อน ข้าพเจ้าเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษย์โลก เป็นอุบาสกของพระผู้มีพระภาคผู้มีพระญาณจักษุเป็นผู้จงดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทานยินดีเฉพาะภริยาของตน ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มเมา มีจิตเลื่อมใส ได้ถวายข้าวน้ำให้เป็นทานอันไพบุลย์ ด้วยความเคารพ ข้าพเจ้ามีวรรณะงามเช่นนี้ เพราะบุญกรรมนั้น ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ เพราะบุญกรรมนั้น^{๑๖๙}

(๒) การสอนเทวดาในอโลมวิมานอโลมวิมาน^{๑๗๐} โดยพระมหาโมคคัลลานเถระถามนางเทพธิดาคนหนึ่งว่า

^{๑๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐/๔๒๐-๔๒๒.

^{๑๖๗} จ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๐๕/๘๑.

^{๑๖๘} จ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๐๗/๘๒.

^{๑๖๙} จ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๐/๘๒.

^{๑๗๐} จ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๑/๘๒.

เทพธิดา ท่านมีวาระงามยิ่งนัก รัศมีส่องสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ สถิตอยู่เหมือนดาว
ประกายพุกฤษ์ เพราะบุญกรรมอะไร ท่านจึงมีวาระ งามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุก
ทิศ เพราะบุญกรรมอะไร^{๑๗๑}

นางเทพธิดานั้น มีความปลาบปลื้มใจ จึงตอบว่า เมื่อชาติก่อน ดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ใน
เมืองพาราณสี มีจิตเลื่อมใส ได้ถวายขนมแห้งแด่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ด้วย
มือของตน ขอพระคุณเจ้าจงดูแลแห่งก้อนขนมแห้งอันหารสเต็มมิได้ ใครได้เห็นความสุขของ
บุคคลผู้ถวายขนมแห้งอันหารสเต็มมิได้แล้ว ไฉน จักไม่กระทำบุญ เพราะผลแห่งการถวายขนม
แห้งอันหารสเต็มมิได้นั้น ดิฉันจึงมีวาระงามเช่นนี้ ฯลฯ และมีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เพราะ
บุญกรรมนั้น^{๑๗๒}

(๓) การสอนเทวดาในรัชชมาลาวิมาน^{๑๗๓} วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรวจดู
สัตว์โลก นางรัชชมาลาได้ปรากฏในข่ายพระญาณ จึงเสด็จเข้าไปป่า ประทับนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่ง
นางรัชชมาลาถูกรังแกทุกวัน จึงเบื่อหน่ายต่อชีวิต ประสงค์จะฆ่าตัวตาย ถือนมือน้ำออกจากเรือนทำ
ทิ้วไปตักน้ำ แล้ววางหมอนน้ำไว้ข้างทาง เข้าไปยังป่าช้า ผูกเชือกที่กิ่งของต้นไม้ซึ่งอยู่ใกล้ที่ประทับ
เพื่อทำเป็นบ่วงผูกคอตาย มองไปรอบทิศเห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ ดูน่าพอใจและน่าเลื่อมใส
เกิดความคิดว่า

ทำไฉนพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดคนเช่นเราให้พ้นความลำเค็ญ เมื่อ
พระพุทธเจ้าตรัสเรียกนางรัชชมาลาที่เข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้วฟังธรรมได้บรรลุพระโสดาบัน
จากนั้นนางก็นำหมอนไปตักน้ำแล้วกลับเรือน คนในเรือนรู้เรื่องนางรัชชมาลา จึงนิมนต์พระพุทธเจ้า
มาฉันที่เรือน เมื่อฟังธรรมแล้วดำรงอยู่ในสภาวะและศีล การจองเวรของสองนางก็สิ้นสุดลง เมื่อนาง
รัชชมาลาตายไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๗๔}

(๔) การสอนเทวดาในมณฑุกเทวทูตวิมาน^{๑๗๕} โดยที่พระผู้มีพระภาคตรัสถามมณฑุก-
เทพบุตรว่า ใครมีวาระงามยิ่งนัก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์และยศ ยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสว ให้อำนาจทั้ง
สองของเราอยู่

^{๑๗๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๒-๓๑๓/๘๓.

^{๑๗๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑๓-๓๑๔/๘๓.

^{๑๗๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๒๖/๕๕.

^{๑๗๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕๕/๕๕.

^{๑๗๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๖๕/๑๐๐.

มันทุกเทพบุตรกราบทูลว่า เมื่อชาติก่อน ข้าพระองค์เป็นกบที่หาอาหารอยู่ในน้ำ เมื่อข้าพระองค์กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่ คนเลี้ยงโคได้ฆ่าข้าพระองค์ ขอพระองค์ทรงดูฤทธิ ยศ อานุภาพ ศิวพรรณและความรุ่งเรืองของข้าพระองค์ผู้มีจิตเลื่อมใสครั้งหนึ่งเท่านั้น ก็ผู้ใดได้ฟังธรรมของพระองค์สิ้นกาลนาน ผู้นั้นพึงได้บรรลุนิพพานอันเป็นฐานะไม่หวั่นไหวเป็นสถานที่ที่ไปแล้ว ไม่เศร้าโศกเป็นแน่^{๑๒๖}

(๕) การสอนเทวดาในฉัตตมาณวิมาน^{๑๒๗} โดยที่พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงประกาศบุญกรรมอันฉัตตเทพบุตรนั้นทำแล้ว ให้ปรากฏแก่มหาชน จึงได้ตรัสถามฉัตตเทพบุตรว่า

วิมานของท่านนี้ มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาที่เปรียบเทียบกับมิได้ ฉันใดถึงพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวนักษัตรฤกษ์ รุ่งเรืองอยู่ในท้องฟ้าก็ไม่อาจจะเปรียบเทียบกับได้ ฉะนั้น ท่านเป็นใครหนอ มาเกิดในวิมานนี้ นี่เป็นผลแห่งกรรมอะไร^{๑๒๘}

ฉัตตเทพบุตรกราบทูลว่า ในสมัยเป็นมนุษย์ ข้าพระองค์เข้าถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา ข้าพระองค์นั้นได้รักษาศีล ๕ ในศาสนาของพระองค์ และได้ปฏิบัติในธรรมของพระตถาคต ได้เดินทางไปถึงระหว่างเขตบ้านทั้งสอง ในท่ามกลางหมู่โจร โจรเหล่านั้นได้ฆ่าข้าพระองค์ เพราะเหตุแห่งโภคทรัพย์ ข้าพระองค์ระลึกถึงกุศลมีประมาณเท่านี้ สิ่งอื่นอันยิ่งไปกว่ากุศลตามที่กราบทูลแล้วนั้น มิได้มีแก่ข้าพระองค์ เพราะกรรมอันสุจริตนั้น ข้าพระองค์จึงได้เกิดในไตรทิพย์พร้อมด้วยภพตามความปรารถนา^{๑๒๙}

(๖) การสอนเทวดาในกัถกกฎรศทายกวิมาน^{๑๓๐} โดยที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพบุตรองค์หนึ่งว่า วิมานมีเสาทำด้วยแก้วมณีนี้สูงมาก วัดโดยรอบได้ ๑๒ โยชน์เป็นปราสาท ๗๐๐ ยอดคูโอพาร มีเสาประคองด้วยแก้วไพฑูรย์มีพื้นปูลาดด้วยแผ่นทองคำสวยงามท่านสถิตเต็ม กินอยู่ในวิมานนั้นมีทวยเทพพากันบรรเลงพิณพิพม์ดังไพเราะในวิมานของท่านนี้ มีเบญจกามคุณอันเป็นทิพรส และเหล่าเทพนารีประดับด้วยอาภรณ์ทองคำฟ้อนรำอยู่ เพราะบุญอะไรท่าน

^{๑๒๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๖๐/๑๐๐.

^{๑๒๗} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๘๖/๑๐๕.

^{๑๒๘} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๙๔/๑๐๖.

^{๑๒๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๐๓/๑๐๘.

^{๑๓๐} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๙๑๐/๑๑๐.

จึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ เทวดาผู้มีอำนาจมาก อาตมาขอถามว่า เมื่อท่านเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไรท่านจึงมีอำนาจรุ่งเรือง มีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้^{๑๘๑}

เทพบุตรมีความดีใจที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามจึงตอบว่า ปู่ทองคำมี ๑๐ ขาอยู่ที่ประตูคอยเตือนสติให้ระลึกได้ ย่อมงามรุ่งเรืองเพราะบุญนั้น ข้าพเจ้าจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าในวิมานนี้ และโกะกะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า ข้าแต่ภิกษุผู้มีอำนาจมาก ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่า เพราะบุญที่ได้ทำไว้สมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ข้าพเจ้าจึงมีอำนาจรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้^{๑๘๒}

(๗) การสอนเทวดาในสุวรรณวิมาน^{๑๘๓} โดยที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามเทพบุตรตนหนึ่งว่าวิมานที่ภูเขาทองคำของท่าน มีรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกส่วน ปกคลุมด้วยข่ายทองคำ ผูกจึงข่ายกระดิ่งไว้เสาวิมานทุกชั้นแปลเคลี่ยม สร้างไว้อย่างสวยงาม ท่านเป็นเทพบุตรมีรัศมีรุ่งเรืองมาก นี่เป็นผลของท่าน หรือศีล หรือการกราบไหว้ของท่าน อาตมาถามท่านแล้วโปรดบอกผลกรรมนั้นแก่อาตมาด้วยเถิด^{๑๘๔}

เทพบุตรมีความดีใจที่พระมหาโมคคัลลานเถระถามจึงตอบว่า ข้าพเจ้าเลื่อมใสแล้วให้สร้างวิหารใกล้เมืองอันธกวินทะถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีจิตผ่องใสได้ถวายของหอม ดอกไม้ ปัจจัย เครื่องอุปโภคและวิหารแด่พระศาสดาที่เมืองอันธกวินทะนั้น เพราะบุญกรรมอันเป็นเหตุนี้ ข้าพเจ้าได้ผลบุญนี้จึงมีสิทธิในสวนนั้นวันนี้ มีหมู่เทพอัปสรฟ้อนรำขับร้องหอมล้อม รื่นรมย์อยู่ในสวนนั้นวันนี้ฉันรำรื่นรมย์มีหมู่คนนานาชนิดมากมาย^{๑๘๕}

๓.๓.๒.๕ การสอนเทวดาในพระสูตรอื่นๆ

การสอนเทวดาในพระสูตรอื่นๆ เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเทวดาตามที่ปรากฏในสูตรอื่นๆ และหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาแก่เทวดา ผู้วิจยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวดาในมงคลสูตร คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้แก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ขณะประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุง

^{๑๘๑} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๑๓/๑๑๐.

^{๑๘๒} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๑๓/๑๑๑.

^{๑๘๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๓๔/๑๔๒.

^{๑๘๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๔๑/๑๔๒.

^{๑๘๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๔๕/๑๔๓.

สาวดี โดยเทวดาทูลถามถึงมงคลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสบอกมงคล ไว้ ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และจิตเกษมเป็นต้น^{๑๘๖}

ในตอนท้ายได้ตรัสสรุปอานิสงส์ของมงคลสูตรไว้ว่า “เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปฏิบัติมงคลเหล่านี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิในทุทุกสถาน”

ข้อความในมงคลสูตรนี้มีหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีหลักปฏิบัติที่มุ่งเน้นพัฒนาตนให้เกิดความสมดุลทั้ง ๒ ด้านคือ ด้านร่างกายและจิต พัฒนาให้เกิดปัญญาที่ทำให้รู้เท่าทันโลกและหลุดพ้นจากอวิชชาและกิเลสทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า เหตุแห่งความเจริญของสมบัติทุกอย่างที่จะนำประโยชน์สุขมาให้ นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมงคล ๓๘ ประการ

(๒) การสอนเทวดาในปาวาสสูตร^{๑๘๗} พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาของเทวดาอีกสูตรหนึ่งคือ ในวันที่ ๒ จากวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรเทวดาทั้งหลาย ต้องการรู้เรื่องคนเสื่อมและเหตุแห่งความเสื่อมของคน จึงได้ประชุมกันแล้วพากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ท้าวสักกะจอมเทพ จึงได้สั่งให้เทพบุตรคนหนึ่งกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงปัญหาเรื่องความเสื่อม^{๑๘๘}

พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งความเสื่อมไว้ ๑๒ ประการ ที่ทรงแสดงเพียง ๑๒ ประการเพราะเทวดาคิดว่าฟังเรื่องความเสื่อมไม่มีประโยชน์จึงหยุดถาม ฟังเพียง ๑๒ ประการรู้สึกไม่สบายใจจึงนิ่งเฉย ถ้าเทวดาทูลถามถึงความเสื่อมข้อที่ ๑๓ ถึงข้อที่ ๑ แสน พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดงเหตุแห่งความเสื่อม ๑๒ ประการ คือ

๑) การเป็นคนชังธรรม^{๑๘๙}

๒) การคบหาอสังฆบุรุษ ไม่คบหาสังฆบุรุษ ชอบใจคำสอนของอสังฆบุรุษ

๓) การชอบหลับ ชอบคุย ไม่ขยัน เกียจคร้าน โกรธง่าย

๔) การเป็นคนอยู่สุขสบายแต่ไม่เลี้ยงพ่อแม่ที่แก่เฒ่า

๕) การเป็นคนลวงสมณพราหมณ์หรืออณิกายาก

๖) การเป็นคนมีเงินทองมากมีทรัพย์มากมีข้าวปลาอาหารมากแต่กินคนเดียว

๗) การเป็นคนหยิ่งในชาติกำเนิด ในทรัพย์สมบัติ ในตระกูล ดูหมิ่นญาติของตน

๘) การเป็นคนเที่ยวผู้หญิง ดิดสุรา เล่นการพนัน

๙) การไม่พอใจในคู่ครองของตน ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของผู้อื่น

^{๑๘๖} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๖๒/๕๖๑-๕๖๓.

^{๑๘๗} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๑/๕๒๓.

^{๑๘๘} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕/ ๑๖๕-๑๗๐.

^{๑๘๙} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๕๒๔.

๑๐) การเป็นคนแก่มียะสาว

๑๑) การมอบหมายตั้งให้ชายหญิงผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายรับผิดชอบในหน้าที่สำคัญ

๑๒) การเป็นคนเกิดในขัดตียตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ ปรารถนา
ราชสมบัติ^{๑๕๐}

เทวดาทูลถามถึงคนเลื่อมและเหตุแห่งความเลื่อม ๑๒ ประการ แต่ใน ๑๒ ประการนั้น
พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงจำแนกออกไปอีก ใน ๑๒ ประการนี้ ไม่ได้ทรงแสดงว่าความรู้ชั่ว หรือคน
รู้ชั่ว เป็นเหตุให้คนเลื่อม

ปัญหาที่เหล่าเทวดามาเข้าเฝ้ากราบทูลถาม นอกจากจะปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่
๒๕ ที่นำเสนอแล้ว ยังปรากฏในคัมภีร์อื่นด้วย ที่จัดเป็นพระสูตรเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ปรากฏ
อยู่ในเทวตาสังยุต เทวปุตตสังยุต และสัkkสังยุต พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕ มีทั้งพระสูตรที่เทวดาเข้า
เฝ้ากราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และพระสูตรที่เกี่ยวกับเทวดา เช่นพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่อง
เทวดาให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้นสามารถจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ต่อ
การพัฒนาที่สำคัญดังนี้ หลักธรรมในพระสูตรทั้งหลายมี สัkkปัญหสูตร จุพัตถมหาสังขยสูตร และ
มงคลสูตรเป็นต้น พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้น
และมีจิตเกษมเป็นที่สุด หลักธรรมที่พระพุทธเจ้านำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นข้อ
ปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุก สถานที่ นับได้
ว่าการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า ก่อให้เกิดประโยชน์อันแผ่ไพศาลแก่เหล่าเทวดาและมวล
มนุษย์ตลอดถึงสังคมส่วนรวมโดยทั่วกัน

๓.๓.๒.๖ การสอนเทวดาในอรรถกถา

การสอนเทวดาในอรรถกถา เป็นการกล่าวถึงอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเทวดา
ตามที่ปรากฏในอรรถกถา และพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจนบรรลุ
ธรรมเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) การสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญญกุณฑลเทพบุตร^{๑๕๑} โดยที่พระศาสดา
ทรงใช้ข่ายคือพระญาณของพระองค์ทำการตรวจดูอริยาสัยของคนที่จะได้เสด็จไปโปรด ได้พบมัญญ
กุณฑลมาปรากฏอยู่ในข่าย ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีจึงได้ไปประทับ

^{๑๕๐} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๔/๕๒๘.

^{๑๕๑} พ.ศ. (ไทย) ๑/๒๕.

ยืนอยู่ที่ใกล้ประตูบ้านของอทินนบุพพเศรษฐี พระศาสดาทรงฉายฉัพพรรณรังสีไปยังที่ที่มัญญุ-
กุณฑลีนอนหันหน้าเข้าหาตัวเรือน มัญญุกุณฑลิได้หันกลับมามองดูพระศาสดา แต่ตอนนั้นอาการ
ป่วยของเขารอแรงจนไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากน้อมใจทำการเคารพพระศาสดา

เมื่อมัญญุกุณฑลีสิ้นชีวิตด้วยจิตใจที่เลื่อมใสศรัทธาต่อพระศาสดา ได้ไปเกิดอยู่ในสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ เมื่อไปเกิดอยู่บนสวรรค์แล้ว มัญญุกุณฑลิมองลงมาด้วยตาทิพย์เห็นบิดาเข้าไปรำพึง
รำพันถึงเขาอยู่ในป่าช้า ได้แปลงตัวมาเป็นชายชรามีรูปร่างเหมือนกับมัญญุกุณฑล รำแปลงนั้นได้
บอกบิดาของเขาว่า เขาได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว และได้พูดกระตุ้นบิดาให้ไปทูล
นิมนต์พระศาสดามารับภัตตาหารที่บ้าน และที่บ้านของอทินนบุพพเศรษฐีก็มีการตั้งคำถามขึ้นมา
ว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่บุคคลตายแล้วจะไปเกิดบนสวรรค์เพียงแต่ทำใจให้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า
เท่านั้น โดยไม่มีการถวายทาน และรักษาศีลแต่ประการใดทั้งสิ้น

พระศาสดาจึงทรงอธิบายให้มัญญุกุณฑลิมารากฎในร่างของเทวดา และมัญญุ-
กุณฑลิก็ได้มารากฎตัวในร่างของเทวดาพร้อมด้วยเครื่องประดับที่เป็นทิพย์ และได้บอกว่าตนได้
ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จริงๆ^{๑๕๒}

เมื่อมีหลักฐานพยานปรากฏเช่นนี้แล้ว คนที่มาชุมนุมกันอยู่ ณ ที่นั้นเกิดความมั่นใจว่า
บุตรชายของอทินนบุพพเศรษฐีไปเกิดบนสวรรค์ เพียงแต่ทำใจให้มีศรัทธาในพระศาสดาเท่า
นั่นเองได้จริงๆพระศาสดาได้ตรัสพระคาถาว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างมีใจเป็นหัวหน้า	มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จได้ด้วยใจ	ถ้าคนเรามีใจบริสุทธิ์
จะพูดจะทำ	ก็พลอยบริสุทธิ์ไปด้วย
เพราะการพูด	และกระทำอันบริสุทธิ์นั้น
ความสุขย่อมตามสนองเขา	เหมือนเงาติดตามตน ^{๑๕๓}

เมื่อพระธรรมเทศนาจบลง สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุธรรม มัญญุกุณฑลิเทพบุตรบรรลุ
โสดาปัตติผล^{๑๕๔} อทินนบุพพพราหมณ์ บรรลุโสดาปัตติผลเช่นกันและเขาได้รับจาคทรัพย์เป็น
จำนวนมากในพระพุทธศาสนา

^{๑๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๓.

^{๑๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๖.

^{๑๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๘.

(๒)การสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องภิกษุ ๕๐๐รูป^{๑๕๕}คือ ภิกษุทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ รูปเรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้วเดินทางไปบำเพ็ญเพียรในป่า พวกเทวดาซึ่งสถิตอยู่ตามต้นไม้ในป่านั้นคิดว่า เมื่อภิกษุอาศัยอยู่โคนต้นไม้ การที่พวกตนจะขึ้นไปอยู่บนต้นไม้เป็นการไม่สมควร จึงพักอาศัยอยู่โคนไม้เหมือนกัน คิดว่า พรุ่งนี้ ภิกษุทั้งหลายคงจากไป แต่ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายก็ยังอยู่ จึงคิดว่าพรุ่งนี้ภิกษุทั้งหลายคงไป

หลายวันผ่านไป เทวดาเหล่านั้นขึ้นต้นไม้ไม่ได้ด้วยความลำบากจึงคิดว่า ภิกษุทั้งหลายคงจะอยู่ประจำตลอด ๓ เดือน พวกตนก็จะต้องลำบากเรื่องที่อยู่ตลอด ๓ เดือนเหมือนกัน จึงตกลงกันว่า จะแสดงอาการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายอยู่ไม่ได้ บางพวกจึงทำเสียงมนุษย์ให้ปรากฏ

บางพวกแสดงตนเป็นผีหัวขาดให้ภิกษุเห็นในที่พักกลางวันบ้าง ที่พักกลางคืนบ้าง โรคหลายอย่างมีโรคโไเป็นต้น เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยการกลั่นแกล้งของเทวดาเหล่านั้น บางพวกเป็นโรคโไจามเป็นต้น^{๑๕๖}

ภิกษุทั้งหลายประจักษ์ดังนั้น อยู่ไม่ได้ จึงพากันกลับมาเฝ้าพระศาสดา พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องแล้ว ทรงประทานอาวูรให้อย่างหนึ่งคือ กรณียเมตตสูตร ให้ภิกษุเหล่านั้นสาธยาย

ข้อความในกรณียเมตตสูตรนั้นเกี่ยวกับการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วหน้า และว่า ด้วยคุณธรรมของผู้จะบรรลुบอันสงบคือพระนิพพาน แล้วรับสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นไปอยู่ที่เดิม ภิกษุทั้งหลายพากันสาธยายกรณียเมตตสูตรไปตั้งแต่ออกจากวัดเชตวัน เมื่อถึงป่านั้น เทวดาทั้งหลายได้ยินแล้ว เกิดเมตตาคิดต้อนรับภิกษุเหล่านั้นด้วยดี ทำการอารักขาให้อย่างเรียบร้อย ภิกษุเหล่านั้นไม่มีสิ่งรบกวนตั้งใจปฏิบัติธรรมจิตหยั่งลงสู่สมาธิ พิจารณาอรรถาพว่เปรียบเสมือนภาชนะดินเพราะไม่มั่นคง พระศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณแล้วเปล่งพระรัศมีไป ครัสพระคาถาว่า

บุคคลพึงรู้ว่ากายนี้	เปรียบเหมือนหม้อดิน กั้นจิตไว้
เหมือน ป้องก้นนคร	รบบมารด้วยอาวูรคือปัญญา
เมื่อชนะแล้ว ก็รักษา	ความชนะไว้แต่ไม่ต้องติดอยู่ ^{๑๕๗}

เมื่อจบพระธรรมเทศนา ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย^{๑๕๘}

^{๑๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕.

^{๑๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖.

^{๑๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๘.

^{๑๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๐.

(๓)การสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องนางปติปฐิกา^{๑๙๙} นางเป็นเทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี ในเวลาที่นางเกิดแล้วเป็นหญิงระลึกละชาได้ ระลึกละชาว่า เราเป็นภริยาของมาลาภารีเทพบุตร ในเวลาที่มีอายุ ๑๖ ปี ถวายสลาภกัฏ ปักขิกกัฏ และวัสสาวาสิกกัฏเป็นต้นแล้ว กล่าวว่ ส่วนแห่งบุญนี้ จงเป็นปัจจัยเพื่อประโยชน์แก่อันบังเกิดในสำนักสามีของเรา

ในวันหนึ่ง นางถวายทาน ทำการบูชา ฟังธรรม รักษาสิกขาบทและตายไปด้วยโรคชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งบังเกิดขึ้นในขณะนั้น แล้วบังเกิดในสำนักสามีเดิมของตน

ฝ่ายนางเทพธิดาคนอื่น กำลังประดับอยู่ เทพบุตรชื่อว่ามาลาภารีเห็นนางนั้นแล้วกล่าวว่า เธอหายไปไหนมาตั้งแต่เช้า

เทพธิดากล่าวว่าดิฉันจุติละ เทพบุตรกล่าวว่าเธอพูดอะไร เทพธิดากล่าวว่าเป็นอย่างนี้ เทพบุตรกล่าวว่า เธอเกิดแล้วในที่ไหน เทพธิดากล่าวว่า เกิดในกรุงสาวัตถี เทพบุตรกล่าวว่า เธอดำรงอยู่ในกรุงสาวัตถีนั้นสิ้นกาลเท่าไร เทพธิดากล่าวว่า ดิฉันออกจากท้องมารดา ๑๐ เดือน ในเวลาอายุ ๑๖ ปี ไปสู่ตระกูลสามี คลอดบุตร ๔ คน ทำบุญมีทานเป็นต้น บรรณาถึงท่านมาบังเกิดแล้วในสำนักของท่านตามเดิม เทพบุตรกล่าวว่า อายุของมนุษย์มีประมาณเท่าไร เทพธิดากล่าวว่าประมาณ ๑๐๐ ปี^{๒๐๐}

เทพบุตรกล่าวว่า พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณเท่านี้เกิดแล้ว เป็นผู้ประมาณเหมือนหลับยังกาลให้ล่วงไปหรือหรือว่าทำบุญมีทานเป็นต้น เทพธิดากล่าวว่า พูดอะไรกัน พวกมนุษย์ประมาณเป็นนิตย์ประหนึ่งถือเอาอายุตั้งอสงไขยเกิดแล้วประหนึ่งว่าไม่แก่ไม่ตาย

ความสังเวชได้เกิดขึ้นแก่มาลาภารีเทพบุตรว่า พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเกิดแล้วประมาณนอนหลับอยู่เมื่อไรหนอจึงจักพ้นจากทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น วันเดียวของเทพบุตรนั้น ก็ยังไม่ล่วงไป ได้เป็นกาลเช่นครุฑเดียว ชื่อว่าความประมาณของสัตว์ผู้มีอายุน้อยอย่างนี้ ไม่ควรอย่างยิ่ง

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุเข้าไปสู่บ้านเห็นโรงฉันยังไม่ได้จัดอาสนะยังไม่ได้ปู น้ำฉันยังไม่ได้ตั้งไว้จึงกล่าวว่านางปติปฐิกาไปไหน ชาวบ้านกล่าวว่า นางตายในตอนเย็น ภิกษุปุณณพิงคานั้นแล้วระลึกถึงอุปการะของนางไม่อาจจะกลืนน้ำตาไว้ได้ ภิกษุเหล่านั้นทำภักตกิจแล้วไปวิหาร ถวายบังคมพระศาสดาทูลถามว่า อุบาสิกาชื่อปติปฐิกาถูกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ทำบุญมีประการต่างๆ บรรณาถึงสามีเท่านั้น บัดนี้ นางตายแล้วไปเกิด ณ ที่ไหน

พระศาสดาตรัสว่า นางเกิดในสำนักสามีของตน ภิกษุทั้งหลายทูลว่าในสำนักสามี ไม่มีพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า นางบรรณาถึงสามีนั้นหาไม่ได้ มาลาภารีเทพบุตร ในดาวดึงส์พิภพ

^{๑๙๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๓๕.

^{๒๐๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๑.

เป็นสามีของนาง นางเคลื่อนจากที่ประดับดอกไม้ของสามีนั้นแล้วไปบังเกิดในสำนักสามีนั้น
นั่นเอง^{๒๐๑}

พระศาสดาตรัสอีกว่า ชื่อว่าชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อย เหตุนั้น มัจจุผู้กระทำซึ่งที่สุดยัง
สัตว์เหล่านี้ซึ่งไม่อิ่ม ด้วยวัตถุและกิเลสกำให้เข้าไปในอำนาจของตนแล้ว ย่อมพาเอาสัตว์ที่
คร่ำครวญรำไรไปแล้วตรัสพระคาถาว่า

มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด

กระทำการระผู้มิใจข้องในอารมณ์ต่างๆ

มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด

กระทำการระผู้มิใจข้องในอารมณ์สู่อำนาจ^{๒๐๒}

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิยผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น
เทศนามีประ โยชน์แก่มหาชนโดยส่วนรวม

(๔) การสอนเทวดาในอรรถกถาธรรมบทเรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^{๒๐๓} คือ เมื่อพระศาสดา
ทรงอนุญาตเสนาสนะแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว เสนาสนะทั้งหลาย อันคฤหัสถ์มีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เป็น
ต้นกำลังให้สร้าง ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งสร้างเสนาสนะของตนอยู่เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่ง
แล้วเริ่มจะตัด เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้ต้นนั้นอุ้มบุตรด้วยสะเอว ยืนอ้อนวอนว่า ขอท่าน
อย่าตัดวิมานของข้าพเจ้าเลยข้าพเจ้าไม่มีที่อยู่ไม่อาจอุ้มบุตรเที่ยวเร่ร่อนไปได้ ภิกษุนั้นคิดว่า เราจัก
ไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ในที่อื่นจึงไม่เอื้อเพื่อคำพูดของเทวดานั้น เทวดานั้นคิดว่า ภิกษุนี้เห็นทารกนี้แล้ว
จักงดตัดต้นไม้จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้

ฝ่ายภิกษุนั้นไม่อาจยังขวานที่ตนเงื้อมขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกนั้นขาดแล้ว เทพดาเกิด
ความโกรธมีกำลังยกมือทั้งสองขึ้นด้วยเจตนาว่า จะฟาดภิกษุรูปนั้นให้ตาย แต่คิดได้ว่า ภิกษุนี้เป็นผู้
มีศีล ถ้าเราจักฆ่าภิกษุนี้ ก็จักเป็นผู้ไปนรก แม้เทพดาที่เหลือได้พบภิกษุตัดต้นไม้ของตน จักถือเอา
เป็นประมาณว่า เทพดาองค์โน้นฆ่าภิกษุแบบนี้เหมือนกันแล้วจักฆ่าภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุนี้มีเจ้าของ
เราจักต้องบอกกล่าวแก่เจ้าของๆภิกษุนั้นลดมือที่ยกขึ้นแล้วร้องให้ไปสู่สำนักของพระ
ศาสดา^{๒๐๔}

พระศาสดาตรัสถามว่า ทำไมหรือเทพดา เขาพูดว่า สาวกของพระองค์ทำกรรมชื่อนี้ แม้
ข้าพระองค์ก็ใคร่จะฆ่าภิกษุนั้นแต่คิดข้อนี้นี้ได้จึงไม่ฆ่าแล้วรีบมาสู่สำนักของพระพุทธองค์ พระ

^{๒๐๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๒.

^{๒๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๔๓.

^{๒๐๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๖.

^{๒๐๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๗.

ศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้วตรัสว่า ถูกแล้วเทพดา เธอชมความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ เชื่อว่าทำความดีแล้วจึงตรัสพระกาว่า

ผู้ใดพึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้
เราเรียกผู้นั้นว่า สารถิ ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก^{๒๐๕}

ในกาลจบพระธรรมเทศนาเทพาดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล^{๒๐๖} พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว

ฝ่ายเทพดา แม้เป็นพระโศดาบันยังยืนร้องไห้อยู่ พระศาสดาตรัสถามเธอว่า เธอร้องไห้ทำไม เมื่อเทพดาทูลว่า วิมานของข้าพระองค์พังแล้ว ข้าพระองค์จะทำอย่างไร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า อย่าเลยเทพดา ท่านอย่าคิด เราจักให้วิมานแก่ท่านแล้วทรงขึ้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งเทพดาจุติไปเมื่อวันก่อนใกล้กับพระคันธกุฎีในพระเชตวันตรัสว่า ต้นไม้นั้นในโอกาสโน้นว่า เธอจงเข้าสเถิด ณ ต้นไม้นั้น เทพดานั้นเข้าสเถิดที่ต้นไม้นั้นแล้ว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แม้เทพดาที่ทรงศักดิ์ใหญ่ ทราบว่า วิมานของเทพดานี้อันพระพุทธเจ้าประทานก็ไม่อาจมาทำให้เธอหวนไหวได้ พระศาสดาทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรงบัญญัติกฎคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย^{๒๐๗}

๓.๔ ข้อแตกต่างระหว่างการสอนเทวดากับมนุษย์

ข้อแตกต่างระหว่างการสอนเทวดากับมนุษย์ เป็นการกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการสอนเทวดาและการสอนมนุษย์ของพระพุทธเจ้า ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ข้อแตกต่าง และจตุรรวม ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ข้อแตกต่างระหว่างเทวดากับมนุษย์

ข้อแตกต่างระหว่างเทวดากับมนุษย์ เป็นการกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการสอนเทวดาและการสอนมนุษย์ของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ข้อแตกต่างการสอนเทวดาในด้านเวลา คือ การสอนเทวดาจัดเป็นพุทธกิจ ๑ ใน ๕ ประการ^{๒๐๘} ซึ่งมีข้อที่จะต้องสัมพันธ์กับเทวดาในด้านตอบปัญหาที่มีการกำหนดเวลาเอาไว้สำหรับ

^{๒๐๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๓.

^{๒๐๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๘.

^{๒๐๗} วิ.ม.ห. (ไทย) ๒/๕๐/๒๓๘.

^{๒๐๘} รังษี สุนทร, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

ตอบปัญหาแก่เทวดา โดยเฉพาะกิจในมัชฌิมยาม ได้แก่ เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุเมื่อได้โอกาสต่างพากันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาตามที่เตรียมมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาเหล่านั้นให้มัชฌิมยามผ่านไป

(๒) ข้อแตกต่างการสอนมนุษย์ในด้านเวลา คือ การสอนมนุษย์ทั้งหลาย จัดเป็นพุทธรกิจ ๔ ใน ๕ ประการที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำเป็นกิจประจำวัน จะต้องปฏิบัติในแต่ละวันอันเกี่ยวข้องกับภาระชี้แจงสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัท จัดเป็นพุทธรกิจอีก ๔ ประการ ที่มีความแตกต่างกันเรื่องเวลาในการสอนมนุษย์คือ

๑) กิจในปุเรภัต ได้แก่ เวลาเช้า พระพุทธเจ้าเสด็จ ออกบิณฑบาต เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางครั้งแวดล้อมไปแล้ว ด้วยภิกษุสงฆ์ การเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นโอกาสที่จะได้พบปะกับประชาชนชนต่างๆ และทรงแสดงธรรมโปรดด้วย

๒) กิจในปัจฉาภัต ได้แก่ หลังจากทำภัตตกิจเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตที่เดินทางมาเพื่อทูลถามปัญหาและฟังธรรม

๓) กิจในปฐมยาม คือยามที่ ๑ ของราตรี พระพุทธเจ้าทรงให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายกล่าวคือ ทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุและทรงแนะนำหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมซึ่งพระภิกษุ ที่มาเข้าเฝ้าในปฐมยามนั้น บางพวกมาทูลถามปัญหา บางพวกมาทูลขอกัมมัญฐาน บางพวกมาทูลขอฟังธรรม

๔) กิจในปัจฉิมยาม คือกิจที่ทรงทำในยามสุดท้ายพระพุทธเจ้า ทรงแบ่งกิจในปัจฉิมยามเป็น ๓ ส่วนคือ

๑. ส่วนที่ ๑ ทรงยับยั้งอยู่ด้วยเสด็จจงกรม

๒. ส่วนที่ ๒ ทรงสำเร็จสัพพัญญูโดยพระปริศเนียงขวา

๓. ส่วนที่ ๓ ทรงใช้พุทธจักมุตตรวจดูสัตว์โลกเพื่อเล็งเห็นบุคคลผู้ที่ได้สร้างสมบุญญานุการไว้อันสมควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่^{๒๐๕}

(๓) ข้อแตกต่างเรื่องการเกิด คือ การเกิดเป็นเทวดาไม่ต้องผ่านครรภ์มารดา แต่จะเกิดกายเป็นเทวดาเรียกว่าโอปปาติกะ^{๒๐๐} มนุษย์จะเกิดเป็นเทวดาได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต ๘ ดวง อันประกอบด้วย หิริ และโอตตปปะการบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

(๔) ข้อแตกต่างเรื่องอายุ อายุของเทวดามีหน่วยเป็นปีทิพย์ ประมาณอายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ ไม่เท่ากันกล่าวคือ

^{๒๐๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๔-๔๗.

^{๒๐๐} ที.สี.อ. (บาลี) ๑๗๑/๑๔๕.

๑) ๕๐๐ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ประมาณ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์

๒) ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประมาณ ๔ เท่า จาก ๕,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๓) ๒,๐๐๐ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นยามา ประมาณ ๔ เท่า จาก ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๘๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๔) ๔,๐๐๐ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นดุสิต ประมาณ ๔ เท่า จาก ๘๐,๐๐๐,๐๐๐ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๕) ๘,๐๐๐ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ประมาณ ๔ เท่า จาก ๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๑,๒๘๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๖) ๑๖,๐๐๐ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^{๒๑๑} ประมาณ ๔ เท่า จาก ๑,๒๘๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์จึงเท่ากับ ๕,๑๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

เทวดาตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ เคารพว่าตายเกิดเหมือนมนุษย์ เพียงแต่อายุจะยืนกว่ามนุษย์ดังกล่าวกว้างขวาง เทวดาชั้นต่ำ คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา (คำว่า "ชั้น" มิได้หมายความว่า เป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปเหมือนกับตึก และมีได้หมายความว่าอยู่บนฟ้าหรืออากาศ แต่หมายถึงระดับจิตที่ดีหรือละเอียดลึกซึ้ง บางทีเทวดาอาจจะอยู่ในโลกมนุษย์แต่ต่างมิติกัน เหมือนมนุษย์มองไม่เห็นเชื้อโรคด้วยตา แต่เชื้อโรคสามารถมองเห็นมนุษย์ได้เป็นต้น) มีทั้งเทวดาที่ดีและเทวดาที่ไม่ดี ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า เทวดามีฉาตปฏิภูมิต่างกัน เพียงแต่ทำความดีบางอย่างจึงเกิดเป็นเทวดาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า

๑) มนุษย์เกิดเป็นเทวดาได้

๒) สัตว์เดรัจฉานเกิดเป็นเทวดาได้

๓) สัตว์นรกเกิดเป็นเทวดาได้

ในทางกลับกัน เทวดาสามารถเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้นได้เหมือน เมื่อหมดบุญ ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า จุตี แปลว่า เคลื่อนหรือตาย^{๒๑๒} การตายแบบเทวดาไม่ทิ้งซากศพ เนื่องจากมีแต่กายทิพย์ คือหายไปเกิดเลย ซึ่งเรียกว่า ปฏิสนธิ^{๒๑๓} เทวดาตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ไม่มีอำนาจมากมายที่จะคลั่งคลุ้มความต้องการของมนุษย์ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พึ่งตนเองมากกว่า

^{๒๑๑} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๖๘๗.

^{๒๑๒} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๐/๑๒.

^{๒๑๓} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๕๓/๒๓๗.

ฟังเทศาด้วยการอ้อนวอน เพราะถ้าคอยฟังเทศาไม่รู้เมื่อไรจะได้ ต้องคอยเดาใจว่า เทศาจะพอใจอะไรหรือไม่พอใจอะไร เทศาบางคนก็พิโรธอีก

ในสุดตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรคกล่าวว่า เทศาจะมาโลกมนุษย์ก็ด้วยกิจบางอย่าง เช่น กลิ่นศีลของผู้ปฏิบัติธรรม เช่น จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เวลามาก็มาตอนกลางคืนและขึ้นเฝ้าพระพุทธเจ้า เนื่องจากเทศาจะเหินกลิ่นมนุษย์^{๒๑๔} ได้ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ (ประมาณ ๑๖๐๐ กิโลเมตร) หากมนุษย์มาจะรบกวนตัวกลับ ดังนั้น เทศาจะไม่สนใจมนุษย์ธรรมดาที่ไม่มีศีลธรรม เทศาจะคุ้มครองเฉพาะคนดีมีศีลธรรม เมื่อมนุษย์พัฒนาตนแล้ว มีศีลมีธรรม แม้แต่เทศายังต้องเคารพนอบน้อมเหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระพุทธรูปทั้งหลายเป็นต้น

(๕) ข้อแตกต่างความเป็นทิพย์ของเทศา เทศาไม่มีกายเนื้อ จึงไม่เจ็บไม่ไข้ มีรูปโฉมงดงามจนดูเหมือนกันไปหมด สามารถคงความหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย อยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาเท่านั้น เช่นว่าอยากให้อุ้มก็ไม่ต้องทานอาหาร เพียงแต่นึกเอาก็อุ้มแล้ว จึงเรียกว่า อุ้มทิพย์และมีกายทิพย์^{๒๑๕}

(๖) ข้อแตกต่างการทำความดีของเทศา ชาวพุทธถือว่า เทศาบนสวรรค์เป็นภพภูมิที่เสวยสุขอย่างเต็มที่ ไม่สามารถทำความดีได้มาก เนื่องจากไม่มีกายเนื้อ แต่สามารถติดตามผู้ที่ทำความดีอย่างสม่ำเสมอได้ เพื่อบุญบาปบุญ สามารถสวดมนต์และฟังธรรมได้ เมื่อเทศาหมดบุญแล้วต้องจุติไปเกิดในภพภูมิอื่นๆต่อไป ผู้ที่เป็นเทศาถือว่าการเกิดในโลกมนุษย์เป็นสุคติภูมิของตน เพราะมนุษย์มีกายเนื้อ สามารถทำความดีได้มาก^{๒๑๖}

(๗) ข้อแตกต่างของเทศา เทศานั้นอยู่ในภพภูมิที่เรียกว่าไม่ใช่มนุษย์หรือเป็นอมมนุษย์ประเภทหนึ่งที่อยู่สูงขึ้นไปจากความเชื่อของในแต่ละศาสนา แต่ไม่ว่าจะกล่าวถึงศาสนาไหนๆในโลกก็เชื่อว่า เทศาเป็นภพภูมิที่ดีและมีความสุขด้วยกันทั้งนั้น เพราะเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนนั้นมีโชคชะตาชีวิตหรือลิขิตชีวิตให้ดีให้ชั่ว ให้อยู่สุขหรือทุกข์ร้อน ให้มีหรืออยากจนไม่ได้มาจากเทพเทศา ไม่ได้มาจากอำนาจของใครทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นพระเจ้า เทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติใด แต่มาจากการกระทำของมนุษย์ที่เรียกว่า กรรมลิขิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม^{๒๑๗}

ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ที่มีอำนาจควบคุมทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ได้ อย่างแท้จริง แต่ในศาสนาพุทธมิได้ปฏิเสธการมีอยู่จริงของเทศา แต่ได้วางท่านไว้ในอีกตำแหน่ง

^{๒๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๑๕/๓๔๘.

^{๒๑๕} พร รัตนสุวรรณ, นรก-สวรรค์ ภาคสวรรค์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๕.

^{๒๑๖} อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๗/๑๕๕.

^{๒๑๗} อ.ญก.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๑๑๗.

หนึ่ง เพราะเทวดาไม่ใช่แก่นหลักของศาสนา เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ในความเชื่อทางศาสนา หรืออย่างน้อยที่สุด ในความเชื่อความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนบางหมู่เหล่า เทวดาเป็นตัวอย่างที่ดีของรางวัลที่จะพึงตอบแทนให้แก่ผลกรรมดีที่พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติไป ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ซึ่งเชื่อกันว่าคนใดได้สร้างกรรมดีมีพลังบุญมากพอ เมื่อตายไปแล้วจะได้ไปอยู่ในภพภูมิที่ดีกว่าหรือที่ สังคมไทยชินกับคำพูดที่ว่า ทำดีให้มากตายไปแล้วจะได้ไปสวรรค์

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกอธิบายคำว่า “เทวดา” เป็นคำที่ใช้เรียกชาวสวรรค์ที่มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะ^{๒๑๘} คือการเกิดด้วยการผุดขึ้นทันทีโดยอาศัยอำนาจแห่งกรรมดีที่เคยทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานเป็นผู้จัดสรร ถ้าหากต้องการจะใช้เรียกเจาะจงเพศ

๑) จะเรียกเทวดาเพศชายว่า “เทพบุตร”

๒) เรียกเทวดาเพศหญิงว่า “เทพธิดา” หรือนางฟ้า

อย่างที่สังคมไทยรู้จักกันดี ในทางพุทธศาสนา ในสวรรค์เทวดาบางพวกที่ยังมีบุญบารมีมากมายแต่ยังไม่หลุดพ้น ยังมีการเสพกาม มีนางอัปสรเป็นนางบำเรอสำหรับเทวดาชาย

ในพระไตรปิฎกที่ถือว่าเป็นคัมภีร์สำคัญทางศาสนาพุทธนั้น ได้อธิบายถึงภพภูมิของเทวดาตามความเชื่อของศาสนาพุทธนั้นเชื่อว่ามีอยู่ ๖ ชั้น^{๒๑๙} สูงขึ้นไปจากโลกมนุษย์ที่เรียกว่า “สรวงสวรรค์” และมีความสูงมากประมาณถึงประมาณ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ ก็ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร เทวดานั้นเชื่อกันว่าจะมีลักษณะหรือสภาพร่างกายและทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นทิพย์ทั้งหมด คือเป็นสิ่งที่ไม่อาจมองเห็นด้วยตาเนื้อของมนุษย์และไม่มีร่างกายเนื้อแบบคนที่สัมผัสได้ ท่านได้รับแต่ความสุขเพียงอย่างเดียว หรืออัมทิพย์ อัมด้วยบุญทั้งที่ตนเองมีและที่คนอื่นส่งบุญไปให้

(๘) ข้อแตกต่างระหว่างเทวดาและมนุษย์ ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องเทวดา ว่าโดยส่วนใหญ่เหมือนกับที่กล่าวแล้วในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เพราะมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดาเพื่อผลในทางปฏิบัติ คือหวังพึ่งและขออำนาจลบล้างเคราะห์ต่างๆ หลักการทั่วไปเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) ว่าโดยภาวะพื้นฐาน เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงที่สุด ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่เห็นภัยในสังสารวัฏ^{๒๒๐} เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่อีกเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากเป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มี

^{๒๑๘} ที.สี.อ. (บาลี) ๑๗๑/๑๔๕.

^{๒๑๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๔๐๓/๒๕๗.

^{๒๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๗.

คุณธรรมสูงกว่าแต่อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพุดรวมๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสுகติด้วยกัน

๒) ในแง่ความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเทวดากับมนุษย์ บางอย่างเทวดาดีกว่า บางอย่างมนุษย์ดีกว่า เช่น ท่านเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์ชาวชมพูทวีปกับเทพชั้นดาวดึงส์ว่า เทพชั้นดาวดึงส์เหนือกว่ามนุษย์ ๓ อย่างคือ

๑. มีอายุทิพย์
๒. มีผิวพรรณทิพย์
๓. มีความสุขทิพย์^{๒๒๑}

เมื่อพิจารณาตามข้อเปรียบเทียบข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า การได้เกิดเป็นเทวดาใช้ว่าจะประเสริฐเลิศเลอสักเท่าไร เพราะการเสวยสุขอันเกิดจากเบญจกามคุณเป็นที่ลุ่มหลง มัวเมาในกามไม่อาจที่จะพ้นทุกข์ในวัฏสงสารได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโทษของกามไว้มากมาย ดังในอนุปปฟกคา พระองค์ตรัสถึงความเศร้าหมอง ต่ำทรามของกามและอีกประการหนึ่ง การเป็นเทวดาเป็นได้ด้วยบุญอย่างเดียว เมื่อหมดบุญแล้วก็ไม่สามารถดำรงความเป็นอยู่ได้^{๒๒๒} แต่มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งหมดเหนือกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๓ ในด้าน คือ

๑. กล้าหาญกว่า
๒. มีสติดีกว่า
๓. มีการประพฤติพรหมจรรย์(หมายถึงการปฏิบัติตามอริยมรรค)^{๒๒๓}

แม้ว่าตามปกติพวkmนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและพากันอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดาเขาถือกันว่าการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสுகติของพวกเขาดีขงพวกเขาดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์ นับว่าเป็นการไปสுகติของเทพทั้งหลาย^{๒๒๔} เมื่อเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่า ให้ไปสுகติ คือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะโลกมนุษย์เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรมทำความดีงามต่างๆ และประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่

การเกิดเป็นเทวดาที่มีอายุยืนยาว ท่านถือว่าเป็นการเสียหรือพลาดโอกาสอย่างหนึ่งในการที่จะได้ประพฤติพรหมจรรย์(ปฏิบัติตามอริยมรรค) เรียกอย่างสามัญว่าเป็นโชคไม่ดี พวกชาวสวรรค์มีแต่ความสุข ชวนให้เกิดความประมาทมัวเมา สติไม่มั่น

^{๒๒๑} อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๒๕/๔๐๕.

^{๒๒๒} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๔/๑๘๓.

^{๒๒๓} อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๒๕/๔๐๕.

^{๒๒๔} อญ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๗/๑๕๕.

ส่วนโลกมนุษย์มีสุขบ้างทุกข์บ้างเคล้าระคน มีประสบการณ์หลากหลายเป็นบทเรียนได้มาก เมื่อรู้จักกำหนดก็ทำให้ได้เรียนรู้ ช่วยให้สติเจริญงอกงามทำงานได้ดี เกื้อกูลแก่การฝึกตนและการที่จะก้าวหน้าในอารยธรรม

(๕) การพิจารณาในแง่ระดับแห่งคุณธรรมให้ละเอียดลงไปจะเห็นว่า มนุษย์มีผู้นั้นอยู่กลางระหว่างเทวภูมิหรือสวรรค์กับอบายภูมิมีนรกเป็นต้นคือ

๑) พวกอบายภูมิเช่นนรกเป็นต้น เป็นแดนของคนบาปคือยคุณธรรม แม้ชาวอบายบางส่วนจะจัดได้ว่าเป็นคนดี แต่ตกไปอยู่ในนั้นเพราะความชั่วบางอย่างให้ผลถ่วงดึงลงไปจนตก

๒) สวรรค์เป็นแดนของคนดีก่อนข้างมีคุณธรรม แม้ว่าชาวสวรรค์บางส่วนจะเป็นคนชั่วแต่ก็ไต่ขึ้นไปอยู่ในแดนนั้น เพราะมีความดีบางอย่างที่เป็นแรงช่วยผลักดันหรืออุ้มนำขึ้นไปบนสวรรค์

๓) โลกมนุษย์ที่อยู่ระหว่างกลาง เป็นประชุมทางที่ผ่านหมุนเวียนกันไปมา ทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกพวกทุกชนิดมาทำมาหากิน เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์^{๒๒๕} หรือคนดีมาสุ่มตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก ตลอดจนเป็นที่ผู้รู้จะมาสะสางตัวให้เป็นคนอิสระเลิกทำมาหากิน เปลี่ยนเป็นผู้หว่านธรรมลอยพันเหนือการเดินทางหมุนเวียนและเวียนไหว้ตายเกิดอีกต่อไป

๑. พวกอบายภูมิมีหลายชั้น อบายภูมิชั้นเดียวกันมีบาปกรรมที่ทำใกล้เคียงกัน

๒. พวกสวรรค์มีหลายชั้นละเอียดยิ่งกว่าอบายภูมิ มีคุณธรรมพื้นฐานประณีตหลั่นกันไปตามลำดับ สวรรค์ชั้นเดียวกันมีคุณธรรมใกล้เคียงกัน

๓. โลกมนุษย์มีที่เดียว เป็นที่รวมของบาปกรรมและคุณธรรมทุกอย่างทุกระดับ มีคนชั่วซึ่งมีบาปกรรมหยาบหนาเหมือนดังชวานรกชั้นต่ำสุด และมีคนดีซึ่งมีคุณธรรมประณีตเท่ากับพรหมผู้สูงสุด ตลอดจนท่านผู้พ้นแล้วจากภพภูมิทั้งหลายคือบรรลุนิพาน ซึ่งแม้แต่เหล่าเทพมารพรหมก็เคารพบูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้น^{๒๒๖}

ภาวะเช่นนี้นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษของโลกมนุษย์ที่เป็นวิสัยกว้างสุด แห่งบาปอกุศลและคุณธรรม เพราะเป็นที่ทำมาหากินและเป็นที่สร้างคุณงามความดี

(๑๐) ข้อเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับเทวดาว่า เมื่อเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกัน เป็นระดับ

^{๒๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๒๒๖} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘.

เดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างสำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือมนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมจนสามารถบรรลุพระอรหันต์ได้^{๒๒๖}

(๑๑) ถ้ามองในแง่แข่งขันตามปกติธรรมดาระหว่างเทวดาและมนุษย์ ถ้าเทวดาและมนุษย์อยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่า ดีกว่า เก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามมนุษย์ปรับปรุงตัวและปฏิบัติธรรมเมื่อไร มนุษย์จะสูงขึ้นไปเทียมเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าเทวดาเช่นกัน เพราะสามารถปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระนิพพานได้^{๒๒๗}

(๑๒) ในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่มีต่อทั้งเหล่าภูมิเทวดา นรกและสวรรค์ ได้ถูกกล่าวถึงโดยสังเขปจากภารกิจที่ต้องปฏิบัติประจำวันของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์นอกจากจะติดต่อสัมพันธ์กับเหล่ามนุษย์คือพุทธบริษัททั้ง ๔ อันได้แก่

- ๑) ภิกษุ
- ๒) ภิกษุณี
- ๓) อุบาสก
- ๔) อุบาสิกา^{๒๒๘}

ในโลกมนุษย์แล้ว ยังมีช่วงเวลานึ่งที่พระพุทธเจ้าต้องทรงติดต่อกับเหล่าเทวดา ดังกำหนดการที่แสดงในพุทธกิจประจำวันตั้งแต่เช้าตรู่ไปจนถึงใกล้รุ่งของวันใหม่ปรากฏดังต่อไปนี้

- ๑) เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต
- ๒) เวลาเย็นแสดงธรรม
- ๓). เวลาค่ำคืนประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
- ๔) เวลาเที่ยงคืน “ตอบปัญหาเหล่าเทวดา”
- ๕) เวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก^{๒๒๙}

จากกำหนดการของพุทธกิจนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าต้องติดต่อสัมพันธ์กับเหล่าเทวดาและสวรรค์อยู่เป็นประจำทุกวัน แม้ในพระไตรปิฎกจะกล่าวถึงเรื่องของพวกเทวดาและสวรรค์มากแค่ไหนก็ตาม แต่พระพุทธองค์ ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการเมืองไปสู่ความเป็นเทวดาหรือการเมืองไปสู่สวรรค์ชั้นต่างๆ มากนัก ทรงมองว่าเหล่าเทวดานี้เป็น “สัตว์โลก” อย่างหนึ่งที่เต็มไปด้วยปัญหาและยังมีกิเลสยังต้องเวียนว่ายตายเกิดกันต่อไป

^{๒๒๖} อญ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๒๔๒.

^{๒๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕.

^{๒๒๘} อญ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๘/๒๑๓.

^{๒๒๙} รังษี สุนนท์, พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ, หน้า ๑๖๗.

(๑๓) พวกเทวดาจะมีปัญหาหนึ่งที่สำคัญคือ ในเทวโลกนั้นไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ไปบังเกิดในที่แห่งนั้น ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า เมื่อท่านเหล่านั้นบำเพ็ญอรหันต์จนหลุดพ้นไปแล้วคงไม่เสียเวลาอยู่ในเทวโลกอีก จึงมีโอกาสได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ได้น้อยมาก และจะมีเป็นบางครั้งเท่านั้นที่พระพุทธองค์หรือพระอรหันตสาวกจะขึ้นไปแสดงธรรม เหล่าเทวดาจึงต้องลงมายังโลกมนุษย์เพื่อทำการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและซักถามปัญหาธรรมเช่นมงคลสูตร เป็นต้น

ในทัศนะของพระพุทธเจ้าพระองค์ถือว่า เทวดาไม่ใช่สิ่งที่วิเศษที่พึงประสงค์สูงสุด เพราะยังเต็มไปด้วยความทุกข์และกิเลสอยู่ ในพระพุทธศาสนามีสิ่งที่ประเสริฐสูงสุดไปกว่านี้ เพราะถ้าเป็นมนุษย์ปุถุชนสิ่งที่พึงประสงค์จะแสวงหานั้นมีอยู่ ๓ อย่างคือ

๑) ความเป็นมนุษย์สมบัติ คือ มีความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ของสิ่งที่ปรารถนาในความเป็นมนุษย์

๒) ความเป็นเทวสมบัติ คือ มีความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ในสวรรค์สมบัติของเทวดา

๓) ความเป็นนิพพานสมบัติ คือ ความพร้อมพร้อมที่สมบูรณ์ที่สุดได้แก่พระนิพพาน^{๒๓๑}

ดังนั้นการที่พระองค์บอกให้เชื่อเรื่องการมีอยู่ของเทวดานั้นคือ กลวิธีการที่จะบอกให้มนุษย์ทำความดีให้ถึงพร้อม อย่างน้อยผลที่ได้รับคือการไปสู่ดินแดนที่ดีและมีความสุขแต่ไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุดคือ พระพุทธองค์ต้องการจะบอกว่าไม่ต้องให้ความสำคัญกับการมีอยู่หรือจะกลายเป็นเทวดาบนสวรรค์ให้มากนัก เพราะการมุ่งไปทางนั้นก็เหมือนยังถูกรอบงำด้วยกิเลสตัณหาที่จะเสวยสุขเพียงอย่างเดียวไปนานๆ เท่านั้นยังมีแต่ความไม่รู้แจ้งและในจิตสันดานก็จะยังหมกหมมไปด้วยกิเลสไม่รู้จบ

หากจะพิจารณาในทัศนะของพระพุทธเจ้านี้อาจเป็นเพราะว่า ในสมัยพุทธกาลความเชื่อเรื่องเทวดา นรกสวรรค์นี้มีกันมาแต่เดิมก่อนแล้ว มีมากมายและเต็มเปี่ยมก่อนที่พระพุทธองค์จะเกิดขึ้นบนโลก ดังนั้นคงจะเป็นการเสียเวลาที่จะห้ามคนให้เชื่อหรือไม่เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นหรือพิสูจน์ไม่ได้ในทันที แบบที่กรณีของพระเจ้าปายาสีริราช^{๒๓๒} เป็นตัวอย่างที่ดีเรื่องหนึ่งซึ่งกรณีของพระเจ้าปายาสีริราชนั้นเป็นการเลือกที่จะไม่เชื่อ การที่พระพุทธองค์ชี้ให้เห็นถึงโทษของการยึดติดแม้แต่ในภพภูมิที่เป็นสุขนั้น

^{๒๓๑} อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๕๘, อัง.ทุก.ฎีกา (บาลี) ๒/๕๓/๕๗.

^{๒๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๖/๓๔๑.

เพราะว่าหากไปยึดติดกับเพียงความเป็นเทวดาและสวรรค์จะทำให้หลงใหลและเป็นโทษทำให้ปิดบังไม่ให้เห็นความจริงในการไปถึงโลกุตระธรรม พระพุทธองค์จึงให้ความสำคัญกับเวลา ณ ปัจจุบันมากกว่า ทรงเน้นไปถึงเรื่องให้มนุษย์เห็นซึ่งความทุกข์ที่เกิดอยู่ตลอด เห็นสาเหตุและพยายามหาทางแก้เพื่อที่จะได้หลุดพ้นไปคือ อริยสัจ ๔ นั้นเอง^{๒๓๓}

ดังนั้นเรื่องความเชื่อในโลกนั้นมีหรือไม่มีจริง หมู่สัตว์ตายแล้วสูญไปหรือไม่สูญนั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเอาไว้ว่า ปัญหาเหล่านี้ พระองค์ขอทรงไม่พยากรณ์หรือตอบถือเป็นอภัยกตปัญญา^{๒๓๔} หรือปัญหาที่พ้นวิสัยของมนุษย์ ทรงเน้นความสำคัญแก่เรื่องภายในจิตใจของตัวมนุษย์เอง กำหนดว่าสิ่งใดให้ควรรู้ ควรละ ควรทำให้แจ้ง และควรทำให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างไรมากกว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด

(๑๔) พุทธวิธีหรืออุบายวิธีเรื่องการสอนเทวดาเราเรียกว่า พระพุทธเจ้า ทรงฉลาดในการสอนเทวดา เพราะเรื่องที่สำคัญนั้นพระพุทธองค์ต้องการจะสอนเทวดาให้เห็นความทุกข์ ให้เห็นเหตุให้เกิดทุกข์เป็นต้น ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงมีอุบายในการชำระจิตใจของประชาชน ได้แก่ ทรงแสดงเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ แล้วทรงย้ำเรื่องโทษของสวรรค์ แล้วจึงทรงแสดงเรื่องการออกจากกามที่เรียกว่าเนกขัมมะ^{๒๓๕} เมื่อถูกชำระล้างหมดสิ้นแล้วก็พร้อมที่จะรู้ อริยสัจ ๔ คือ

๑) ทุกข์

๒) มूलเหตุให้เกิดทุกข์

๓) สภาพที่ไม่มีความทุกข์

๔) วิธีปฏิบัติที่จะให้บรรลุต้งทางนั้น^{๒๓๖}

ส่วนเรื่องสวรรค์นั้น ไม่ใช่หัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่ก็มิอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นอุบายที่จะให้มนุษย์ทุกคนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จะได้เป็นหนทางนำไปสู่สวรรค์และนิพพานได้ในที่สุดเช่น

๑) พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ในโลกอันกว้างใหญ่นี้ สมณพราหมณ์หรือเทวดาผู้มีฤทธิ์ มีทิพยจักษุรู้จิตคนอื่นได้ เห็นไปได้ไกลด้วย เข้าใกล้ก็ไม่รู้ตัว มีอยู่ ถ้าภิกษุคิดในทางอกุศล สมณพราหมณ์หรือเทวดาทั้งหลายย่อมทราบความนั้น^{๒๓๗}

๒) พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อใดเทวดาจะต้องจุติเพราะสิ้นอายุ

^{๒๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๒๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒/๑๓๓.

^{๒๓๕} ที.ส. (ไทย) ๕/๒๕๘/๑๐๕.

^{๒๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๓.

^{๒๓๗} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๒.

เทวดาทั้งหลายย่อมอวยพรว่า ท่านจากเทวโลกนี้ไปแล้ว จนถึงสุดคือเกิดเป็นมนุษย์ มีศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศรัทธาที่ตั้งมั่นอันใครๆ ในโลกทำให้คลอนแคลนไม่ได้^{๒๓๘}

๓) พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่า^{๒๓๙} พระองค์ทรงมีญาณทัสสนะอันประเสริฐ ๘ ประการ คือ

๑. จำโอกาส (แสงสว่าง) เทวดาได้

๒. เห็นรูปเทวดา

๓. สนทนากับเทวดาได้

๔. รู้ว่าเทวดามาจากเทพนิยตชั้นไหน

๕. รู้ว่าเทวดาเคลื่อนจากชั้นนี้แล้วไปเกิดชั้นไหน

๖. รู้ว่าเทวดามีอาหารและมีสุขทุกข์อย่างไร

๗. รู้ว่าเทวดามีอายุยืนยาวแค่ไหน

๘. รู้ว่าพระองค์เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่าใดบ้าง^{๒๔๐}

๔) พกพรหมมีอายุยืนยาวมากจนเกิดมีความเห็นผิดว่า ฐานะแห่งพรหมเที่ยง ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปพรหมโลกโปรดพอกพรหมให้ละมิจฉาทิฏฐินั้นเสีย^{๒๔๑}

๕) นันทมารดาอุบาสิกาถูกขืนในเวลาใกล้รุ่ง สวดปารายนสูตร ทำนองสรภัญญะ ท้าวเวสสวัณมหาราช (ซึ่งเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา) เสด็จผ่านไปด้วยกรณีกิจบางอย่างได้ทรงสดับเสียงสวดทำนองสรภัญญะของนันทมารดาอุบาสิกา จึงประทับรอฟังจนนางสวดสรภัญญะจบ^{๒๔๒}

๖) ประมวลเรื่อง เทวดา เทพบุตร และท้าวสักกะจอมเทพชั้นดาวดึงส์ ที่ไปทูลถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า มีสูตรทั้งหมด ๘๑, ๓๐ และ ๒๕ สูตร ตามลำดับ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทวดาทั้งหมด^{๒๔๓}

^{๒๓๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๘.

^{๒๓๙} พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เรียบเรียง, ไตรภูมิวินิจยยกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศิลปากร, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔๔.

^{๒๔๐} อัง.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๓๖๖.

^{๒๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๕/๒๔๐.

^{๒๔๒} อัง.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๕๓/๕๓.

^{๒๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๑/๓๕๖.

๗) การกล่าวถึงเทพบุตรและเทพธิดาเล่ากรรมดี ในอดีตที่ทำให้ตนได้เกิดในวิมานมีทั้งหมด ๘๕ เรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์ทั้งหมด^{๒๔๔}

๓.๔.๒ จุตร่วมระหว่างเทวดากับมนุษย์

จุตร่วมระหว่างเทวดากับมนุษย์ เป็นการกล่าวถึงจุตร่วมระหว่างการสอนเทวดาและการสอนมนุษย์ของพระพุทธเจ้า ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) จุตร่วมคือสิ่งที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเมื่อกระทำแล้วย่อมต้องได้รับผลของการกระทำเหมือนกัน เช่น

๑) การสิ้นอายุ เทวดาผู้สร้างบุญมาน้อย หมดบุญเท่าที่สร้างมาก็ตาย นี้เรียกว่า จุติเพราะสิ้นบุญ^{๒๔๕} มนุษย์ก็เหมือนกันเมื่อหมดบุญที่ตนสร้างมาก็ตาย เรียกว่าตายเพราะสิ้นบุญ

๒) การรักษาศีล เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็มีการรักษาศีลเหมือนกันและย่อมได้อานิสงส์ของการรักษาศีลเหมือนกัน

๓) การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสาร เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารเหมือนกัน คราบที่ยังไม่บรรลุนิพาน

๔) การบรรลุนิพาน เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีโอกาสในการบรรลุนิพานได้เหมือนกัน ตามโอกาสและบุญกุศลที่ตนสั่งสมมา

(๒) สวรรค์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สวรรค์ คือ ภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดา เป็นโลกที่อยู่อาศัยของกายละเอียดอันเป็นทิพย์ ที่มีรัศมีสว่างไสวรอบกายตลอดเวลา เหตุที่ทำให้มาเกิดเป็นเทวดาเพราะได้สร้างบุญกุศลไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที งดงามตลอดเวลา จนกว่าจะถึงเวลาจุติ ไม่มีความแก่บ่งเกิดขึ้นเหมือนในเมืองมนุษย์ วิมานปราสาทคือที่อยู่อาศัยของเทวดา ล้วนมีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีความเป็นอยู่สะดวกสบาย มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารคอยรับใช้ใกล้ชิด เสื้อผ้าเป็นทิพย์ วิจิตรงดงาม บังเกิดขึ้นให้สวมใส่ กิจกรรมแต่ละวันก็มีการเที่ยวเพลิดเพลินบันเทิงอยู่กับการชมสวน การสังสรรค์กันระหว่างทวยเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้น ณ สวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใด และอยู่ในฐานะอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับบุญที่ตัวเองสั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ซึ่งได้มีกล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติในทานสูตร^{๒๔๖} พอสรุปได้ดังนี้

^{๒๔๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๘๕/๑๖๕.

^{๒๔๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒-๓.

^{๒๔๖} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๓/๒๒๒.

๑) การเกิดในสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกา มีจากหลายสาเหตุ คือ ทำบุญทำกุศลเป็นต้น เมื่อละโลกใจนึกถึงบุญก่อนไปสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่ ณ เชิงเขาสิเนรุ สวรรค์ชั้นนี้จะมีหลากหลายมากที่สุด เพราะอยู่ใกล้ชิดกับพื้นมนุษย์มากกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ และมีบางส่วนที่มีที่อยู่ซ้อนกับภูมิมนุษย์ ที่ได้ชื่อสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกา เพราะมีเทพผู้เป็นใหญ่ครองสวรรค์ชั้นนี้อยู่ ๔ ท่าน คือ

๑.ท้าวธตรฐ ปกครองเทวดา ๒ พวก ได้แก่ คนธรรพ์ วิทยาธร

๒.ท้าววิรูปหก ปกครองพวกกุมภกันท์

๓.ท้าววิรูปักษ์ ปกครองพวกนาค

๔.ท้าวเวสสุวรรณปกครองพวกยักษ์^{๒๔๓}

๒) การเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คือเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นสิ่งที่ควรทำ กระทำแล้วก็สั่งสมบุญ สั่งสมเทวธรรม^{๒๔๔} มีหิริ โอตตัปปะด้วย เมื่อละโลกก็จะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าตักของเขาสิเนรุ ที่ชื่อว่า ดาวดึงส์ เพราะเป็นที่อยู่ของเทพผู้ปกครองภพถึง ๓๓ องค์ โดยมีพระอินทร์เป็นประธาน และที่สำคัญมีพระธาตุจุฬามณี ซึ่งทุกวันพระเทวดาจะมาประชุมกันที่สุทธมาเทวสภาเพื่อรับฟังโอวาทจากท้าวสักกะ

๓) การเกิดในสวรรค์ชั้นยามา คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะอยากจะสืบทอดและรักษาประเพณีแห่งความดีงามนั้นไว้ วงศ์ตระกูลสร้างสมความดีมาอย่างไร ก็อยากจะรักษาประเพณีไว้ หรือผู้หลักผู้ใหญ่สอนอย่างไร บรรพบุรุษทำมาอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ทำกันไปตามธรรมเนียม เช่น สร้างโบสถ์ บำรุงวัด สร้างพระประธาน หรือพระภิกษุที่รักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่พระต้องมีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนา เมื่อละโลกแล้ว จะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ซึ่งตั้งอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไป

๔) การเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต คือ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ทำบุญเพื่อปรารถนาสงเคราะห์โลก ปรารถนาให้ชาวโลกมีความสุข มีความคิดที่ยิ่งใหญ่ ไม่ใช่เพื่อตนเองอย่างเดียว แต่เพื่อสงเคราะห์โลก เพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย เมื่อละโลกแล้วก็จะไปสวรรค์ ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่สูงถัดจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไป

๕) การเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เห็นผู้อื่นทำบุญแล้วได้รับการยกย่อง ส่งเสริม จึงอยากจะทำบุญนั้นบ้าง อยากจะเป็นอย่างนั้นบ้าง เมื่อละโลกแล้ว จะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ซึ่งตั้งอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นดุสิตขึ้นไป

^{๒๔๓} พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เรียบเรียง, ไตรภูมิวิจิตรถกเถา, หน้า ๘๓.

^{๒๔๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๖/๓.

๖) การเกิดในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญด้วยความเลื่อมใส เคารพในทาน ทำแล้วมีความรู้สึกปลื้มใจ ในบุญที่ทำนั้น เมื่อละโลกแล้วจะบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ซึ่งตั้งอยู่สูงจากสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไป^{๒๔๕}

(๓) สวรรค์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในฐานะเป็นที่สถานที่ที่คนทำบุญไว้ตายลงแล้วจะได้ไปเกิด จะมีควบคู่ไปกับนรกทุกครั้ง และเพื่อเตือนสติให้บุคคลระลึกถึงโทษของการทำชั่วและผลของการทำความดีดังพระพุทธพจน์ว่า

กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดกระทำ ก็พึงหวังอันสงส์ต่อไปนี้ได้ คือ

๑) ตนเองกล่าวโทษตนเองไม่ได้

๒) วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ

๓) กิตติศัพท์อันดีงาม ย่อมขจรไป

๔) ตายไปไม่หลงพันเพื่อน

๕) เมื่อแตกกายทำลายภายหลังมรณะย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๒๔๖}

(๔) สวรรค์ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่สถานที่ที่จะไปได้ง่าย เป็นที่น่าปรารถนาที่หาได้ยากในโลก ไม่ใช่ไปได้ด้วยการอ้อนวอนหรือบวงสรวงหรือเพียงความปรารถนาเปลือยเปลี่ยวไปกับเรื่องสวรรค์เท่านั้น ผู้ปรารถนาสวรรค์ต้องบำเพ็ญปฏิบัติเพื่อให้ได้สวรรค์โดยเฉพาะ ตามหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนา คือ การให้ทาน การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ การเจริญภาวนาได้ในขั้นต้นพระพุทธพจน์ว่า

ชนผู้ปรารถนาอายุ วรรณะ ชศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูงและความเพลินใจพึงทำความไม่ประมาทให้มากยิ่งขึ้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญบัณฑิตผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ

๑) ประโยชน์ในปัจจุบัน

๒) ประโยชน์ในสัมปรายภพ

บุคคลผู้มีปัญญา ท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะตนเองได้บรรลุถึงประโยชน์ทั้งสองอย่างแท้จริง^{๒๔๗}

(๕) สวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก นอกจากจะปรากฏควบคู่ไปกับนรกทุกครั้ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกรรมและผลของกรรมดี-กรรมชั่ว ยังได้รับการกล่าวถึงมากกว่านรก ข้อความ

^{๒๔๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๑๒๗/๑๐๕.

^{๒๔๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๒๔๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๔๔.

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรค หรือเรื่องให้เป็นของเทวดาซึ่งเป็นประชากรสวรรค์โดยเฉพาะ เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรงก็มี เป็นข้อความที่พระสาวกมหาเถระกล่าวก็มี เป็นข้อความที่นักปราชญ์ฝ่ายพุทธอื่นกล่าวก็มี ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่อ้างถึงสวรรค์ มักปรากฏใน ๓ ลักษณะ คือ

๑) เป็นข้อความที่กล่าวถึงสถานที่คือ “สวรรค์” โดยตรง ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพวกเทวดาใน ๓ ชั้นคือ

๑. กามาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ชั้นธ ๓๓ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันต่องเที่ยวคือนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างตลอดไปถึงนรกอเวจีเป็นที่สุด ข้างบนนี้ไปจนถึงเทวดาชาวปรินิรมิตวสวัตดีเป็นที่สุด นี่นับเป็นกามาวจรภูมิ^{๒๕๒}

๒. รูปปาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันต่องเที่ยวคือนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างนับแต่พรหมโลกขึ้นไปจนถึงเทวดาชั้นนอกนิฏฐะ นี้ชื่อว่า รูปปาวจรภูมิ”

๓. อรูปปาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างนับแต่เทวดาผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญญาขณภพ ตลอดขึ้นไปจนถึงเทวดาผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญาขณภพนี้ชื่อว่า อรูปปาวจรภูมิ^{๒๕๓}

(๖) พระพุทธเจ้า เมื่อมีพระประสงค์จะแสดงเทศนาโปรดพวกเทวดา พระองค์จะเสด็จไปสวรรค์ โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่พระพุทธองค์เสด็จไปมากที่สุด แม้ในคราวที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิของพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเทศนาอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธรามดา ตามพุทธประเพณี^{๒๕๔}

(๗) บางครั้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหายจากพระวิหารเชตวัน ไปปรากฏในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ เหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนที่คู่แขนที่เหยียด^{๒๕๕} เพื่อทรงแสดงธรรมสอนเทวดาทั้งหลาย

^{๒๕๒} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๗๒/๑๒๑.

^{๒๕๓} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๗๒/๑๒๒.

^{๒๕๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒๗-๑๒๘.)

^{๒๕๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๑๖/๕๒๐.

(๘) พระสาวกที่ทรงคุณวุฒิบางรูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์แล้ว ยังชอบไปแสดงธรรมโปรดพวกเทวดาในสวรรค์ ไปสอบถามความเป็นอยู่ของพวกเทวดาและเทพธิดา เพื่อเอามาเป็นข้อมูลสำหรับแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์หรือ บางท่านก็ชอบไปพักผ่อนในสวรรค์เช่น

พระมหาโมคคัลลานะ ได้หายจากพระเชตะวันไปปรากฏในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือแขนที่เหยียด^{๒๕๖} เพื่อแสดงธรรมแก่เทวดาทั้งหลาย

(๙) เรื่องวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา เป็นเทพจำพวกอากาศัญญเทพบ้าง (เทพที่อยู่ในอากาศ) ภูมัญญเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) รุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ตามต้นไม้) เทวดาเหล่านี้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อย เหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้สละพละการคุณ พระพุทธเจ้า พระมหาเถระ หรือเทวดา เมื่อมีความต้องการที่จะให้พวกชาวบ้านผู้ยังสละพละการอยู่ถึงอันสงัดของการทำบุญเล็กน้อย จะหาวิธีการประกาศให้ชาวบ้านเหล่านั้นรู้ จากข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑) เป็นคำสนทนากันระหว่างพระสาวกกับพวกเทวดาบ้าง

๒) เป็นพระคำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพวกเทวดาบ้าง

๓) เป็นคำสนทนากันระหว่างพวกเทวดากับเทวดาบ้าง

๑.เช่นพระมหาโมคคัลลานะถามเทพธิดาว่า คุณก่อนเทพนารี ท่านนั่งวิมานเรืออันมุงด้วยทอง ลงเล่นในสระโบกขรณี เต็มดอกปทุม เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีวรรณะเช่นนั้น เพราะบุญอะไร ผลนี้จึงสำเร็จแก่ท่าน คุณก่อนเทพผู้มีอานุภาพมากอดมาขอถามท่าน ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ ท่านได้ทำบุญอะไรไว้เพราะบุญอะไรท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้เป็นต้น^{๒๕๗} และยังมีวิมานอื่นอีก ๘๓ วิมาน^{๒๕๘}

๒.เช่นพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามบุพพกรรมที่กัฐาเทพธิดานั้น ได้กระทำบุญไว้ว่า คุณก่อนเทพธิดาผู้มีปัญญาดี ท่านสวมมาลัยดอกมณฑารพไว้เหนือศีรษะ มีสีต่างๆ คือ ดำ แดง เข้ม และแดง แวดล้อมด้วยกลีบเกสรจากต้นไม้ที่ไม่มีในหมู่เทพเหล่านี้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมียศเข้าถึงหมู่เทพชั้นดาวดึงส์^{๒๕๙}

^{๒๕๖} ต.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๑๔/๕๑๓.

^{๒๕๗} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๕/๕.

^{๒๕๘} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๘๕/๑๖๕.

^{๒๕๙} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๐๘/๓๖.

(๑๐) ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีว่า ผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ในขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์แล้วบำเพ็ญธรรม มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เมื่อตายย่อมไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๒๖๐}

ส่วนพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี (๑ ในอริยบุคคล) เมื่อตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ซึ่งจัดเป็นรูปาวจรสวรรค์ ๕ ชั้น คือ

- ๑) อวิหา คือ สวรรค์ของท่านผู้ไม่ละสมบัติของตน
- ๒) อตปปา คือ สวรรค์ของท่านผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร
- ๓) สุทัสสา คือ สวรรค์ของท่านผู้สงัดงาม
- ๔) สุทัสสี คือ สวรรค์ของท่านผู้มีการมองเห็นแจ่มชัด
- ๕) อกนิภูฏา คือ สวรรค์ของท่านผู้ไม่มีความด้อยกว่าใคร^{๒๖๑}

สวรรค์ทั้ง ๕ ชั้นนี้เรียกว่า สุทธาวาส ที่อยู่ของท่านที่ผู้บริสุทธิ์คืออริยบุคคลชั้นอนาคามี อนาคามีบุคคลเมื่อตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธาวาสนี้ชั้นใดชั้นหนึ่งตามกำลังกรรม

๑) ถ้าตายในชั้นสุทธาวาสชั้นใดได้ลำดับไปจากชั้นต่ำสุดถึงชั้นสูงสุดจนกว่าจะบรรลุนิพพานแล้วนิพพานก็มี

๒) ถ้าตายในชั้นสุดท้ายคืออกนิภูฏาจนกว่าจะบรรลุนิพพานแล้วนิพพานก็มี

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภากิจสังโยชน์ทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปปาติกะ ปรีนิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสชั้นใด ไม่กลับมาจากเทวโลกเป็นธรรมดา คือ

- ๑) บุคคลนั้นจุติจากอตปปาไปสุทัสสา
- ๒) บุคคลนั้นจุติจากสุทัสสาไปสุทัสสี
- ๓) บุคคลนั้นจุติจากสุทัสสีไปอกนิภูฏา

ย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นในอกนิภูฏาเพื่อละสังโยชน์เบื้องบน บุคคลนี้เรียกว่า อุทกังโสโตกนิภูฏคามิ^{๒๖๒}

นอกจากนี้ในการกล่าวถึงสวรรค์ มีการนำเสนอหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทำให้เกิดในสวรรค์แต่ละชั้นคือ อริยวัตร ๕ หรือวิหารธรรม ๕ คือ

- ๑) ศรัทธา

^{๒๖๐} สมเด็จพระพรหมญาณสังวร, พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๕ ปริเฉท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพียงเขียงจงเจริญ, ๒๕๒๐), หน้า ๗๔.

^{๒๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๓๑๘/๓๐๗.

^{๒๖๒} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๐/๑๕๖.

๒) คีล

๓) สุตะ

๔) จาคะ

๕) ปัญญา^{๒๖๓}

ผู้บำเพ็ญธรรม ๕ ประการนี้บริบูรณ์แล้ว เมื่อปรารถนา เขาย่อมสามารถเกิดในสวรรค์ชั้นใดก็ได้ตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์ ยามา นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี พรหมปาริสาชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรหม ฯลฯ แนวสัจญานาสัจญายตนพรหมเป็นต้น^{๒๖๔}

(๑๑) ข้อความที่กล่าวถึงสถานที่คือสวรรค์และเทวดาควบคู่กันไป ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเทวดานั้น โดยมากจะกล่าวถึงท้าวสักกะซึ่งเป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เนื้อหาบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคให้เป็นของท้าวสักกะโดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าเมื่อมีการพบปะสนทนากับพวกเทวดา มักจะทรงพบปะสนทนากับท้าวสักกะเพราะท้าวสักกะเป็นเทวดาที่ทรงคุณธรรมมาก มาเกิดเป็นท้าวสักกะได้เพราะบำเพ็ญวัดตบ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์^{๒๖๕}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ท้าวสักกะว่า ขอถวายพระพร พรหม เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และสัตว์เหล่าอื่นเป็นอันมาก^{๒๖๖} พร้อมด้วยบริวารทั้งหลายมีความสุขเกิดเพราะว่า พวกเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และสัตว์เหล่าอื่นอีกจำนวนมากต่างก็ปรารถนาความสุข” พระตถาคตทั้งหลายย่อมประทานพรแก่เทพผู้มีศักดิ์ใหญ่เช่นนี้ อย่างนี้ ท้าวสักกะ จอมเทพผู้อันพระผู้มีพระภาคได้ประทานพรแล้ว เสด็จเข้าไปยังถ้ำอินทสาละของพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร แม้พวกเทพชั้นดาวดึงส์ก็เข้าไปยังถ้ำอินทสาละ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร แม้ปัญจสิขะ คันธกรพบุตร เข้าไปยังถ้ำอินทสาละ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร

และบางครั้งที่ท้าวสักกะทูลสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า ต่อหน้าพวกเทพบริวารในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื่องในโอกาสพิเศษ เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ากับท้าวสักกะมีการติดต่อสัมพันธ์เป็นประจำ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสพระคุณตามความเป็นจริง ๘ ประการของพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่เหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้า

^{๒๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๐/๓๘๐.

^{๒๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔/๖.

^{๒๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๒๖๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๐/๒๗๘.

พระองค์นี้ ทรงปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์เป็นจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์จำนวนมาก^{๒๖๗}

(๑๒) ส่วนในตอนทีกล่าวถึงเทวดาทัวไปนั้น จะกล่าวถึงเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มากที่สุด คงเป็นเพราะเป็นสวรรค์ที่มีท้าวสักกะปกครองอยู่นั่นเอง แม้แต่เทวดาในชั้นดาวดึงส์ เมื่อมีข้อพิพาทกับพวกอสูรยังมีการกล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และเทวดาชั้นดาวดึงส์มีภารกิจประจำอยู่อย่างหนึ่ง คือ การตรวจดูความประพฤติของมนุษย์ทุกวัน อุโบสถ ๑๔,๑๕ คำ แล้วกลับมารายงานต่อหน้าเทวดาทั้งหลายที่มาประชุมกัน ณ เทวสภาชื่อว่า สุธรรมา^{๒๖๘} ที่กล่าวถึงเทวดาในสวรรค์ชั้นอื่นมีปรากฏน้อยมากแต่เป็นข้อความที่พรรณนาไว้อย่างพิสดาร

(๑๓) มีเทวดาจำนวนมาก จากโลกธาตุทั้ง ๑๐^{๒๖๙} มาประชุมกันเพื่อชมพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุสงฆ์ พวกเทพชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ มีความคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้กำลังประทับอยู่ที่ป่าใหญ่ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกชนบท พร้อมกับพระภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เนื้อหาบางตอนได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ตรัสประกาศาพรณนาเทวดาโดยโคตร ยศ และหน้าที่ให้หมู่ภิกษุได้รับรู้ ในคราวที่เทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ โลกธาตุมาประชุมกันเพื่อชมบารมีของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ได้ตรัสภายิตนี้ว่า เราจักร้อยกรองโคลก ภูมมเทวดาอาศัยอยู่ ณ ที่ใดภิกษุอาศัยอยู่ที่นั่นเช่น

๑) ท้าวธรรมาปกรทองทิศตะวันออก เป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ

๒) ท้าววิรูปหกปกครองทิศใต้ เป็นอธิบดีของพวกกุมภกันท์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ

๓) ท้าววิรูปักษ์ปกครองทิศตะวันออก เป็นอธิบดีของพวกนาค ท้าวเธอเป็นมหาราชมียศ

๔) ท้าวภูเวรปกครองทิศเหนือ เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศเป็นต้น^{๒๗๐}

(๑๔) ข้อความที่กล่าวถึงภาวะคือสวรรค์ที่เป็นเรื่องภายในของสัตว์โลก เป็นการนำเสนอสวรรค์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลทันทีที่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันเกิดการ

^{๒๖๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๙/๒๓๒.

^{๒๖๘} พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เรียบเรียง, ไตรภูมิวินิจยยกถา, หน้า ๓๑.

^{๒๖๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๒๕๓

^{๒๗๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๗/๒๘๕.

รับรู้ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย สวรรค์ชื่อว่าผัสสาตนิกะ ๖ ชั้น เราได้เห็นแล้ว ในผัสสาตนิกะสวรรค์นั้น บุคคลจะเห็นรูปอะไรด้วยตา ก็ย่อมเห็นแต่รูปอันน่าปรารถนา ย่อมไม่เห็นรูปอันไม่น่าปรารถนาเลย จะเป็นรู้แจ้งธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) อะไรด้วยใจ ก็ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์อันน่าปรารถนาย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณ์อันไม่น่าปรารถนาเป็นต้น^{๒๗๑}

ข้อความลักษณะอย่างนี้ ปรากฏไม่มากในคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้พุทธประสงค์จริงๆ ทรงต้องการให้สัตว์โลกรู้และซาบซึ้งปัญหาภายในของตัวมากกว่า การรับรู้และซาบซึ้งปัญหาภายนอกตัว จากข้อมูลทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้อธิบายมาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อมีการกล่าวถึงสวรรค์และเทวดา ส่วนมากจะบ่งถึงสวรรค์ ที่เป็นสถานที่อยู่ และเทวดาที่เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง เป็นการนำเสนอข้อมูลเน้นในเรื่องที่เป็นรูปธรรม

(๑๕) เทวดาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ ประเภทคือ

๑) ท่านผู้สิ้นกิเลสแล้วอย่างสิ้นเชิง หมายถึง พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งมวลอย่างนี้เรียกชื่อว่า วิสุทธิเทพ

๒) พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ เรียกชื่อว่า สมมุติเทพ

๓) เทวดาโดยอุบัติ คือ เกิดมาเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลที่ทำไว้อย่างนี้เรียกว่าอุบัติเทพ^{๒๗๒}

เรื่องเทวดาที่ผู้วิจัยได้อธิบายในงานวิจัยนี้คืออุบัติเทพ เมื่อกล่าวเฉพาะพระพุทธเจ้าของพวกเราพระองค์นี้ ก่อนที่จะเสด็จมาเกิดในพระชาติสุดท้ายตามคำรณวาทว่า พระองค์ทรงเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตมาก่อนในพระชาติที่ทรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แม้ในวันประสูติ วันตรัสรู้ วันปรินิพพานของพระองค์และวันอื่นๆ ก็มีเทวดามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ ในพระไตรปิฎกมีเรื่องทีกล่าวเรื่องเทวดาตรงๆ เช่น เทวดาสังยุต เทวบุตรสังยุต สักกสังยุต พรหมสังยุต วิมานวัตถุเป็นต้น

^{๒๗๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๓๕/๑๓๐.

^{๒๗๒} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕/๓๘๓-๓๘๘.